

Helene Dickmar

Litterære essays

Tekstkritisk utgave ved Jorunn Hareide

Det norske språk- og litteraturselskap/bokselskap.no
i samarbeid med Nasjonalbiblioteket
Oslo 2020

Helene Dickmar: *Litterære essays*

Tekstkritisk utgave ved Jorunn Hareide, Det norske språk- og litteraturselskap/bokselskap.no i samarbeid med Nasjonalbiblioteket, Oslo 2020

Tekstene i denne utgaven er transkribert fra førstetrykk i aviser og småtrykk (Aftenposten 1891, Aschehoug 1886, 1889, 1891, 1895, 1905).

ISBN: 978-82-8319-525-5 (digital, bokselskap.no), 978-82-8319-526-2 (epub), 978-82-8319-527-9 (mobi)

Teksten er lastet ned fra bokselskap.no

Forord

Det norske språk- og litteraturselskap presenterer her en elektronisk, tekstkritisk utgave av Helene Dickmars litterære essays fra perioden 1886–1905. Hanna Butenschøn (1851–1928), som var hennes borgerlige navn, debuterte som romanforfatter i 1890 og ga ut sin åttende og siste roman i 1918, alle under psevdonymet Helene Dickmar. For de fleste litteraturlesere er hun en glemt forfatter, men hun er interessant gjennom sine kvinneskildringer, som gjerne tematiserer kvinnelige kunstners realiseringsproblemer i samfunnet og i ekteskapet. Det er en nær sammenheng mellom Helene Dickmars romaner og hennes essays, som drøfter Ibsens store kvinneskikkelser med begeistring og engasjement og samtidens litteraturhistoriske debatt om den 'moderne' litteratur, som i essayene om Hamsun og «Den moderne litteratur». De er interessante samtidsresepsjoner, skrevet med et engasjement, en personlig stil og på bakgrunn av en kunnskapshorisont, som lar oss forstå hennes strev med å få samlet og utgitt essayene i en egen bok. Men det skjer ikke før i denne elektroniske utgaven, som Jorunn Hareide står for. Ved siden av det grundige tekstkritiske arbeidet har hun også skrevet en innledningsartikkel, som legitimerer utgaven og som gir dagens litteraturhistorisk interesserte leser lyst til å se nærmere på Helene Dickmars litterære essays.

Sofie Steensnæs Engedal har vært transkripsjons- og korrekturmedarbeider. Ellen Nessheim Wiger har stått for tekstkodingen.

Trondheim, februar 2020
Steinar Gimnes

Innledning

Hanna Butenschøn (1851–1928) alias Helene Dickmar ville sannsynligvis ha vært lykkelig over at hennes litterære essayistikk om Bjørnstjerne Bjørnson, Henrik Ibsen, Knut Hamsun og Gunnar Heiberg nå foreligger samlet, selv om det ikke er i en fysisk bok slik hun ønsket og håpet på. Med unntak av en avisartikkel om Hamsun kom disse essayene ut som separate trykksaker på hennes forlag Aschehoug i perioden 1886–1905, men solgte ikke stort. Etter hvert mente hun at de fortjente en bedre skjebne enn å støve ned på Aschehougs lager. En henvendelse til forlaget høsten 1912 førte imidlertid ikke fram, selv om hun hadde mobilisert den unge, begavede litteraturforskeren Fredrik Paasche (1886–1943) som litterært alibi. Forlaget fant det unødvendig å trykke essayene opp igjen så lenge førsteopplaget ikke var solgt. For øvrig hadde de ikke tjent noe på dem. Dette syntes hun var et «tarvelig» svar, noterte hun i marginen på forlagets brev, men uttrykte seg noe mer høflig i svarbrevet sitt.

Imidlertid kan dette avslaget ha vært en medvirkende årsak til at hun gikk over til (det da danske) Gyldendals forlag i 1918. Hun håpet på en bedre, mer velvillig behandling der, og hadde også visse forhåpninger om at Gyldendal ville utgi både essayene hennes og en ny utgave av romanen *Psyche* fra 1906, samt det hun ellers måtte skrive av nye ting. *Psyche* kom da også i en ny og forbedret utgave i 1919, men det ble med håpet for essayistikkens del.

Man kan spørre seg hvorfor disse essayene var så viktige for henne. Fredrik Paasches respons høsten 1912 var noe mer lunken enn hun ga uttrykk for overfor Aschehoug; hun brukte ham for det han var verd. Innledningsvis skriver han riktignok at det var en stor glede for ham å merke «den 'flamme', fruennævnte». Med det tenker han sannsynligvis på hennes energiske språk og sterke engasjement. Men det virker ikke som han har så stor tro på at essayene bør utgis på nytt. For det første kan de virke noe foreldete, «fordi de meninger, fruennævnte kjemper imot, ikke lenger deles av nogen, ialfald ikke av meningsberettigede». For det andre kunne Heiberg-essayet sløyfes – «fruens kritik her utfylder jo forresten paa en viss maate de tidligere arbeider». Det åpne brevet til professor Monrad fra 1886 om sedelighetdebatten i kjølvannet av Bjørnsons drama *En Handske* virker sterkest og mest personlig, mener Paasche, mens essayet om *Bygmester Solness* er utmerket kunstnerisk sett. Konklusjonen er litt nølende: «Jeg vet ikke, hvor stor interessen er; men den er visstnok stor nok til, at fruennævnte vil faa ørenslud for en samling av essays.» Nå godt og vel hundre år senere er det i alle fall opplagt at essayene har litteraturhistorisk interesse.

Hanna Butenschøn sier ikke selv eksplisitt i brev til forlaget eller til venner hva hun selv finner verdifullt ved disse essayene. Men det kan ha å gjøre med at de tilsammen gir et klarere og mer direkte uttrykk for hennes synspunkter angående sedelighetssak, forsørgelsessekteskap, kjærlighet og kvinnesak enn hun kunne tillate seg i romans form, og at de også – like klart – er et innlegg for hva hun mente god litteratur burde være. Etter hennes mening var kunstens formål *skjønnhet, sannhet og åndsinnhold*, og av disse tre var kanskje *sannhet* det hun satte høyest. Når hun hyller Ibsen, er det fordi han for henne er

sannhetens dikter framfor noen. Som det fremgår av essayene om *Fruen fra Havet* og *Hedda Gabler*, tar hun ham i forsvar mot dem som finner ham lettsindig eller umoralsk.

Mye tyder på at hun innskriver sin egen *ars poetica* i analysene av Ibsens og Heibergs dramatikk. Kanskje har den tanken streifet henne at leserne av romanene hennes ville forstå mer av hva hun ville, om de også kjente essayene. På denne tiden, altså i 1912, hadde hun utgitt de viktigste verkene sine, dramaene *Korsvei* (1901) og *September* (1903), samt romanene *Psyche* (1906) og *Det gyldne bæger* (1910). En senere roman, *Danserinden* (1918), ble også meget rost og kom straks i tre opplag. Men til tross for dette, og til tross for til dels positiv kritikk i de store dagsavisene, følte hun seg aldri riktig forstått av kritikkerne eller av det brede publikum.

Hva er det så for noen aktuelle spørsmål hun diskuterer i disse essayene?

Hennes første essay slår an tonen, i et ironisk og velopplagt angrep på den prominente, konservative teologen professor M.J. Monrad. I et innlegg i *Luthersk Ugeskrift* høsten 1886 hadde han hevdet at Bjørnsons krav om at menn og kvinner burde være like «rene» før ekteskapsinngåelse, i virkeligheten var en oppfordring til umoral, da et slikt krav om likestilling uvegerlig ville føre til at kvinnes hevdvunne moralske overlegenhet ville gå i oppløsning. I stedet for å trekke mennene opp på sitt nivå, ville kvinnene synke ned på deres, med de katastrofale følger dette ville få for barn og hjem. Implisitt ligger her en premiss om at menn har en sterkere og mer uregjerlig seksualdrift enn kvinner, og at det har mindre alvorlige konsekvenser for hjemmet som samfunnsbyggende institusjon om de gir etter for den, enn om kvinner skulle gjøre noe tilsvarende.

«En Qvinderøst» gjør nærmest narr av denne dobbeltmoralske argumentasjonen, samtidig som hun argumenterer for at Monrads syn vil føre til fornedring og moralsk oppløsning ikke bare for menn, men også for deres hjem og deres hustruer, som må lukke øynene for det ektefeller og voksne sønner foretar seg i skjul. Det som kanskje slår en mest ved dette essayet, er den personlige, til dels lidenskapelige tonen. Hanna Butenschøn var 35 år gammel da hun skrev dette, hadde vært gift siden hun var tyve med en ni år eldre mann, og hadde tre sønner født på 1870-tallet.

Tankegangen fra dette åpne brevet går igjen i Helene Dickmars romaner, kanskje særlig i *Psyche*. Både her, i debutromanen *Ud i Livet* (1890) og hennes siste roman *Danserinden* finner man dessuten en anklage mot mødrene, som lar sin unge døtre gifte seg uten å forberede dem på hva ekteskapet innebærer. De nygifte kvinnene kaller det likefrem et forræderi.

Forsørgelsesekteskapet er et annet spørsmål Helene Dickmar tar opp i essayene sine. Omtalene av *Fruen fra Havet* og *Hedda Gabler* fokuserer på nettopp dette, idet hun hevder at både Ellida Wangel og Hedda Gabler har «solgt» seg til høystbydende, og at deres problemer springer ut av dette. I den sammenhengen behandler hun også spørsmålet om hva kjærlighet mellom mann og kvinne er og bør være – et spørsmål som er sentralt i romanen *Ellen* (1893), hvor den mannlige hovedpersonen må innrømme at han har giftet seg på falske premisser: Han har latt seg forlede av en kvinnes skjønnhet, uten å tenke hverken på hennes følelser, hennes modenhet eller hennes moralske og åndelige habitus. Helene Dickmars – og vi kan vel trygt si – også Hanna Butenschøns – idé om det ideelle ekteskapet, svarer til det hun oppfatter som Ibsens, slik hun leser den ut av *Fruen fra Havet*:

Ingen egennyttige, udenfrahentede motiver, intet kjøb og salg, ingen former og love – kun én eneste ting: To frie, selvstændige mennesker, der har lukket *alt* ude, og staar alene, ganske alene, kun de to, ligeoverfor hinanden, øie i øie, haand i haand. *Her er ægteskabets underværk.*

Spørsmålet om hva kjærlighet er, er det sentrale i Helene Dickmars siste essay, om Gunnar Heibergs drama *Kjærlighedens Tragedie* (som har fått en innledning om kjærlighetens vesen). Her tar hun et oppgjør med Heibergs idé, slik hun forstår den, om at kjærligheten utelukkende består av «elskov» (det vil si seksualitet). For Helene Dickmar er kjærligheten mer sammensatt enn som så, og en kvinne hører ikke utelukkende hjemme «i mørket, hos elskoven». Hun har mange praktiske oppgaver i livet, som å lage mat til sin mann og ta seg av sitt hus og sine barn. At Heibergs hovedperson Karen, som tilsynelatende bare lever for å utfolde seg erotisk, blir fremstilt som en idealskikkelse og av samme grunn hyllet av den mannlige kritikerstanden, finner hun ytterst provoserende.

Også Solness-studien, som Helene Dickmar karakteriserer som en gresk tragedie, handler, i hvert fall til dels, om hva kjærlighet er. Her er stikkordet *forståelse*, som byggmesteren aldri har møtt før han treffer igjen Hilde Wangel. For øvrig er byggmesteren som kjent redd for at ungdommen skal storme fram og skyve til side hans livsverk – og dette poenget har fått Helene Dickmar til å skrive en meget kritisk innledning om den moderne litteraturen. De unge fremadstormende forfatterne krever plass for seg selv, og vil rive ned alt generasjonene av store forfattere har frembrakt tidligere. Vi skriver nå 1895, og selv om hun ikke nevner ett eneste navn eller eksempel, er det nærliggende å tenke dels på Hamsun, som hun da allerede hadde kritisert i omtalen av hans foredrag om den moderne litteraturen, og dels på Arne Garborg, med romaner som *Bondestudentar* (1883), *Mannfolk* (1886) og *Hjaa ho Mor* (1890). Christian Krohgs roman *Albertine* (1886) kunne også være en kandidat, eller noen av Amalie Skrams romaner. De tre første bindene av *Hellemysrfolket* var utkommet i perioden 1887 til 1890, og noen av dem kan kanskje kvalifisere til adjektivet «vadmelslukt». Uansett hvem hun har tenkt på, viser Helene Dickmar i dette essayet noen av sine mer elitistiske sider.

I den grad disse essayene ble lagt merke til og kommentert i avisene, var responsen relativt positiv, skjønt blandet. Helene Dickmars forsøk på å fremstille Hedda Gabler som en «normal» kvinne, falt i god jord hos enkelte kvinnesaksforkjempere, som også mente at Heddas problem lå i lediggang og feilslåtte forhåpninger. Andre igjen mente at hun ikke kunne oppfattes som representativ for norske kvinner, men var et fantasifoster av et sykt sinn. En av dem som var enig med Helene Dickmar, var den ellers nokså kritiske Carl Nærup, som i en artikkel om hennes forfatterskap i *Urd* 1897 skriver: «Piecen om Hedda Gabler fremstiller denne Dames Væsen med megen Kraft og Klarhed; den er et værdifuldt Bidrag til Ibsen-Litteraturen». Videre hevder han: «Det er interessant at følge denne Forfatterindes beundrende og indtrængende Studium af Ibsen – bl.a. fordi hun er nogetnær den eneste, der hos os hævder en sand og tolerant kristelig Idealisme.» Essayet om *Bygmester Solness* finner han «helt igjennem fint og fortaaelsesfuldt». Dette essayet satte også Herman Bang svært høyt, og mente at det nærmest kunne brukes som en regibok for skuespillere som skulle sette opp Ibsens drama.

På den bakgrunn er det interessant og kanskje litt påfallende at Ibsen-forskningen ikke har interessert seg for disse essayene om noen av hans sentrale skuespill, til tross for at Ibsen selv sendte henne et

rosende takkebrev etter utgivelsen av *Hedda Gabler*-essayet. Hennes tolkning er fin og forståelsesfull på alle måter. «De har intet oversét i bogen og intet indfantaseret i den. Og just dette sætter jeg så stor pris på.»

En av de få nyere Ibsen-forskere som har interessert seg for Helene Dickmar, er Herleiv Dahl, som diskuterer hennes arbeid i en artikkel om *Hedda Gabler* i *Samtiden* 1990. Han virker faktisk imponert! Han peker på tre områder hvor Helene Dickmar satte fingeren på et ømt punkt: den gjennomførte ironien i Ibsens drama, spørsmålet om forsørgelsesekteskapet og til slutt den tragiske sammenhengen fra begynnelsen til den siste ironiske sluttreplikken. I Ibsens samtid så man etter moralen i *Hedda Gabler*, men Dahl mener at Helene Dickmar hadde øye for de estetiske sidene ved dramaet også.

Hun hadde heller ikke noe «snevert livssyn», hevder han med referanse til Kristian Elsters vurdering i sin litteraturhistorie, derfor evnet hun å legge for dagen et «friskt syn» på dikteren Ibsen: «Beundringsverdig freidig våger denne prestedatter og sosietetsfrue å utfordre sine viktorianske medborgere.» Hun sier nemlig at man ikke må legge små dagligdagse mål på de moralske verdier hos Ibsen, for han bryr seg ikke om konsekvensene for samfunnet: «Han borer sit blik i dypet af menneskesjælen med kravet paa det store ideal; sandheden.»

Men hvorfor skrev «denne prestedatter og sosietetsfrue» under psevdonym? En grunn kan være at hun ville beskytte den nærmeste familien, kanskje særlig ettersom hun tok opp relativt ømtålige emner både i essayistikken og i romanene og skuespillene sine. Hanna Butenschøns søster Marie Lunn skrev til henne at deres far for alt i verden ikke måtte vite at det var hun som hadde tatt til motmæle mot selveste professor Monrad!

Psevdonymet gjorde ellers at leserne ikke uten videre koblet innholdet i romanene til forfatterinnens privatliv eller biografi, og man kunne heller ikke offentlig ta til motmæle mot Hanna Butenschøn for det Helene Dickmar hadde ment og skrevet. Dermed hadde forfatteren større frihet i emnevalg. Teksten kunne tale for seg selv, uten å knyttes til en bestemt person som leserne i blant også kunne ha forutinntatte meninger om.

Dette tenkte også en av Hanna Butenschøns venninner, Ragna Aubert, da hun kommenterte brosjyren om professor Monrad i februar 1888. Ragna Aubert beundret Helene Dickmar for det hun hadde skrevet, og sa i samme åndedrett at det var ekstra morsomt når man kjente forfatteren bak psevdonymet. «Men det er nok ofte heldigt at man ikke kjender Forfatternavnet i mange Tilfælde, man dømmer vel da mere upartisk.»

Dagens lesere vet hvem som skjuler seg bak psevdonymet, men kan likevel vurdere disse essayene nokså «upartisk», og glede seg over forfatterens stil, engasjement og mange forfriskende synspunkter, og av de tallrike innslagene av henne brede lesning og orientering i europeisk kultur.

En Qvinderøst i «Handskepørgsmaalet». Aabent brev til Hr. Professor Monrad

[k1](#)

Hr. professor Monrad!

Jeg ved, at det gik mange kvinder, som det gik mig, da Bjørnsøns «En handske»^{k2} først kom ud.

Det var, som om vi vaagnede af en drøm, og med en gang havde taget et langt, tungt skridt ind i virkeligheden – ikke fordi denne bog aabnede for os en verden af urenhed, hvorom vi ikke havde nogen anelse – o nei, *saa* drømmende havde vi ikke været – heller ikke, fordi den forskrækkede os med at stille op et stort, nyt krav, der før aldrig havde dæmret for vor bevidsthed, tvertimot. Bogen selv var kun som et samlet, befriende udtryk for, hvad vi alle, hver for os, tænkte og følte – men det var, fordi vi *saa* den *modtagelse*, den fik, ikke af bohømen – hvad gjorde vel det – men af *vore egne*, vore mænd og vore venner, vore fædre og vore brødre. Det var som om de alle, *næsten* alle, mere eller mindre aabent havde mest lyst til at le lidt. Iallefald ryste på hovedet, eller trække på skuldrene, og tale om «maaneskinsromantik» og «taageideal».

Hvor denne haanlige latter, eller det godmodige, lille smil gjorde os ondt.

Hvad kunde de dog mene? Der kunde jo umulig være noget nyt og uhørt i dette. Var ikke denne Svavas fordring, hendes skuffelse og sorg bare den simpleste, naturligste ting af verden?

Det vare da alle brave mennesker enige om. Og nu sagde de, at Svava, at vi alle vare overspændte.

Vi bleve *saa* underlig kloge med en gang. Ikke, at der vakttes nogen mistanke i vor sjæl til vore allernærmeste, om at de skulde her tale af personlige grunde – nei det kunde ikke falde os ind. Der har vi kvinder en tro, som er fast urokkelig, fordi den er os *saa* nødvendig, – kald den vor svaghed eller vor styrke, vor feighed eller vort mod, vor sløvhed eller vor storhed.

Men, der maatte dog være noget mere af dette «*onde*» i verden, end vi havde kunnet tænke, *saa* meget, at alle mænd, ligesom for ikke at svingte hverandre, maatte tage parti og sammensværges sig mod os kvinder, trods at de, i sit liv og i sin tanke, stode fuldstændig paa vor side.

En ting vare vi dog visse paa under al denne pinlige forundring, som dette vakte hos os, nemlig, at i kristendommen og dens forkyndere, der vilde vi finde den støtte og den hjælp, vi *saa* haardt trængte til for, naar det gjaldt kamp mod last og urenhed, *saa* kunde de ikke blive tilbage.

Saa skrev hr. pastor Færden^{k3} i Luthersk ugeskrift sine artikler om «Qvindespørgsmaalet». I heftet af den 14de juni 1884 behandler han «En handske». Efter at have indrømmet, at den fordring, som deri opstilles (fordringen til den samme sædelige renhed af manden som af kvinden) i og for sig kun er kristendommens egen, *saa* finder han dog, at hint krav til absolut ligestilen af mand og kvinde i

henseende til kydskhed, saaledes som det der opstilles, hviler paa en opfatning af qvindens kald og opgave, som hverken er den naturlige eller den kristelige. «Thi», ender han sin artikel med at sige, «fordi 'En Handske' benægter den Gradsforskjel, som ifølge Guds og Naturens Orden finder Sted mellem Mand og Kvinde i Henseende til Ukydskhedens Følger, derfor kunne vi ikke, saaledes som vi gjerne vilde, tage den til Indtægt i Kampen mod Usædeligheden. Saa høilig som det var at ønske, at den vilde skjærpe Bevidstheden om Kravet til fuld sædelig Renhed ogsaa hos Ynglingen og Manden, saa er der en Fare for, at Kravet paa Qvindens Ligestilling med Manden, ogsaa i dette Forhold, kunde friste hende til at ville tage sig lignende Friheder, som den fri Kjærligheds Repræsentanter blandt Mændene har gjort til et Privilegium for sig».

Nu er dette længere tid siden. Vi have lidt efter lidt vænnet os til denne modstand, der først forbausede os saa meget. Svavas fordring har sat sig endnu fastere ind i vort sind, og vi have selv begyndt at tage op det svære, men dog ikke haabløse, arbeide for at bringe denne fordring ogsaa ind i samfundets.

Saa hænder det i høst, at «En handske» opføres paa Christiania theater.

Sindene komme atter i bevægelse, den gamle strid rippes op igjen; men vi havde dog den tro, at *nogen* forandring maatte være skeet i løbet af disse to aar, og at mange nu vare med os, som før vare mod os.

Da er det atter Luthersk ugeskrift, som betager os illusionen. Vi læse i nævnte skrift for 13de nov. dette aar et brev fra hr. professoren, som De har tilladt udgiveren af tidsskriftet at offentliggjøre med Deres navns underskrift. Dette brev lyder i sin helhed saaledes:

«Jeg ser, at Ullmann^{k4} senere er optraadt i Sædelighedsforeningen^{k5} med et saare moralsk Foredrag til Anbefaling og Lovprisning af Bjørnsons «Handske». Jeg for min Part – *timeo Danaos et dona ferentes*,^{k6} saavel Bjørnson som Ullmann. – Den Handske, som her kastes Usædeligheden, er i mine Tanker dybt usædelig, saa hypermoralisk, den end kan se ud. Det er sandt nok, at sædelig Renhed ligesaa vel er Mandens som Kvindens Pligt, og at de i denne Henseende er lige for Gud. Men deres sociale Stilling er og maa være forskjellig og Samfundets Fordringer til begge har ikke samme Modalitet. Det er ogsaa f. Ex. sandt, hvad der læres om de Kristnes almindelige Prestedømme,^{k7} og enhver Kristen bør være «reenlivet» som en Prest. *Men dersom dette* almindelige Prestedømme opfattes som en Nivellering, saa der ikke bliver en Stand, der *fortrinsvis* repræsenterer Embedet og dets Idee, og af hvem man fortrinsvis forlanger en dermed stemmende værdig Opførsel: saa vil man derved saa langt fra drage det hele verdslige Samfund op, at man snarere vil drage Prestestanden ned i Verdslighed. I mine Tanker er Kvinden fortrinsvis Egteskabets og Kydskhedens Prestinde, som derfor er den strengeste Sømmelighedsregel underkastet, og *mindst* taaler nogen Plet paa sit Liv og sit Rygte i denne Henseende. *Her at ville nivellere*, er ikke at drage Manden op, men at drage Kvinden ned, og om Bjørnson og Konsorter vil jeg saaledes sige, at de indirekte prædike den frie Kjærlighed, hvilken stemmer altfor vel med deres hele øvrige Væsen og 'frisindede Samvittighed'. Er det først slaaet fast, at Mand og Kvinde ligeoverfor Samfundet skal være lige – lad det for det første have den Form, at Fordringen til Mandens Rygte skal være ligesaa streng som til Kvindens –: saa vil det ikke vare længe, før man omvendt fordrer den samme Frihed for Kvinden som for Manden; og man seer jo allerede, at 'kvindelig Blufærdighed' af de Moderne – selv Kvinder – ansees som en gammeldags Fordom. 'Dersom Saltet taber sin Kraft, hvormed skal man da salte?' – Kvinden skal være Mandens Sædeligheds-Ideal; han drages først derved i Sandhed op, at han holder dette Ideal høit og

vaager over dets Ære og uplettede Glands mere end over sin egen.

I Egteskabet er naturligvis Mandens Utroskab ligesaa stor Synd for Gud, ligesaa umoralsk, som Hustruens; men den sidste er i verdslig Henseende, ligeoverfor Samfundet, skadeligere, idet den bringer uberettigede Børn ind i Familien¹¹ og i væsentlig Grad forstyrrer dette alt sædeligt Samfunds Grundlag. Og kun til den, der som ren Kvinde indtræder i Egteskabet, kan man i denne Henseende have den Tillid, hvorpaa her Alt beror.

Hin bjørnson-ullmanske Sædelighedsprædiken vil derfor undergrave det sædelige Samfund.»

At hr. Færden med glæde har grebet hr. professorens assistance til at befæste den stilling, han før har indtaget til dette spørgsmaal: Berettigelsen af krav paa ligestillen i sædelig renhed saavel til manden som til qvinden – det kunne vi vel forstaa, men at dette Deres brev ogsaa vil bidrage til at forøge den bitterhed, hr. Færdens udtalelser om denne sag i samme tidsskrift før har vakt – derom ere vi ogsaa overbeviste.

Og det kan ikke være anderledes. Professorens navn har en stor vægt – og desuden – for hver gang en saadan udtalelse kommer frem, for hver gang præciseres den, dels ved nye argumenter, dels ved udførligere udvikling af de gamle.

Derfor synes vi kvinder ogsaa, at hr. professoren har et stort ansvar ved at tillade offentliggjørelsen af dette, fra først af, private brev – og det er af den grund, jeg tillader mig at henvende disse linier til Dem.

Luthersk ugeskrift har, først og fremst, sat det til sin opgave at belyse kristendommens forhold til den moderne tids, mod kristendommen stridende, ideer. Derfor ere de udtalelser af den art, som fremkomme i dette skrift, af en overmaade stor vigtighed for dem, der ønske at lære, hvad der, med hensyn til disse ideer, kan være Guds villie og kristendommens krav. Dette er ikke mindst tilfældet, naar det gjælder et spørgsmaal saa vigtigt, og saa brændende, som det, der behandles i «En Handske».

Men hvad lære vi saa:

Hvis samfundet erkjender det som sit ideale maal, hvis qvinden kræver det som sin fulde ret, at der fordres samme sædelige renhed af mand som af qvinde – saa vil dette have tilfølge, at qvinden vil komme til at drages ned, ikke manden op. Vil hun staa lige med ham, maa hun stige ned af sine høider, og sænkes til det samme lave niveau som han – og enden vil blive – den fri kjærlighed!

Vi har virkelig saa uhyre vanskeligt for at forstaa, hvorfor – hvad dog enhver maa kalde, en *ideal* fordring, skal have saa farlige og samfundsopløsende følger.

Det maa da være, som hr. Færden siger, fordi denne absolute ligestilling i henseende til kydskheden ikke er naturlig og kristelig af den grund, at man da glemmer den gradforskjel i ukydskhedens følger som, efter Guds orden, skal finde sted mellem mand og qvinde.

Til dette argument med «ukydskhedens følger» kunde der nok siges en del for og imod – men lad saa være, at disse følger ere mere skjæbnesvangre for qvinden end for manden – argumentet kunde dog være en smule tveegget. Det synes mig nemlig at lægge netop saa særdeles svære forpligtelser paa manden, thi – naar han, som professoren siger, i sin egen og samfundets høieste interesse bør *værne mere over*

hendes renhed end over sin egen, og da der altid er en kvinde med i en mands fald – saa bliver den eneste maade, hvorpaa dette kan ske, at manden, modsigende nok, sætter fordringen til sin egen kydskhed *allerhøiest*; thi, det er jo *kun* gennem hans sædelighed, at hendes renhed kan betrygges.

(Vi maa jo vel alle være enige om, at naar vi tale om kvinder, saa mene vi ikke en *enkelt* klasse, men *alle kvinder*.)

Men, denne *første* gradsforskjel – med hensyn til lastens følger – skal, efter hr. Færdens mening, nødvendigvis betinge en *anden* gradsforskjel i fordringen til kydskhed af de to kjøn.

Og, fordi «En handske» ikke kan gaa ind paa dette med *grader*, naar det gjælder *ideale* krav, saa kan den (handsken) heller ikke bruges i kampen mod usædeligheden. Ikke nok med det, men – hvor «hypermoralsk» end dette krav kan lyde, saa paastaar hr. professoren, at der, under dets tilsyneladende rene glands, skjuler sig løgn og gift – ja, *at det er i sin dybeste grund usædeligt!*

Altsaa – kravet maa, efter Deres mening, stilles saaledes:

Ubetinget sædelig renhed af kvinden.

Næsten ubetinget sædelig renhed af manden.

En liden aabning, bare en bitte liden ventil, maa der være for manden – for ellers er De bange, at den ideale fordring skal sprænge samfundet i luften.

Vi synes nu, at det er saa farligt dette lille ord *næsten* – vi vide jo, at er en dør først kommen op paa klem, saa skal der saa lidet til, at den springer helt op – og tænk saa *her*, hvor der er saa mange, der skyve paa –.

Men hvad ligger saa egentlig paa bunden af alt dette – hvorfor er det saa farligt og saa umuligt med dette ideale krav?

Da maa svaret lyde:

Fordi det *aldrig* vil kunne lykkes at drage manden saa høit op, som did, hvor kvinden *maa* blive staaende – fuldstændig sædelighed *tør* af ham ikke forlanges – det er mod naturens orden.

Denne tanke om, at det *aldrig vil lykkes*, har mange tilhængere og faste troende – men rigtignok i en ganske anden leir end der, hvor Luthersk ugeskrift ellers pleier at søge sine allierede. Vi kunne saaledes henvise til en opsats om «En handske», undertegnet H. S. i «Intelligentssedlerne» for ihøst, hvor denne tanke udvikles med den ønskeligste ligefremhed, og – vil man se den endnu mere bekræftet og pointeret, saa behøver man kun at gaa tilbage til den berygtede artikel af hr. Brandes i dansk tidsskrift «Tilskueren» om Arne Garborg. Der føres consequenserne helt og uforfærdet ud: er der tvingende grunde til usædelighed hos manden, saa er der det ogsaa, efter naturens orden, hos kvinden. Og – i denne leir kjender man ganske godt menneskenes fysiologiske egenskaber, og forfatteren ved vel, hvad han siger.

Men det er ad den vei, man kommer til «den fri kjærlighed», og ikke ad den, Bjørnson anviser.

Vi vide nok, at De vil betakke Dem for en saadan alliance, men dog er sammenhængen let paaviselig – thi det kan dog saa omtrent blive det samme, enten hr. Færden og hr. professoren hvisker det stilfærdigt, sagte og dannet – eller om de nævnte «allierede» skriger det ud med cynismens hele, usminkede raahed. De er jo *alle* – baade de kristne og fritænkerne – enige om at slaa fast, at fordringen til ligestillet fuldstændig kydskhed af manden som af qvinden er *umulig*, fordi den er *upraktisk*.

Kristendommen pleier jo ellers i almindelighed ikke at gaa paa akkord, heller ikke at sondre mellem mand og kvinde. Den fremsætter f. ex. saadanne ideale fordringer som «Vorder hellige og ustraffelige», «Vorder fuldkomne» – og den forstaar derved en helligelse af hjertets innerste tanke. Da kunde man vel snarere sige, at dette var en urimelig fordring til syndige mennesker, end naar det, som her, kun gjælder krav paa et *udvortes* rent liv.

Vi vide jo alle, at menneskene, efter deres forskellige kjøen, naturel og livsførelse, kunne, i stærkere eller svagere grad, være udsatte for fristelser og fald – men dog maa de samme moralske som verdslige love herske over dem *alle*. At kjæmpe for afholdenhed *just* paa det punkt, hvor man har sin individuelle fristelse – det er jo det *ene svære* for enhver af os.

I sammenhæng med dette ville vi pege paa en forunderlig modsigelse i samfundsopinionen. Man paastaar, at en mand gennem sin natur og sit liv lettere føres til fald end en kvinde. *Hvis* saa er – hvordan kan saa manden have faaet et slags privilegium paa, med al iver og god samvittighed, at *opsøge* fristelsen – se, lære, høre, være med paa ting – der altsaa er saa meget farligere for ham end for hende?

Qvinden skal være mandens «sædelighedsideal», siger hr. professoren.¹² «Han drages isandhed op, naar han holder dette Ideal høit og i Ære, og vaager over dets uplettede Glands og Ære, mere end over sin egen.»

«Mere end over sin egen» – paa det punkt skal man altsaa blive staaende.

Men nu viser historien, at jo høiere qvinden er bleven holdt i ære, jo omhyggeligere er manden ogsaa bleven nødsaget til, idetmindste at *skjule* sit urene liv for hende – derhen har da forholdet arbeidet sig for længe siden. Vinder saa qvinden mere frihed og mere udvikling til *bevidst*, og med sin vaagne villie, at hævde dette «sædelighedsideal» som *sit* – thi hr. professoren maa dog erkjende, at først da kan hun blive det i den dybeste og sandeste forstand – saa vil ogsaa hendes fordringer vedblive at stige, og hun vil ikke længere nøie sig med smukke og klingende talemaader om ærbødighed og agtelse, men forlange dem omsatte i gjerning og liv. Idet hun da forstaar, at hun selv, for en stor del, holdes oppe, fordi hun er oppdraget til, at denne renhed ventes af hende, saa kommer hun derved til at mene at den samme styrkelse vilde kunne gives manden, naar hun forsøgte at lade ham forstaa, at hun ventede det samme til gjengjæld af ham. – Men nu siges der, at det «dybest sædelige» er, at hun *ikke* forsøger dette. – Forstaa det, den som kan!

Der er ogsaa en ting, der altid har forekommet mig som en uconseqvense i dette ord om mandens omhyggelighed for qvindens renhed og finhed «mere end for sin egen».

Har professoren ikke øre for hvor grusomt, ja næsten brutalt dette i grunden er?

Thi er det virkelig saa, at hun er ren og fin og skjær – er hendes blufærdighedsfølelse bleven hendes

fornemste klædebon, hennes kydskhed hendes bedste smykke – hvad er det saa ikke for en lidelse I mænd ville opdrage hende til, en lidelse saa forfærdelig, saa uforskyldt – og saa *uundgaaelig*? For hende, med sit bløde naturel, med sin store modtagelighed for alle indtryk, og med sin fine følelse, maa jo, just da, al urenhed, al usædelighed, som hun møder paa sin vei, saare dobbelt. Hvilken modbydelighed vil han saa ikke vække hos hende, hvilken krænkelser af det bedste hun eier, vil han da ikke tilføie hende, den mand, hvis hustru hun er, eller skal blive, hvis han ikke er ren som hun! Er hun kydskhedens præstinde, vogtersken af den hellige ild – saa kom hende ikke nær uden med uplettede hænder!

Thi – forstaa det vel – der skal store kræfter til at holde oppe baade sjælesmerten og sjælevarmen paa en gang –.

Derfor er der ogsaa saa mange kvinder, som blive trætte i denne skjulte, forhaanede, slidende kamp – da lærer hun i livet at sløves, at slaa af, lidt efter lidt – for saa svider ikke smerten saa stærkt mere – men saa brænder flammen, den hellige flamme, heller ikke saa klart længere.

De vil maaske svare, at De ikke har mærket saa meget til denne lidelse – selv de bedste mænd har saadanne underligt modsigende begreber om kvinder – men tror De ikke, at de har lidt, fordi om de har tiet, endnu mere fordi de har *maattet* tie? – Jeg har ovenfor talt om, hvorledes man, selv nu, smiler af Svavas smerte. Jeg har ogsaa selv engang talt med en præst, en from præst, om dette. De lidende, tiende kvinder, de brutale og drikfældige mænds hustruer – samfundets martyrinder – det var hans *qvindeidealer*. Men – at ville hjælpe til for at disse martyrinders tal ikke skulde blive saa stort – nei, det interesserede ham ikke. Jeg nævnede Svavas fordring. Han trak paa smilebaandet, og sagde: «Der vil nok blive svært faa unge damer gifte da». Se – det var ogsaa en af de farlige consequenser af den ligestillede moral!

Og, hvor er saa grændserne for hvad vi tør forlange – hvor finder vi saa, til syvende og sidst denne *gradsforskjel*, der er saa nødvendig?

At et virkelig usædeligt liv ødelægger en mand, i mere end en henseende, og ætser pletter ind i hans character, som livet aldrig kan udvidske, derom ere vi vel alle enige. Men hvor skal man saa blive staaende?

Det maa vel være, hvad man kalder «feiltrin», som skal være dette *næsten*, som vi ikke maa glemme. Men hvormange – et – to – eller maaske flere?

Der er en «ukydskhedens følge», der er skjæbnsvanger og haard for manden, som den, paa en anden maade, kan være det for kvinden – en følge, som maaske ikke hr. Færden har skjænket den rette opmærksomhed, thi den skjuler sig ofte – det er *løgnen*.

Et eneste «feiltrin» er nok til at denne følgesvend drager med en mand ind i hans nybyggede hus, og hviler derover som en skygge. Vi har talt om en kvindes smerte og skuffelse, naar Svavas oplevelse er blevet hendes egen. Aner en mand det saar, han vil tilføie ved at tale, tilstaa – hvem kan saa fortænke ham i, at han ikke vover det, ikke nænner det. Men, da er det, at løgnen drager med ham ind i huset. Han vil mærke dens stikkende brod, naar hun, der er hans hustru, binder alle sin sjæls bedste og reneste tanker fast til sin fuldeste, mest ubetingede tillid og tro, og klynger sig til ham med det alt sammen – han vil

mærke dens hule lyd, naar hans ord skal vække og opretholde den sædelige sands i hjemmets kreds – naar hans personlighed skal stilles frem som den moralske autoritet for hans børn og husfæller.

Og med løggen følger angsten for, at det dog alligevel engang skal komme frem, det, som det piner ham at skjule.

Der er jo ikke altid en Hoff,^{k8} der viser sig i forstuen, og bringer forstyrrelsen ind *førend* dørene ere lukkede for det nye hjem, saaledes som det sker i en «En handske» – men det kunde dog hænde, at engang, senere hen, netop naar han sad lunest og tryggest og holdt paa at glemme, at der, mellem ham og hans hustru, var denne *gradsforskjel*, der var hans monopol – at han saa fandt veien denne Hoff – eller hvad han nu heder – og stod udenfor og ringede paa klokken, og kimede den gamle forslidte historie ind i hans hustrues øren – denne hverdagslige historie om en vanæret kvinde, der slæber sin skam med sig gennem livet under anger og taarer – eller som af dens tunge blylod er trukket ned i de mørke dybder – og om et hjemløst, navnløst barn,^{k9} for hvem menneskene, fra dets første dage, have de haanlige ord, og siden ingen kjærlighed til at holde oppe over livets malstrøm. Ja – selv naar gjenlyden af gravklokkerne, der lød paa hans sidste æresdag, neppe er forstummet – saa kan der komme bud fra dem, der stode saa nær, og dog saa langt borte – bud om at dele – og om at belønne den lange taushed.

Dette er ikke hændt en, men mange, mange gange, og hvem tør sige andet, end at skyggen ogsaa der faldt, om end saa svag som kjærlighedens lys magtede at gjøre den, om end under mange taarer, over det uplettede, ærede, tilbedte minde, der var de efterladtes bedste skat.

Bør det være anderledes?

Ukydskhedens skjæbnesvangre følger ere der for mand som for kvinde. Der kan lides og ties, der kan tilgives og der kan forsones, men *et* maa fordres: – Arbeidet maa ikke opgives, det ideale krav maa ikke slappes paa *et eneste* punkt.

Men der er mange kvinder i vore tider, der staa udeltagende, fremmede i denne kamp, der kjæmpes for deres ret. De ville maaske rødmende slaa sløret ned, naar man begynder at nævne «En handske». De ville finde det næsten urent at beskjæftige sine tanker med saadanne udelikate og ubehagelige spørgsmaal – det er det *fineste* ikke at vide, og ikke at se – og hvor maa dog ikke blikket systematisk sløves, for at de *dog* ikke skulle komme til at se! Det er disse kvinder, der, uden at ane det, hjælpe til at udvidske den moralske følelse i samfundet, og det er dem, der bringe mandens opfatning af kvinden paa vildspor. Ligeoverfor hende føler manden intet ansvar og ingen skyld: – «naar hun bare ikke faar det at vide saa» – bag hendes ryg ler de voxne sønner saa smaat, naar de liste sig ud paa de skjulte, mørke veie – «det er saa let at narre mor» – det er hende, der roligt og tankeløst ser sin datter, sin rene, uerfarne datter, føres til alteret af en mand med «fortid» – «kvinderne har til alle tider været svage for Don Juaner» – og det er ogsaa til hende denne datter engang i tankerne vil vende tilbage med bitterhed, naar hun, forsent, har gjort samme opdagelse som Svava – «mor har bedraget mig og ødelagt mit liv».

Det er ialfald visselig ikke disse kvinder, der skulle være vore forbilleder. Thi kvindens blufærdighed bestaar, efter vor mening, ikke i at ligge vel indpakket i æske, beskyttet mod kulde og fugtighed, men i at staa rustet med fuldt ansvar for sig selv, og med fuld bevidsthed om, hvad der tør bydes hende. Til dette er det, vi vilde gjøre alt vort for at opdrage vore døtre – og saa ville vi forsøge at faa vore sønner til at gaa ud i

livet med bevidstheden om, at deres fald vil bringe de fineste strænge i deres moders kærlighed til at skjælve af smerte, og siden kaste en skygge over den qvindes liv, der engang skal blive deres hustru. Og vi tro, at denne bevidsthed vil kunne virke styrkende og reddende paa dem.

I *strid* med kristendommen vil vel ingen sige, at dette er. At den mand, der med saa megen varme, saa fin en forstaaelse af qvindens inderste væsen, og med saa meget mod, har vovet at kaste handsken mod den slappe samfundsopinion – under hvilket dække den end skjuler sig – ikke kalder sig en kristen, det kunne vi dybt beklage. Og vi tro og mene ogsaa, at ligesaa vist som Bjørnson har kastet «sin handske» og vækket qvinde og mand ved det stærke lysskjær af sit store ideal – ligesaa vist er kristendommen *ene* den livsmagt og den hemmelighedsfulde salve, hvormed sværdet maa indgnides, skal det kunne seire i kampen mod trolde og onde magter. Thi «menneskets hjerte er ondt fra ungdommen af».

Professoren siger, at «qvindelig blufærdighed» nutildags lades haant om af de «Moderne», selv af kvinder. Vi har forsøgt at vise, hvorledes den virkelige *ægte* blufærdighed ogsaa lades haant om af andre end af de «Moderne». Og hvad kvinderne selv angaar, saa maa vi tilstaa, at vi ikke har seet eller hørt meget dertil. Der har vel til alle tider været kvinder, for hvem «blufærdighed» har været et tomt ord. At de forandre etikette, eftersom tiderne vexle, det er meget rimeligt, – og den, de nu bærer, er ganske vist meget «moderne».

Hr. professorens sidste ytring – den, der gjengives med spærrede typer: «*Hin bjørnson-ullmannske Sædelighedsprædiken vil derfor undergrave det sædelige Samfund*» er et angreb saa uædelt og saa uretfærdigt, at det vilde være complet ubegribeligt, dersom man ikke tog i betragtning, hvorledes en blind partifanatisme kan husere med menneskenes forstand og hjerte i disse tider.

En saadan insinuation falder ikke engang hr. Brandes og konsorter ind – det maa man lade dem. *De* tro tvertimod ikke alene, at Bjørnson mener det alvorligt, men de frygte ogsaa, at der af dette alvor vil lyde en gjenklang udover det hele samfund. Derfor skringe de ogsaa saa høit de kunne: «Isch for noget snerpet vaas» (se hr. H. S. i Intelligentssedlerne) og saa faa de qualme over «de idealistiske talemaader» og «de tomme deklamationer».

Men Bjørnson selv vil kun hæves ved denne uretfærdige beskyldning. Dobbelt ville *vi* takke ham for hans modige færd. *Han* mister ikke terræn ved Deres brev – men der er *en* magt, det tør hjælpe til at svække – og det er kristendommen!

Derfor har Bjørnson, underligt nok, kun den samme ting at svare sine modstandere – de kristne og «Bohêmerne» – og det er med disse hans egne alvorlige ord, at jeg vil slutte:

«Qvinden lærer at være kydsk, men luften, de lever i, afsvækker følesandsen. – Om den styrkedes i flere og flere? *Det er det eneste, mit stykke vil.* – Tro mig, af alt fremskridt paa jorden ere vi her inde paa det vigtigste; tænk tanken ud, og *De*^{u3} skal se, den er betingelsen for alle de andre».

Om ægteskabsidéen i Fruen fra Havet. (En kvinderøst)

[k10](#)

Det er underligt, hvilken uro og bevægelse det sætter i sindene, naar en bog af Ibsen kommer ud. Især før i tiden. Da skabte saadant et værk sommetider en hel litteratur.

Men selv nu – trods det overseende, lidt nedladende ord «*svagere arbeide*», der ufeilbarlig har lydt over alt, hvad han i den senere tid har skrevet, et ord, som, i parentes sagt, har gjort tankearbeidet saa deilig nemt for magelige sjæle – saa er det dog som om der var noget magnetisk tiltrækkende, næsten paatrængende ogsaa ved disse bøger. Man blir dem ikke saa let kvit endda. Der er tanker, vendinger, ord, som, uden at man vil det, har den underlige magt at sætte sig fast i sindene, i *sproget* – og det er som om man følte, at der var en eller anden¹⁴ gaade gjemt inderst inde i dem. Naar man saa ikke er af de allermageligste, ægger det ens forstand – man maa prøve paa at finde løsningen af denne gaade, skjønt det, som sagt, kun gjælder disse «svagere arbeider».

Og saa begiver man sig ud paa en slags *tankelæsning*. Enhver griber *sin* idé, *sin* forstaaelse ved haanden, farer afsted med den og lader sig viljeløs, med tilbundne øine, føre af den, vis paa saaledes at finde det sted, hvor løsningen ligger gjemt.

«Fruen fra Havet» har ogsaa skabt mange tankelæsere.

Vi ere gennem anmeldelser, foredrag og private samtaler blevne delagtige i deres resultater.

Men – mon det ikke er gaaet mange som mig – vi have følt os saa forunderlig utilfredsstillede og skuffede. «Ikke andet», siger vi «er dette *alt?*» Der blir ligesom saa lidet igjen, og det lille er sommetider saa rart, at vi ikke engang er istand til at fatte, hvor de kan have fundet det henne. Som, for ex. naar de fortæller os, at Ibsen i denne bog *overfladisk* har streift en del af tidens spørgsmaal, og, saadan ganske en passant, givet os et vink om et nyt og praktisk ideal for ægteskabet i forholdet mellem Arnholm og Bolette.

Hvor ganske anderledes det var det, som vi følte; det som betog os med en næsten overvældende magt, medens vi læste «Fruen fra Havet». Det var ikke blot den store kunstneriske nydelse, glæden over de originale, fint og skarpt tegnede karakterer – heller ikke det mystisk tiltrækkende, eller det hypnotisk interessante. –

Nei – det var, som om vi, under¹⁵ læsningen, fornam en dyb, alvorlig underklang af noget andet, noget uendelig større, uendelig mere vidtrækkende: en *tanke* formet af tusinde og atter tusinde halvkvalte hjertesuk, et *lys*, samlet af tusinde og atter tusinde spredte glimt, en af aarhundredets *bundne sandheder*, nu sat i frihed ved ordets levendegjørende magt.

Ibsen er den store seer, der ufravendt holder sit forskende blik fæstet paa arbeidet i tidens lønlige

værksted. Han ved, at dets maal er menneskenes væxt – og han ser en skikkelse, der holder paa at vikle sig ud af det svøb, hvori den har været hyllet helt fra «tidernes begyndelse»: *Kvinden*.

Ibsen er *vor* digter, kvindens digter – han troer paa os, og han vil os vel.

Og hvordan lønner vi ham?

Forgjæves har jeg lyttet efter en indignationens protest mod de røster, som fortælle os, at det skulde være Ibsens tanke i forholdet mellem Arnholm og Bolette at pege paa et nyt grundlag for ægteskabet. Dette forhold er jo dog, nøiere seet, kun baseret paa én eneste ting: – *kjøb og salg*.

Jeg synes, der maatte reise sig noget i os, der viste dette tilbage, som den største forhaanelse, der kunde ramme os.

Sælge os selv til høistbydende.

Finder man maaske, det er et stærkt ord, naar jeg siger, at forholdet mellem Arnholm og Bolette er grundet på kjøb og salg? Da jeg læste den scene mellem dem, der ender med deres forlovelse, spurgte jeg mig selv, om dog Ibsen her ikke havde malet med *for* grelle og skrigende farver – det hele kunde let komme til at slaa over i karrikatur – og den *er* næsten karrikaturmæssig kras denne aabenbare kjøbslaaen, vi der er vidne til. Der gaar jo ikke engang fra Bolettes side ind en eneste af disse selvblændende motiver, der kan blive saa skjæbnsvangre for en ung piges handlemaade i saadanne tilfælde – just fordi de ofte hænge sammen med noget af det bedste og smukkeste, der er gjemt i hendes sjæl. Nei – tvertimod, der rører sig ikke hos Bolette *en eneste* tanke henvendt paa den ^{no} mand, som hun forlover sig med. Der er kun spørgsmaal om én ting: – *om prisen er høi nok*.

Der burde vel ikke findes noget lavere, noget mere foragteligt i kvinders øine end dette. Sandelig, vi vilde have al grund til at fordømme Bolette, sætte hende i klasse med de dybest sunkne, hvis vi troede, hun handlede som et voxent, selvansvarligt menneske.

Men det rare er, at dette ikke engang falder os ind.

Jeg synes, vi bør standse et øieblik her. Det er nødvendigt, at vi lader denne tanke med sit hele indhold trænge helt ind i vor bevidsthed.

Nu ja, – vi fordømme altsaa ikke Bolette.

Og hvorfor ikke? – det er fordi vi kjende de taagede, uklare forestillinger om ægteskabet, der boer i unge pigers hjerner, vi ved, at det tilmed har været, og maaske endnu er anseet for det *ene* rette, at hun helt uvidende med tilbundne øine skulde kastes ind i det, og vi ser, hvordan Arnholm, den ældre, erfarne mand, i sin egen interesse gjør alt for at vildlede og forblinde hende, forsikrende hende om, at der er fred og ingen fare. Vi ved ikke, om han er sig sin afskyelige fremfærd fuldt bevidst, men om det hele var planlagt – han kunde ingen fiffigere taktik have valgt: *Først* bringer han alle den unge piges tilbagetrængte ønsker, higende længsler, brændende lærelyst til udbrud ved at love at tilfredsstille dem. *Saa* rykker han ganske sagselig og forsigtig frem med betingelsen, denne lille uskyldige betingelse, der hele tiden har ligget paa bunden af det hele. Hun viger i begyndelsen tilbage, skræmt, forfærdet. «Nei, nei

– ikke det.» Da lader han som om han roligt og mildt staar ved sine løfter *uden* betingelsen, medens han dog vel ved, at hun nu er afspærret fra at kunne benytte sig deraf. Han undser sig endog ikke for end ydermere at ægge hendes ønsker, male hende for øie al den herlighed, han vil aabne for hendes blik. Som en klog og snu handelsmand krammer han ud sine varer, stiller dem i den mest flatterende belysning, vender, dreier dem, saa de rigtig kunne spille hende i øinene – indtil det stakkels, blændede barn synes det blir mer og mer umuligt at gaa tilbage til fattigdommen og de utilfredsstillende længsler igjen og endelig griber efter disse fristende herligheder ved at række ham sin haand. Og dog sker det endnu kun med et suk paa læberne! «Tag mig da, hvis De synes, De *bør*.» Selv for hende dæmrer der paa bunden ligesom en anelse om, at her foregaar noget som en forsyndelse. Men Arnholm – om han *bør*? – ja, der er ingen skygge af tvivl. Har han ikke nu hendes hjerte – det er jo kun en bagatel – han skal nok vide at vinde det siden.

Og det er dette, som Ibsen skulde pege paa som et solid grundlag for ægteskabet!

Ibsen, som har seet til dybet ind i en kvindes sjæl, Ibsen, som troer, at i fuld og sand udvikling af alt det virkelig kvindelige ikke alene ligger gjemt et friere og rigere liv for hende, men en hjælp, en redning for manden – Ibsen, som har skrevet «et Dukkehjem».

Der er meget i «Fruen fra Havet», der har mindet os om «et Dukkehjem». Det er det samme thema: Kvindens mangel paa udvikling, paa ansvarsfølelse, mandens nedarvede bevidste eller ubevidste egoisme, disse to usande, usunde forhold hævnende sig – i ægteskabet.

Derfor er ogsaa ægteskabsidéen det centrale i «Fruen fra Havet».

De treⁿ⁷ kvindeskikkelser i denne bog har alle, saa forskjellige de end ellers ere, ét træk tilfælles:ⁿ⁸ *Længselen*. Længselen mod det ukjendte, anelsen om indre kræfter, der kræver sin udfoldelse, en ubevidst higen mod livets indhold.

Drømmende, poetisk, fantastisk, længtende mod havet og alle dets gaader, som Ellida; utaalmodig, kundskabstørstende, handledygtig længtende mod den brogede, livsvarme, idéfyldte verden, som Bolette; ikke forstaaende sine egne dybeste følelser, bange for at se dem, skjulende dem under latter og trods, men dog ubevidst længtende efter noget stærkere bevægende, noget varmere, fyldigere, noget *spændende*, som Hilde.

Saaledes ser Ibsen disse unge kvindenaturer: Stærke, dragende længsler, rige muligheder *i knop*. Dette kræver tilfredsstillelse, men ogsaa opdragelse. Der maa tugtes og fredes, der maa samles og ledes, saa det kan voxer sig frem til en harmonisk ordnet magt, der kan tages i tjeneste af livet – livet, som saa vel behøver alle kræfter, som ikke har raad til at spilde en eneste én af de kræfter, der er nedlagt i dets skjød.

Og hvordan stiller mændene sig ligeoverfor disse kvindenaturer?

Paa dette spørgsmaal kan man ikke hente svaret fra en sikrere kilde end fra ægteskabsidéen, saaledes som den, opfattet og anordnet af manden, endnu eksisterer i vore dage. Thi det maa blive ud fra en anden sundere og dybere forstaaelse af denne idé og dens indflydelse paa kvinden, at noget bedre og høiere kan naaes.

Der synes at være tre forskellige trin af denne ægteskabsopfatning, som Ibsen i «Fruen fra Havet» har villet ramme, ved at stille dem frem i en saa skarp belysning, at de maatte falde enhver i øinene og bringe enhver til alvorlig eftertanke.

Det nederste eller laveste trin indtages af Lyngstrand. Han er repræsentant for¹⁹ det rigtig gode, gammeldagse ægteskabsideal! kvinden gaaende op i manden, levende sit liv *for* manden – punktum.

Han har tænkt saameget over ægteskabet, fortæller han Bolette paa sin kostelig naive maade. Et ægteskab er jo næsten ligesom *et underværk*. Hustruen, som efterhaanden forvandler sig til at blive sin mand lig – til den grad, at hans evner og anlæg, ja, hvad han har læst sig til og tænkt sig til simpelthen glider over paa hende ligesom en slags svag afglands, naar hun bare helt ofrer sig for ham, og gaar op i hans væsen, hans kald. For, han *har* et livskald han – det har ikke hun – hun eksisterer kun gennem ham. Han synes, det maa være saa skjønt, saa helt udfyldende for en kvinde dette. Og saa lægger han til: «For det maa jo kun være i et kjærligt og lykkeligt ægteskab at dette kan ske.» Man faar indrømme det: Lyngstrands standpunkt er ikke videre høitliggende – og endnu mindre moderne, men han har dog virkelig et slags idéal for sig alligevel han.

I modsætning hertil kan man høre den samme idé udtalt paa en meget krassere maade, og det af kvinderne selv. Jeg har for eksempel hørt en udmærket, baade klog og elskværdig dame, udvikle den teori, at naar en begavet kvinde engang var kommen til at gifte sig med en ubetydelig mand, saa har hun hverken lov eller ret til at arbeide paa sine evners videre udvikling. Tvertimod, hun skal tvinge dem tilbage, for ellers vilde kløften mellem dem komme til at udvides, afstanden mellem dem forøges. Om denne dame, naar forholdet var omvendt, vilde staa ved konsekventserne, og lade den samme regel gjælde for manden ligeoverfor hustruen, derom kunde der vel være tvivl.

Jeg vil tilføie et andet lidet træk, som er noksaa betegnende for det seiglivede i denne opfatning: *kvinden for manden*.

Det kan hælde, det er en af Lyngstrands allernærmeste slægtninge. Ialfald lever han nu for tiden, og er ogsaa kunstner – maler. Han havde faaet en stor og lykkelig idé til et billede. Han begyndte at arbeide derpaa, men det vilde ikke gaa – inspirationen lod vente paa sig. Samme maler har en kusine, der er meget musikalsk begavet, en dygtig pianistinde – ved at give informationer, underholder hun med stræv og møie sin gamle moder og sig selv. Saa gaar han en dag til hende. «Det gaar ikke for mig om dagen,» siger han klagende, «jeg er ikke istand til at komme i den rette stemning; du faar nok komme op til mig paa mit atelier om formiddagen og spille for mig, medens jeg maler, jeg tror, det vil kunne hjælpe.» Han nævnte just ikke noget om, at han syntes, det maatte være saa skjønt for hende dette, men det er vist ikke usandsynligt, at han mente det. «Kjære ven, det har jeg ikke tid til,» svarede kusinen ganske roligt og tørt.

Og alligevel. Dette gamle ægteskabsidéal har skabt mangan helstøbt og skjønt kvindesjæl i sit billede.

Har skabt – siger jeg.

For tiderne forandre sig dog umærkeligt, det er ikke rigtig muligt at sige hvorledes. Men man kan ikke staa ganske stille, om man end aldrig saa gjerne vilde det. Udviklingens ubønhørlige lov er der – og kvinderne er ikke længere de samme, som de var før. De synes ikke nu mere, at det er helt udfyldende, at

være et akkompagnement til mandens liv og arbejde. Hendes egen *personlighed* begynder at gøre sig gjældende – hun mærker, at hun selv har specielle evner, en individualitet, der ikke lader sig nedkue – hun er bleven sig mere bevidst at være *menneske* ikke blot kvinde.

Men da gaar det heller ikke saa glat længer med *underværket*. Det forudsatte den enes *forsvinden* i den anden – men hvordan kunde det ske med to selvstændige mennesker. Da blir det hele strax ganske anderledes kompliceret.

Saa kommer det andet trin: Arnholm.

Vi tilstaar, vi ere ved første betragtning ikke saa aldeles sikre paa, at vi virkelig befinder os et trin høiere – vi har næsten mere sympathy med Lyngstrand end med Arnholm. Men det er jo saa med al udvikling – overgangstiden kan være ubehagelig, men der kan dog komme noget godt derudaf. Altsaa – Arnholm.

Han forstaar, at kvinden kan føle savn ved at blive stillet udenfor saamange af livets fyldige interesser, at hun kan have trang til at udvikle sig, til at se, kjende, forstaa og nyde dette liv – og det *bare* for sin egen skyld, uden spor af tanke paa, at det absolut skal komme en mand til gode ogsaa. Dette interesserer ham saagar. Han har været lærer for saa mange unge piger. Han har seet disse modtagelige gemytter, denne iver, denne lærelyst. Det morer ham. Han møder Bolette – og han bestemmer sig til at spille det gode forsyn for hende. Han skal tage sig af hende, fylde hendes sjæl med kundskab og indhold, vise hende verden, den store, ukjendte verden. Hun skal komme ud, slippe at gaa som de gamle karudser^{ku} i den stillestaaende, slimede dam – Hun skal komme ud i bølgerne, der «hvor de store, vilde fiskestimerne stryge ud og ind» – *hun skal blive fri*.

Det er ikke ironisk – Bolette siger det selv, og han modsiger hende slet ikke: «*Tænk at vide sig fri*» siger hun.

Det pudsige er, at det slet ikke falder Arnholm, denne ældre, erfarne mand, ind, at naar nu Bolette er bleven et voxent, modent menneske, og hun har faaet sin sjæls vinger fuldt udviklede, spændte, kraftige, utaalmodige til flugt – at hun saa, naar hun vil løfte sig paa disse vinger, kan komme til at føle noget tungt, noget ubegribeligt, der holder hende tilbage, der ubarmhjertig trækker hende ned, *ned*. Har han da slet ingen tanke for, at hun da, naar hun saa kommer til at aabne øinene, vil fæste dem paa den mand, som staar ved hendes side, til hvem hun engang, maaske for længe siden, har solgt sig, og som ganske sagte har bundet en lænke om hendes fod, bundet hende paa legeme og sjæl – *for hele livet*.

«Hvortil disse vinger», vil hun sige – den frie selvbestemmelsesret, det voxne menneskes helligste og dyreste gave, den har du jo røvet mig for livet.»

Mon der ikke skulde være eksempler paa at, der i et saadant forhold kunde komme til at gro noget op i et menneskehjerte, noget, der ligner *had*.

Vil Arnholm da forstaa, hvormeget han har forbrudt sig?

Og vi andre – vi som ikke fordømte Bolette, men kun saa til, ganske roligt og ligegyldigt, næsten bifaldende, da hun solgte sig – hvad gjør vi nu?

Vi staar der, ligesaa kolde, ligesaa ubevægelige, men ikke længer ligegyldige. Nysgjerrigt speidende følge vi hendes færd, og i vor haand holde vi en vægtskaal, hvorpaa vi samvittighedsfuldt og nøiagtigt afveie alle et normalt, livsvarigt ægteskabs krav og rettigheder. Vi passe paa, at ikke en tøddel mangler, vi kræve ubarmhjertigt alt det, som en lykkelig hustrus frivillige kjærlighedens hengivelse kan bære af frugter i trofasthed, taalmodighed og samvittighedsfuld pligtopfyldelse – *alt*.

Jeg synes atter vi bør stanse et øieblik, og lade denne tanke trænge helt ind i vor inderste bevidsthed.

Ikke sandt – det er noget knugende, noget der næsten kvæler vort aandedræt – lad os se at komme videre, høiere op, et trin til, Wangel.

Her staa vi ikke ved den abstrakte theorie som Lyngstrands, heller ikke paa tærskelen foran alle muligheder, selv trækkende de logiske konsekvenser som hos Arnholm og Bolette – vi ere midt op i udviklingen af selve ægteskabet.

Der er dem iblandt tankelæserne, der ikke kunne finde nogen sammenhæng mellem dette par: Arnholm og Bolette og stykkets egentlige idé, som de alene finder repræsenteret i Wangel og Ellida. For dem blive de første kun satte ind i stykket for at give lidt afvexling, – smaa intermezzoer ganske løsrevne fra det hele.

For mig staar det som ganske uafviseligt, at det er kun en eneste ting, Ibsen vil have sagt, og denne ene ting er det ham saa meget om at gjøre at bringe til forstaaelse, at han ligesom prenter det ind i os ved at gjentage den to gange, først paa prosa, og saa i poesie.

Thi ved siden af ægteskabsidéen, der, som vi ovenfor har sagt, er hovedindholdet i denne bog, giver Ibsen os i disse to personligheder, Wangel og Ellida, et billede af stor poetisk skjønhed og interesse. Om end Ellida har saameget af det typiske hos sig, at vi kunne kjende hende igjen som en sand og virkelig kvinde, saa er hendes naturel dog saa eiendommeligt, saa fremmedartet, at det overrasker os som noget nyt og originalt. Og den hele bog faar derved denne forunderlig mystiske karakter, som bringer en til at tumle med gaader og allegorier. Vi forstaa, hvordan hendes forudsætninger, hendes forhold, fristelser, kampe maa komme til at ligge udenfor det almindelige. Denne skikkelse, der er opvoxet ved havet, der skifter i farvespil som havet, der drages og skræmmes som dette selv drager og skræmmer, denne forunderlige kvindenatur har ogsaa betingelser for at underlæggesⁿ¹⁰ en anden skjæbne end almindelige menneskers. Derfor kan denne skjæbne ogsaa ikklædes et slags poetisk-mystisk skjær og ved at lade dette virke kan Ibsen fremkalde katastrofen, tvinge idéen frem uden at behøve at gribe til mere forviklede, udenfrakommende momenter, momenter, hvorfra begrebet *skyld* vanskelig vilde kunne udelukkes.

Det er vel ogsaa rimeligt at antage, at dette nutidens mærkeligste fænomen «Hypnotismen» og hvad dermed følger, har vakt en dyb interesse i en natur, som Ibsens, og at det har været en medvirkende aarsag til, at han har indhyllet sine tanker og idéer i dette dystert-uforstaaelige fantastiske klædebon.

Men at dette kun er middel og ikke maal viser sig jo noksom derved, at han ved siden af Ellidas skikkelse, der minder om eventyr og sagn, har stillet en fin og ædel, men dog fuldt ud nutids- og virkeligheds-person som Wangel, og naar han saa tilsidst lader denne blive seiervinder, saa kan han jo dermed kun mene, at han vil have det hele hensat til den fuldt solide virkeligheds-verden.

Wangel og Ellidas ægteskab er indgaaet under ganske almindelige forhold, uden stormende kærlighedsforsikringer, uden ideal romantik.¹¹¹ Naar han, som enkemand efter et lykkeligt ægteskab, vælger denne unge eiendommelige kvinde derude fra havet til sin anden hustru, saa er det – ialfald i hans egen indbildning, ogsaa den tomme plads i sit hus, den tabte mor for sine børn, han i hende tror at søge. Og hun – hun stod just da, hjælpeløs, raadløs og forladt – hun tog imod det trygge hjem, han bød hende, sikker paa sin fremtid under denne noble, elskværdige mands beskyttelse.

Saa flytter han hende ind fra det aabne hav og stræber at gjøre livet inde hos ham i den lukkede fjord saa lyst og saa godt for hende som muligt. Ikke streifer den tanke hans sind, at hun nu skal forlade sin personlighed, som hun har forladt sit hjemsted, at hun nu skal lade alt sit falde for at iklæde sig det, der hører ham til. Nei tvertom – Wangel har det virkelig fine gemyts forstaaelse af og agtelse for en andens individualitet, saa forskjellig denne end kan være fra hans egen. Hensynsfuld værner han om det, som han føler er hendes inderste væsensgrund, gjætter alle hendes ønsker, og søger at afhjælpe alle hendes savn.

Men saaledes kan han jo være tryg – bundet fast ind til sig i ægteskabet, som han har hende – hun en trofast, ærlig natur. Og et ægteskab *er* jo dog noget, der ligner et underværk alligevel, naar det kommer til stykket.

Og dog – trods alt dette – saa *er* der ikke fuld tryghed – der dukker tilmed noget op der ligner tvivl, og denne tvivl har sin rod i hans eget bryst. Den nager og ængster ham. Hans eget sjæleliv er jo delt. Hvordan kan det egentlig være anderledes. I dette hus, hvor han nu lever med hende, der gjør ham saa lykkelig, levede han jo før med en anden, der ogsaa gjorde ham lykkelig. Og erindringen om denne første lykke vil ikke vige fra hans liv. Ja, han lader sig endog drage ind i en slags hemmelig dyrkelse af denne sin første hustrus minde, medens hans ømme samvittighed gjør ham tusinde bebrejdelser ligeoverfor Ellida, der jo i ægteskabet har ret til at kræve ham *helt* for sig.

Saa voxer følelsen af hans uret sig saa stærk i ham, at han, da han ser, hvordan Ellida blir mere og mere syg, nervøs og urolig, endog troer, at det for en stor del er anelsen om dette hans skjulte dobbeltliv, der piner hende og forstyrrer hendes sindsro.

Men, da han saa faar se til dybet af hendes sjæl, forfærdes han. Thi hun bærer paa sit sind en endnu langt sværere og tungere byrde end han. Hun har ogsaa bragt en erindring, noget dobbelt med ind i sit ægteskab, uden dog at være sig dets rækkevidde selv bevidst. Thi paa en ubegribelig, forfærdelig maade kommer dette paany over hende med en voldsom, overvældende magt. Der hersker i hendes indre fremmede tanker, dragninger mod *en anden*, ikke under noget kærlighedens skin, men dog med en rædselsfuld, betagende fortryllelse. Det er som gjør denne anden sig, skjønt hun tror ham død og borte, dog til herre over alle hendes tanker – ja over hele hendes person – legeme og sjæl!

Saa gyser hendes rene, sande natur ved det ægteskab, hvori hun lever – og ensom i sin kamp, fortæret af rædsel og angst jages hendes sind ud paa de mørke, gaadefulde dybder – og holder paa at gaa tilgrunde der.

Men dette er kun forberedelsen til hvad der skal komme, de mørke tunge skyer, den trykkende luft førend uveiret bryder løs. Pludseligt slaar det sammen over hendes hoved. Katastrofen indtræder. Og nu er det ikke længere i kampen mod sygelig overspændte fantasiefostre, at der skal søges midler til redning.

Det skrækkende, der som en gjenganger havde rystet hendes sind i dets inderste fuge, dette fantom, der havde taget hendes halve sjæl og holdt den fangen i gru, faar med én gang virkelighedens skikkelse og stiller sig pludseligt ligeoverfor hende krævende som sin ret, gennem hendes ungdoms løfter, at hun skal følge ham, at hun fra nu af *helt* skal tilhøre ham.

Hun følge ham – hun en andens hustru!

Er ikke et frivilligt løfte saa bindende som en vielse – og har han dog ikke eiet den største del af hendes sjæl i disse aar?

Og, hun føler allerede hans magt, der drager og lokker, denne magt der kan bøie hendes vilie og lamme hendes kræfter under et eneste blik.

«Se ikke saaledes paa mig» skriger hun i angst.

Men da mødes hun af et ord, der bringer hende til at studse.

Frivillig maa hun følge ham – til hvad nytte vilde det ellers være.

Frivillig – frivillig?

Der er noget nyt, som her aabner sig foran hende. Løsningen af den mørke gaade er pludselig kommet nær. Og i rædselen og spændingen er det som voxer hendes sind en kæmpevæxt, skudt frem af stærke, indre kræfter. Alle aars indelukte tanker, alt hvad der har ligget og gjæret, alt det, der truedes med at sprænge hendes bryst, slipper fri, springer pludseligt frem i bevidstheden til fuld klarhed. Det flammer i hendes sjæl, et skarpt, klart, blændende lys kastes hen over hele hendes liv.

Saa er det, at hun i dette nye lys sætter sig til doms over sig selv, og over den mand, hvis navn hun bærer, idet hendes ærlige sandhedssøgende natur ikke hviler førend den har naaet tilbunds og vristet al løgn og selvbedrag ud af de skjulte folder i det liv, de har levet sammen.

Jeg sagde ovenfor, at der er meget i «Fruen fra Havet» der minder om «Et dukkehjem». Læg mærke til den scene, hvor Nora har sit opgjør med Helmer – hvilken paafaldende lighed har den ikke med de tilsvarende mellem Ellida og Wangel.

Som Nora har Ellida ogsaa været et uudviklet, ubevidst menneske, der har ladet sig *drive* henover livets virkelighed, drive vilieløs af sit eget naturel, blandt de omgivelser, der har paavirket, eller rettere sagt, *ikke* paavirket det. Som Nora føres Ellida ogsaa gennem dette liv ind i voldsomme, smertelige konflikter, under hemmelig angst og lidelse bragt op til sin høieste spidse i *afgjørelsens stund*, for saa *der* at modnes til det voxne menneskes kaar.

Og naar saa opgjøret kommer, saa er det ledet af dette nye skarpsyn, at de begge *først* søger tilbage til *begyndelsen*, deres ægteskabs begyndelse, for der at finde igjen og tage op traaden til deres «eget rigtige liv», det liv, *der dengang gik ud af sporet*.

Nu ser de det – personlighedens selvbestemmelsesret – den har de forspildt.

Dette vil komme igjen og komme igjen som en syg tanke og skygge for *alt andet* i deres sind.

«Jeg gik ikke ind til dit hjem i frivillighed» klager Ellida – det er sagen. Du kom og købte mig – og jeg slog til, og solgte mig selv.»ⁿ¹²

«Jeg skulde ikke have solgt mig selv», vedbliver hun i stigende oprør – «aldrig for nogen pris – heller det usleste arbejde – heller de fattigste vilkaar – i frivillighed, og efter eget valg».

Men saa har heller ikke det, der har været mellem dem, været et ægteskab, ikke et virkeligt ægteskab.

Thi nu ser hun det – der er intet, der kan skabe et ægteskab i dette ords egentlige ideale betydning, der er intet fuldt lødigt, intet, der har sædeligt værd veiet paa sandhedens vægtskaal, undtagen at det sker *ud af ens inderste vilies frie samtykke*. Ingen egennyttige, udenfrahentede motiver, intet køb og salg, ingen former og love – kun én eneste ting: To frie, selvstændige mennesker, der har lukket *alt* ude, og staar alene, ganske alene, kun de to, ligeoverfor hinanden, øie i øie, haand i haand.

Her er ægteskabets underværk.

Saaledes maa og skal en sand kvinde tale og føle, det er idéalet.

Hvad har digterne at gjøre med kompromisser? – Ibsen allermindst.

Men skylden er ikke alene hendes. Den er ogsaa hendes mands. De vare jo ikke som to uerfarne mennesker, der under de samme forudsætninger tage hinanden i haanden og gaa ud i den vide ukjendte verden for at søge deres lykke.

Han, den meget, meget ældre mand, han vidste dog hvad han gjorde, ligesom han ogsaa vidste, at hun ikke kjendte rækkevidden af det skridt, han ledede hende til at tage. Han købte hende jo – uden betænkning. Havde han saa endda bagefter handlet anderledes med hende – kanske saa alt kunde have gaaet godt – men nu!

Saa falder de tunge bebreidelser ogsaa over ham. *Ham*, der vilde ofre alt for hende, bære hende paa hænderne.

Just saa, bære hende paa hænderne, og sætte hende *udenfor* livet – det er det –

Men paa bunden er dette selvbedrag – vistnok troede han ogsaa at tænke paa hendes bedste, men den inderste, stærkeste bevæggrund har været hans egen lykke, hans egoisme støttet af dette mandens nedarvede syn paa kvinden – dette *for ham*, som ikke engang Wangels fine uegennyttige karakter kan redde ham for. Der var begyndt at dæmre en anelse om denne hans egen skyld i hans sind – men hvorledes skulde han kunne se til bunden deraf. Tiden er endnu ikke kommen – selv for ham.

Har *han* tænkt paa, om denne eiendommelige skiftende skikkelse, der hørte til havfolket, som han selv siger, ogsaa kunde lade sig omplante, om hun ogsaa passede til at leve i hans hus? Vidste han, om hun duede til at fylde den tomme plads, blive en mor for hans børn? Han havde jo dog bare talt med hende et par gange – derude paa fyret. Han kjendte jo ikke hende og hun kjendte jo ikke ham. Og skulde saa ikke han, naar han engang havde bundet hende til sig, han, den ældre, erfarne mand have gjort alt for at lede

og hjælpe hende ud af dette fantastisk, poetiske drømmeliv, der var hendes største fare – men ogsaa hendes største fortryllelse.

Der ligger det.

Forelsket i hende, det har han været – forelsket i hende *saaledes som hun var*. Hans deilige poetiske havfrue med alle de underlige gaadefulde tanker – det var som havet selv – det dragende, det fængslende. Og saaledes skulde hun vedblive at være – *for ham*.

Vi kjender dette igjen – det er ikke længer lærkefuglen, ekkornet, dukkebarnet – men det er dog det samme – det har kun byttet navn: *havfruen*.

Derfor faar hun intet arbeide, intet ansvar, intet, der kan binde og fæstne – hun blir rodløs i hans hus.

Ja – selv naar hendes overspændte, sygelige fantasi tager saadan overhaand, at hun taler med ham om, at menneskene maaske havde været bedre og lykkeligere, om de havde kunnet leve ikke alene *paa* havet, *ved* havet men *i* havet – saa har han ikke forsøgt at bringe hende fra disse tanker, men har halvveis selv ladet hende tro, at han var gaaet med *paa* dem. Han har ladet hende tale som var hun et vakkert, begavet, men ufornuftigt barn – han vilde ikke sige hende imod – og desuden – det morede ham – og det klædte hende – aa, hvor det klædte hende!

Det faldt ham ikke ind, før det var forsent, at denne overspændte tale havde sin rod i et ophidset fantasieliv, der kunde ende med at ødelægge alt i hende, og for hende. Han tænkte ikke *paa*, at denne længsel mod havet kunde blive saa farlig og saa syg, at den tilsidst vilde drage sindet helt ind under denne sygdom, saa at det endog ikke engang *vil* ud af den igjen, ikke *vil* stride imod alle disse dragende tanker og længsler, der i disse aar har kredset om det ukjendte, det uprøvede, og det *forbudte*.

(Lad os sige ordet rent ud: Det *forbudte* har for den uudviklede kvinde, som for barnet, det dragende i sig. Det staar ogsaa i forbindelse med det stærkere fantasieliv, som Ibsen ser *paa* bunden af hendes naturel).

Men i denne stund vender alt dette sig mod ham. Ellida siger det selv:

«Der er gjengjældelse i dette. Noget, som hevner sig. For nu findes der ingen bindende magt, ingen støtte for mig – ingen hjælp – ingen dragning mod det, der skulde været vort fælles, inderste eie.»

Og nu er det forsent. Det ægteskab, de har levet med hinanden, det har ikke været noget virkeligt ægteskab. Inderst inde har han derfor ingen ret til at eie hende. Afgjørelsens stund er kommen, en anden staar ogsaa foran hende og kræver, at nu skal hun følge ham, tilhøre ham. Et frivilligt løfte er ligesaa bindende som en vielse. Derfor maa hun faa sin frihed tilbage – saa hun kan vælge mellem dem, vælge til begge sider – *handelen maa gaa om igjen*.

Handelen! – aa hvor den fine, blødhjertede Wangel krymper sig under det ubarmhjertige ord! Og – hvad er det saa, hun forlanger af ham. Hvor kan han løse og slippe hende. Han tør det jo ikke – for hendes egen skyld. Han maa gjøre gjældende sin pligt og ret at værge hende. Nu trænger hun just til, at hendes mand tager magten fra hende, og handler *paa* hendes vegne.

Om hun kunde – om hun bare kunde lade ham gjøre det. Er det ikke just noget, der taler til en kvindes hjerte dette, at kunne kaste ansvaret, valget fra sig – lægge det alt over paa sin mands skuldre.

Men – hun er bleven voksen – hun kan det ikke længer – hun *tør* det ikke længer.

«Jeg kan ikke skyde mig indunder, at jeg er en anden mands hustru» siger Ellida, «ikke skyde mig ind under, at jeg intet valg har. *For ellers vilde der ingen afgjørelse være i det.*»¹¹³

Men Wangel kan ikke slippe sit gamle ideal. Det er jo ham, der skal beskytte hende, ogsaa mod hende selv. Hun *har* jo ikke noget valg – hun, *hans* hustru – hun faar ikke lov at vælge – *han* giver hende ikke lov dertil.

«Valget kan du aldrig hindre», svarer Ellida. «Hverken du eller nogen anden». «Du kan forbyde mig at reise med ham – følge ham, ifald jeg vælger det. Du kan holde mig tilbage her med magt. Imod min vilie, det kan du. Men at jeg vælger, vælger inderst i mit sind – vælger ham og ikke dig – ifald jeg vil og maa vælge saaledes – det kan ikke hindres».

Hun er et menneske, og hendes sjæl kan intet andet menneske binde – mod hendes vilie. Der er intet underværk i det at være bunden med lænker – det er *trældom*. Og det er som om denne tanke driver hende ud i det yderste oprør, hvor blikket stirrer sig sygt og hvor noget nyt skyder frem i hendes forrevne opjagede sind, med en forfærdelig magt: Forholdet til den fremmede – til ham, som hun før kaldte «det skrækkelige menneske» – hendes ægteskab med ham – det kunde blevet hendes eget rigtige liv – et virkeligt ægteskab – der havde alt andet været stængt ude – der var kun han, hun – og *havet*, deres fælles væsens-mærke.

«Vel kan du holde mig tilbage», siger hun videre, «det har du jo magt og midler til. Og det vil du ogsaa gjøre. Men mit sind, alle mine tanker, alle mine dragende længsler og begjær – dem kan du ikke binde. De ville hige og jage ud i det ukjendte – som jeg var skabt for – og som *du* har lukket for mig.»¹¹⁴

Som han har lukket for hende. Der er vi atter ved udgangspunktet. «I frivillighed gik jeg ikke ind til dit hjem».

Men nu har Ibsen brændt al ægteskabsegoisme, al tanke paa formynderskab ligeoverfor hustruen ud af Wangels sind. I sin dybeste vaande giver han hende friheden tilbage, kaster alt i vægtskaalen, lader handelen gaa om igjen.

Saa staar Ellida atter ved begyndelsen, holdende den tabte traad i sin haand, eiende sin selvbestemmelsesret.

«Nu kan dit eget, virkelige liv komme ind paa sit rette spor igjen», siger Wangel. «For nu kan du vælge i frihed. Og under eget ansvar, Ellida.»

Ansvar? – i frihed og under ansvar – *ansvar ogsaa?*

Det er et nyt ord. Hun har kjæmpet for sin selvbestemmelsesret, stirret paa det ene ord «*frivillig*», længer har hendes tanke ikke rukkert.

Men Wangel har seet mere, *høiere*. Uden nogen egenkjærlighedens beregning, uden at han er sig det selv bevidst, har han ledet hendes første skridt paa den nye vei. «Under eget ansvar, Ellida».

Hun er vistnok fri, men hun staar alligevel ikke alene, løsrevet fra al forbindelse med de aar, der ligger imellem. Det skete kan ikke ændres, det formaar ingen levende magt – det kan aldrig gaa om igjen.

Det var den *anden* side. Der breder sig som et klarere, roligere, mere dæmpet lys ud for Ellidas øine. Hun bøier sig – og hun forstaar. «*Man faar intet for intet*».

Saa er der dette dobbelte «*friheden og ansvaret*» der gjør hende moden for livet – *det er forvandlingen*.

Men saa har ogsaa det lokkende og dragende tabt sin magt – hun maatte jo faa lov at se ind i det, gaa ind i det, hvis hun selv vilde. Nu kan hun vælge, derfor ogsaa forsage. Og, *saa* – det som ingen tvingende love, ingen selvopslidende kamp har kunnet udrette, det formaar det nye, der nu møder hendes undrende blik: En stor, dyb, selvforglemmende kærlighed, der intet fordrer som sin ret, men kun vil tage imod hvad der gives den frivillig. Da føler hun, at der ogsaa flammer noget nyt og stærkt op i hendes eget bryst og sagte og bævende vender hun sig til Wangel: «Saa nær, saa inderligt skulde jeg være kommen ind til dig».

«Det har aarene og samlivet virket», svarer han.

Nu er de to alene, alt andet lukket ude – og med sin inderste vilies samtykke kommer hun igjen til ham – *nu kan hun det*.

«Ellida, Ellida – at tænke sig til, at nu kan vi to faa leve helt for hindanden».

«Og med fælles minder – *dine* saavel som *mine*».

Dermed er *alt* draget ind i forsoningen – intet behøves nu at skjules, intet at glemmes – fortid og fremtid kunne mødes i fuld sandhed.

Og saa – har havfruen akklimatiseret sig.

I frihed og under ansvar, med aarene og samlivet, med fælles minder og «vore» børn, kan denne forvandling ske. Thi det *er* en forvandling. Den forunderlige, poetiske fantasieskikkelse med det selvsamme skiftende farvespil, med den selvsamme bratte vexlen i lys og skygge, i flod og ebbe, som det hav, der havde fostret hende – er for altid forsvunden. Der var anlæg, begavelser og muligheder i Ellidas sjæl, som ikke i hendes fremtidige liv vil komme til udfoldelse. Men hun er ikke længer syg – syg i længsel mod det uopnaaelige. Hun vil komme til at voxe sammen med den livsgjærning, hun nu frivillig har paataget sig, voxe frem til at blive noget nyt, en *anden*, der ikke engang længer finder veien tilbage ud mod havet. Det er fordi hun ikke er en havfrue, men en menneskelig sjæl; thi den kan aldrig stivne i kold ubevægelighed, naar den er *fri*. Modtagelig og bøielig vil den paavirkes af nye impulser. Nye ord, som ansvar, livsgjærning, taknemmelighed, beundring og hengivenhed ville alle vække slumrende kræfter, skjulte anlæg og bringe dem frem til udvikling.

Men der er én ting, som vi aldrig maa glemme: Menneskets eget, rigtige liv er *først* det, der kan optage i sig alt, hvad der udgjør vort væsens særegne eiendommelighed, de af vore evner, der *rigest* farver vor

individualitet – og *saa* det liv, som vi under skjæbnens omskiftelser kan komme til at arbeide og ofre os for. Det sidste kommer ikke først, og det første kommer ikke sidst. Det er naturens egen lov.

Thi vi ere visse paa, at det som Ellida vil sige til Bolette naar denne fortæller hende sin forlovelse det vil være:

«Gjør det ikke – aa gjør det ikke. Havfruen kan vistnok lære at leve sit liv inde i den lukkede fjord – men husk, fjorden *her* er dog en arm af havet, dens eget hjemsted – vandet herinde er ogsaa salt, og strømmer fra de samme bølger, som hæves og bruse derude, – stænk af dets sprøit vil ogsaa her kunne naa hende, og den friske luftning derudenfra. – Men, vær varsom vær varsom – drives havfruen op imod elvemundingen, did hen hvor vandet er sygt og brakt, hvor aldrig en hilsen fra havet kan naa – da maa hun dø – – Husk, hendes egentlige hjem er ude under den vide himmel ved det store, aabne hav. Der kan hun mødes med en af sin egen slægt. Der ville de kunne sidde sammen og se udover, tale om havet. «Havet i storm og stille. Om mørke nætter paa havet. Havet paa de glitrende solskinsdage.ⁿ¹⁵ Om hvalerne, springerne og sælerne, som pleie ligge ude paa skjærene i middagsvarmen – om maagerne og ørnene og alle de andre sjøfuglene». Om alt det, som ligger inderst inde i ens hjerte, alt det dyreste, en har. Der gaa de mægtige, stærke bølger med det oprakte, skumklædte hoved. *De* kjender ikke ansvar, de spørger ikke om frihed eller tvang, de følger kun sin egen kraft og trang, vil kun ét – give sig selv *helt* med alt hvad de eier. – Se, det er endnu større, endnu mere end det jeg naaede.»ⁿ¹⁶

«Og tænk dig saa vel om – husker du ikke den stund, du sad, halvt i spøg og halvt i alvor, og gav dit løfte om at lade dine tanker følge en anden end den, du nu vil binde dig til? Kan hænde der vil komme en tid, tidligere eller senere, da dette løfte vil vaagne inden i dig med krav paa at leve. Maaske det vil komme med en hemmelighedsfuld magt over din sjæl, grufuld og dragende. «Et løfte er ligesaa bindende som en vielse» vil det hviske til dig, og billedet af en ung mand, syg og hjælpeløs derude i det fremmede, et naivt barn, der *troede* paa dig, der mente, at du skulde være som det finere drag i hans sjæl, bringe kvindens varmende rigdom ind over hans arbeide, det billede vil fylde dit sind, jage dine længsler, liste sig ind i alle dine tanker, i den inderste krog af din sjæl, den sjæl, som ikke er din, men som du har solgt til en fremmed mand»!

Naar de former, hvori menneskene har indesluttet sine idéer, ere blevne saa udslidte og trange, at disse idéer, der voxe og udvide sig tilligemed menneskeslægten selv ikke længer kunne rummes i dem – da er det altid en farlig tid i folkenes liv. Thi, ville da menneskeneⁿ¹⁷ med magt opretholde disse gamle former, saa ville de lidt efter lidt komme til at opøve sig i forvexling af skinnet med sandheden, idet de *forestille* at bøie sig for det, hvorpaa de selv ikke længer tror. Intet kan virke mere slappende, mere demoraliserende end just dette.

Da er det de store aandens opgave at rive denne slægt bindet fra øinene og bringe dem til at se sandheden, søge sandheden – fremfor alt.

Er der noget, Ibsen har sat al sin mægtige aandens kraft ind paa, saa er det dette: Intet selvbedrag, intet skin – *sandhed*.

Og han spørger: Er ægteskabet, saaledes som vi i vore dage af al magt forsøger at holde det oppe, endnu et underværk? Er det saa, at menneskene ville vedblive at nøie sig med fortielse, med skin, med *alt*

– naar bare overfladen kan vedblive at være glat?

Det Lyngstrandske ægteskabsidé fra gamle dage – det var ingen løgn. Manden *troede* paa sin ubetingede herskermagt. Hans hustru skulde være ham underdanig i dette ords bogstavelige betydning – det stod jo i Guds eget bud. Og hustruen – hun *troede* ogsaa, troede blindt paa underværket, paa den pligt at leve *for* manden, *i* manden, uden indskrænkning, uden tillem্পning. Hun spurgte ikke hvorfor, og heller ikke hvorledes, – solgt af andre eller solgt af sig selv, selvstændig og voksen eller uansvarlig som et barn, der hverken aner hvortil eller hvorhen.

Det kunde blive store, stærke sjæles martyrdom, svage, bløde sjæles gradvise forvitring – men én skikkelse kunde det aldrig frembringe dette gamle idéal, saalænge det var fyldt med sandhed: – Denne hustru, vækket til selvbevidsthed, de vidt aabne øine stirrende rædselsfyldte ned i en afgrund, som paa læben har dette Noras jammerraab, et jammerraab hvis dybde og indhold kun kvinder og ingenⁿ¹⁸ uden kvinder kan forstaa: «Jeg har levet med en fremmed mand, jeg har havt børn med en fremmed mand».

Thi kvinden er ikke længer den samme. Hun maa enten tvinges tilbage igjen ind paa sin gamle plads – eller man maa give hende nye vilkaar.

Man kan pege paa martyrglorien – den har tabt sin glands – hun *troer* ikke længer paa sin sags hellighed. Man kan stænge for hende med det stærke, strænge ord «det er Guds vilie» – men hun *troer* ikke længer, at det er saa – ikke paa den maade.

Hun troer, at skal en saadan livsgjerning og en saadan pligtopyldelse have *sædeligt værd*, saa maa ægteskabet, som Gudsforholdet selv, hvorpaa dette jo skulde være som en svag lignelse, være et fuldt frivilligt forhold indgaaet paa basis af et frit selvhengivelsens løfte.

Hun troer, at skal man kunne elske og agte ægteskabetsⁿ¹⁹ idée, og bøie sit liv derunder – saa maa man ogsaa have ret til at forlange, at dette begynder i alvorlig, voksen bevidsthed om dets ansvar og dets pligter, ikke under beskyttelse eller formynderskab, men *ved siden af* den mand med hvem hun skal leve.

Og derfor er det, at Ibsen atter og atter peger tilbage til begyndelsen – det er *der*, han finder skjult denne lille giftspire, der kan trænge ind i blodet, forgifte alle dets bestanddele, og gjøre det hele legeme sygt til døden. Man taler om, at han vil løsne ægteskabets baand i det hele taget, at han vil revolution af det bestaaende – – det maa vi lade staa hen – han har ikke givet os ret til at tro det. Ibsen har aldrig pegt paa ægteskabets opløsning uden af *én eneste grund* – og det er der, hvor han viser, at det er baseret paa en *løgn*. Forsaa vidt staar «Fruen fra Havet» i den nøieste forbindelse med hans foregaaende bøger hvor det samme emne er behandlet: «Et dukkehjem»ⁿ²⁰ og «Gjengangere.»

Men det er ikke i letsindig overfladiskhed, at han rører ved ægteskabet, rækker troen til underværket – stræng og alvorlig er han, saa alvorlig, at han ikke engang nævner ord som forelskelse og erotik. «Frivillig – og under eget ansvar – siger han – og glem ikke det tunge ord – *ansvar*».

Og dog – hvem kan tvivle derpaa!

Ibsen troer selv paa «underværket», det største af alle: *kjærlighedens underværk*. Og han troer at det er kvinden som først og fremst skal virkeliggjøre det. Det har han malet os for øie i næsten hver eneste

bog, han har skrevet. Det er som om han aldrig blir træt af at vise os, hvad der i kærligheden er givet menneskene af styrke og rigdom – naar vi bare lære at tage den i vor tjeneste. Af at vise os, hvordan den og dens tvillingsøster opofrelsen ligger i spire i kvindesjælen og hvorledes den har magt til at forvandle, udvikle og forædle alt det gode, der boer i os. Der er noget af dette i alle de kvindeskikkelser, han har skabt, ligefra Solveig til – Rebekka West, i hvis hjerte den erobrer dæmonernes plads.

Ibsen er kvindens digter – han troer paa os, og han vil os vel. Lader os lønne ham derfor paa den eneste maade, der staar i vor magt: Ved at forsøge paa at forstaa – og at takke ham.

Har Henrik Ibsen i Hedda Gabler skildret *virkelige* kvinder?

[k12](#)

Assessor Brack (*halv afmægtig i lænestolen*).

«Men, Gud sig forbarme – sligt noget *gjør* man da ikke»!

I denne slutningsreplik er det ligesom Ibsen med profetisk anelse har samlet det hele *store* publikums dom om sit sidste arbeide.

Der ligger jo en fin, spottende ironi i denne forstumlede forfærdelsens protest mod det – som allerede skeet er –.

«Gud sig forbarme – sligt noget *gjør* man da ikke»!

Ibsen har nu vel egentlig aldrig brugt at skrive om det, som folk *pleier* at gjøre. *Det* kan jo ogsaa være en fin kunst – men den er ikke hans.

Det er mere som om han kun trykker paa en skjult fjær i menneskesjælen, den, som menneskene saadan i sin almindelighed ikke engang ved noget om findes derinde. – Et lidet rum, forunderlig mørkt og hemmelighedsfuldt, viser sig – det allerinderste. Der er maaske kun en tynd, tynd skillevæg mellem det og det, som vi for vore øine hver dag ser et udslag af i folks handlemaade og tænkemaade. Livets egne tragiske konflikter har endog maaske én gang ialfald bragt de allerfleste ganske nær dette lille, mørke rum i sjælen. Men – fjæren blev urørt – de standsede itide af sig selv – eller der var noget udenfra, der standsede dem – og der skete intet mærkeligt.

Ibsen trykker paa fjæren – det allerinderste kommer tilsyne – konsekvensernes kjede løber helt ud – villiens sidste indvilgen drives frem i sjælespændingens stærkeste moment – og gjerningen fuldbyrdes.

Derfor *gjør* hans personer det, som folk ikke *pleier* at gjøre: Hedvig i Vildanden skyder sig, Rebekka og Rosmer gaar i Møllefossen, Nora smelder igjen hjemmets dør bag sig, Fruen fra Havet sætter alt paa spidsen i sit: «Enten – eller», – – – og Hedda Gabler brænder Eilert Løvborgs manuskript, og sætter saa sit gamle legetøi, general Gablers pistol, for tindingen og trykker løs.

Men derfor synes det ogsaa som om disse personer idetsamme bleve rykkede ud af virkeligheden og pludselig flyttede hen til en hallucineret digterverden. Der raabes paa tidens abnorme, taagede misfostre – livsledens, pessimismens demoraliserede deliranter – vampyrer – djævlinder!

Men har man ret til dette?

Er den organiske sammenhæng med det almenmenneskelige her virkelig brudt – – kan ikke vor tanke

finde vei gjennom traadene tilbake og lære at forstaa sammenknytningspunktene mellom aarsag og virkning? – Har vi kvinder isærdeleshed ret til, ligeoverfor disse kvindeskikkelser, at samle vore skjorter godt sammen omkring os og sige: «Lad os holde os udenfor – vi har ikke noget hverken at glæde os over eller at lære af denne fremmede verden, fuld af uanet styghed?»

Ja – det er ganske vist behageligst saa. – – –

En fin menneskekjender har sagt det dybe ord:

«*Ceux, qui ont l'idée la plus frivole du péché sont précisément ceux, ⁿ²¹ qui supposent un abime entre les honnêtes gens et les autres.*»^{n22k13}

Undres om ikke «*cette idée frivole*» skulde være den egentlige og dybeste grund til denne indignation, denne mangel paa alvor og sandhed, naar det gjælder at granske og dømme det menneskelige hjerte – ogsaa sit eget!

Om vi nu f. ex. bare vilde betragte en karakter som direktør Bratt's i «Onde magter», den samtidig med «Hedda Gabler» udkomne bog af Jonas Lie.

Lie ved saa godt, at man har ret, naar man raaber: «Sligt noget *gjør* man da ikke». Hans mennesker er mere som folk er flest. Han rører ikke ved den lille hemmelige fjær – men han kommer den ganske, ganske nær.

Han viser, hvordan et menneskes karakterfeil – der ofte staar i forbindelse med det stærkeste og eiendommeligste i ens personlighed – under ugunstige forhold og fristelser, umærkelig, uimodstaalig, tomme for tomme, kan drive en henimod *forbrydelsen*, saa den ikke alene blir en *mulighed*, men at det simpelthen kan afhænge af et tilfælde, om den slaar ud i virkelighed eller ei.

Sæt bare, at det bud, som direktør Bratt bagefter sendte op for at tage den ordre tilbage, der vilde gjøre alle hans vens skove til et rov for luerne – *var kommen for sent!*

Eller: Direktør Bratt havde nok tænkt sig, om end lidt i uklarlighed, at den nedrige insinuation, han udslyngede mod sin troskyldige ven bag hans ryg, skulde saadan ganske i al stilhed ødelægge det, en mand suger kraft af for at leve livet: hans ære og hans gode navn – – – men at han skulde finde paa at tage sin død deraf! – *At dræbe!*

Gud sig forbarme – sligt noget *gjør* man da ikke!

Man hører ikke andet, end at direktør Bratt i «Onde magter» er en fortræffelig tegnet, psykologisk karakter – en ypperlig mandstype.

Om vi nu prøvede paa at undersøge, om ikke Ibsen ogsaa, trods alt, dog i «Hedda Gabler» har skildret *virkelige* kvinder.

*

Ibsen har altid i sin digtning beskjæftiget sig mest med kvinden – seet dybt ind i hendes hjerte. Og just

gjennem sin tro paa, at der skjulte sig store kræfter i hende – dem hun ikke engang selv var klar over – har han ligesom atter og atter manet hende til at tage disse kræfter i besiddelse som voxen, bevidst personlighed – og med det *ansvar*, som deraf følger.

Har han nu vendt sig bort fra hende – har hun skuffet ham – skal nu brodden vendes mod hende selv – vil han karrikere, haane hende?

Jeg tror – nei.

Men han har endnu føiet en ny kvindeskikkelse til sine mange, og denne gang en mørk, uhyggelig, grufuld skikkelse, hvorover der falder lidet lys – en kvindetype, han ialfald ikke i nutidsramme har vist os: *kvinden paa vrangen* – den kvinde, der ved egen skyld og skjæbnens ugunst faar sine dybeste kvindeinstinkter forvredet og forrykket og kommer til at aande i en luft, hvor alle hendes særegne feil slaar ud som store, ildelugtende giftblomster, der ender med at dræbe hende selv.

Er *det* ikke tragisk – ikke menneskeligt nok til at vinde vor interesse?

Og skulde vi saa slet ikke kjende hende igjen – ikke have *anelse* om vort slægtskab med hende engang?

Ceux, qui ont l'idée la plus frivole du péché etc. – – –

*

Det er vel ikke et tilfælde, naar Ibsen i sit sidste arbeide som udgangspunkt for begge sine hovedskikkelser tager – *forsørgelsesægteskabet*.

Men dermed er ogsaa sammenhængen med hans øvrige digtning, især med hans sidste værk «Fruen fra Havet» bleven ganske klar.

Ibsen har nemlig, trods alt, et i ordets strængeste betydning idealt blik paa ægteskabet – dette samliv «i frihed og under ansvar», der skal forene mand og kvinde, udvikle deres særegne eiendommeligheder og give dem begge væxt og nye kræfter til livsarbeidet. Saa ideelt, saa *udelukkende* ser han paa det, at dersom noget fremmed trænger sig mellem mand og hustru – de ikke er *alene* længer – *de to for hinanden* – saa er det egentlige ægteskab i hans øine opløst.

«Nu maa du vel forstaa, hvorfor jeg aldrig mere *vil* – aldrig mere *tør* leve med dig som din hustru», siger Ellida, da hun har fortalt Wangel om den mystiske magt, der har trængt sig ind mellem dem.

Hvor langt er der ikke mellem denne opfatning og den basis, som der i forsørgelsesægteskabet bygges et samliv paa!

Ibsen hader løgnen i disse samfundshævdede, moralhævdede ægteskaber, hvor skallen vel kan se ud som den er glat og hel, men hvor ormen allerede fra første stund af har boret sig ind og fortærer kjernen.

Men han ved ogsaa om et saadant ægteskab, at der er én af parterne, det isærdeleshed ødelægger – og det er kvinden.

Man siger jo, vor tid er materialistisk – kanske det er derfor, Ibsen ikke blir træt af at mane kvinden til

agtpaagivenhed, raabe sit «varsko!»

Om der nu virkelig var fare for, at kvinden ogsaa i vore dage, hvor man taler saameget om hendes selvstaendighed, skulde finde det var en nem livsstilling at erhverve sig – den at gjøre et godt parti!

Om det var derfor, han ligesom endnu engang vilde prøve paa at vække hende til fuld, vaagen bevidsthed om, hvad det i et saadant ægteskab er, som trækker hende ned – just fordi kun er kvinde? – –

*

Den gammeldagse kvinde lod sig ofte godvillig, med halvlukkede øine drive ind i fornuftgiftermaalet – det havde dengang endog en slags moralsk hævd. For – var det ikke saa omtrent pligt mod hende selv ikke at falde slægtningerne til byrde – eller sulte ihjæl?

Nu – denne kvindetype gaar ogsaa igjen i vore dage, og Ibsen har derfor ogsaa taget hende med.

Thea Elvsted er en af disse uudviklede, prægløse, villieløse, ubehjælpelige væsener, som er saa vel skikkede til at glide ind i et forsørgelsesægteskab.

Ibsen skildrer hende i dette som en stakkels forskræmt, liden fugl, der «aldrig har vidst, hvad godhed og venlighed var». – Og derfor, naar en *udenfra* kommer og lærer hende at tænke, giver hende del i sit arbejde, giver hende lov til at hjælpe, og gjenopreiser sig selv under hendes stille magt – – – saa løfter hun vingerne, ganske roligt, uden betænkning, uden samvittighedsuro, og flyver «fra gaarden», der ikke var hendes «hjem», men hvor hun bare var «nyttig og billig at holde» – for at følge denne mand, som hun synes har krav paa hendes liv, fordi han har «gjort et slags virkeligt menneske ud af hende».

Og naar man spørger, svarer hun som Solveig i «Per Gynt»:

«Jeg vidste ikke trygt, hvad sind du aatte,
Jeg vidste kun trygt, hvad jeg skulde og *maatte*.

Paa skier har jeg rendt – jeg spurgte mig frem.
De fritted, hvor jeg skulde – jeg svarte: Jeg skal *hjem*.

Og ved du det vist for alle dine dage,
Den vei, jeg har traadt, bær aldrig tilbage»

Kjærlighedsløs – ansvarsløs – hjemløs, det var det værn, hendes ægteskab bød hende.

*

Men i vor reflekterte, praktiske tid er hun meget ofte en anden, en beregnet, kold, stærk kvinde, der med aabne øine og en nøiagtig kalkule af vinding og risiko lader sig forsørge, naar der nu er en, «som endelig med vold og magt *vil*».

En saadan er Hedda Gabler.

Ikke fordi hun egentlig er ny i litteraturen denne kvinde, som er ulykkelig gift, føler evnen i sig til noget større, stærkere, rigere – og som pines og ægges hver dag, hver time, indtil dæmonerne vækkes. Vi kjenner hende vel, især fra franske romaner fra det høiere selskabsliv. Hun ægter der af beregning en, helst lidt gammel, udlevet libertiner, som hun afskyr – hun kjeder sig – overlades til sig selv – til fristelserne. De kommer udenfra – det er hendes lidenskab for en anden. Saa kommer ægteskabsbruddet – hævnen – forbrydelsen.

Men Ibsen ser dybere. Han har mere alvor og mere realisme.

De faktorer, der i Hedda Gablers ægteskab støder til *udenfra*, bidrager kun til at fremskynde den stærke, dramatiske handling, bringe karaktererne i skarpere relief og vise den skjæbnesvangre, jernhaarde verdenslov af aarsag og virkning i sine forfærdeligste konsekvenser. – Men tragedien er der allerede forinden, i bogens første scene, ved selve indtrædelsen i deres nye hjem – i *forholdet mellem hende og Jørgen Tesman*.

Det er igrunden forunderligt, at de fleste kritikere i deres søgen efter at finde nøglen til Hedda Gablers væsen saa lidet har dvælet ved dette forhold. Man tager det nok med som et moment, der medvirker til udfoldelsen af hendes personlighed, men ikke som *det centrale*, den første og egentligste aarsag til den tragiske nedgang i hendes sjæl og den tragiske udgang paa hendes liv.

Derfor er det vel ogsaa, at hun bliver dem saa gaadefuld, saa lidet *virkelig*. De forstaar hende kun glimtvis – eller sletikke.

Der er jo forholde, hvor en mand aldrig helt ud forstaar en kvinde – og omvendt. Dette blir da ikke i det, der er almenmenneskeligt, men – som naturligt er – i det, der som *kjøn* adskiller dem – en forskjel, som vi fik øinene helt op for i den brændende strid, der for nogle aar tilbage fik sit udtryk i «handskespørgsmaalet». I ethvert ægteskab er nemlig efter vor opfatning kvinden mere afhængig af den mand, hun har ægtet, end han af hende. Selv den stærkeste, haardeste kvinde, selv en Hedda Gabler, lever mere *ved* manden end manden ved hustruen. Han kan i et ulykkeligt ægteskab lide, skuffes, hans intelligents daglig pines, hans skjønhedssands stødes, hans tro svigte. Men for hende blir der endnu et punkt igjen – for hende *alene* det sværeste: samlivet med den mand, hun ikke elsker.

Dette er noget, der bunder i kvindens natur – og *kun kan være hende til ære*.

Men netop derfor er det ogsaa ligesom Ibsen griber os i armen, haardt, voldsomt, saa det gjør ondt.ⁿ²³ Bindet helt fra øinene, I kvinder! – Se bare, I, som, naar I har dandset eder trætte, lader eder «forsørge» af den mand, som tilbyder sig. Se bare lidt nøiere, lidt dybere, – ikke saadan som verden ser – men med *menneskeøine*, der veier vinding og tab efter det, som er inden i menneskets sjæl – dets dyreste eie – *personligheden*. Se paa følgerne af denne handling, der maaske er begyndt halvt i sløvhed, eller med et skuldertræk og øinene fæstede paa de og de fordele, der syntes saa lokkende. Læg lidt nøiere mærke til, hvad det dog er for et *vederlag*, I skulle give!»

Hedda Gabler har dandset og koketteret sig træt – det vil sige: levet det ungdomsliv, som sikrest ødelægger al naturligt, sund umiddelbarhed og renhed i en ung piges tanke og følelse. Og saa, efter modent overlæg, har hun fundet, at hun gjorde en ganske fornuftig handel ved at gifte sig med Jørgen Tesman, en

brav, flink og hæderlig mand i en anseet stilling.

Hun vil føre hus, glimre, more sig. Skulde ikke hendes og Jørgen Tesmans smag stemme saa ganske oversens – nu vel, hun er en kvinde, som ved, hvad hun vil – de kan jo gaa hver sin vei – han roder i arkiverne, – saa fordriver hun tiden, saa «livligt» hun kan paa andre maader – det lader sig nok ordne.

Men saa sker der noget andet, noget, der ikke alene kommer til at stille krav til hende og hindre hende fra at leve efter sin smag – men som ogsaa vil *tvinge* hende endnu nærmere den mand, hun har ægtet: *Hun skal blive moder.*

Det er en eventualitet, som hun ikke synes at have taget med i beregningen, og som hun derfor ikke har arrangeret sig paa at møde med fatning.

Nu staar virkeligheden der – vederlaget skal betales fuldt ud, og hendes sind fyldes med afsky, med rædsel og med raseri.

Ved det afsnit i hendes liv er det, vi staar, i det samme tæppet gaar op. Paa den baggrund er det billedet af hende tegner sig for os, og *farver det hele fra den første til den sidste scene.*

Nu først, forsent, forstaar hun, at det, hun har gjort, det er som et brud paa naturens egen harmoni, en forsyndelse mod selve livets dybeste skjønhedslov, og hun føler det instinktmæssig som en *fornedrelse.*

Barnet, dette, der skulde binde mand og hustru inderligere sammen, bringe det bedste i en kvindes sjæl i blomst, blir for Hedda ligesom en skjærende dissonans, der sønderriver hendes hele personlighed, legeme og sjæl. – Hver allusion til hendes tilstand er hende forhadet, modbydelig, blir hende en fornærmelse, en krænkelse, føles som et slag i ansigtet. Hun taaler ikke tanken – hun *vil* ikke.

Men ved denne *kvindelidelse* er det ogsaa, at Hedda Gabler træder ind i vort samfund som kvinde.

Ibsen lader allerede Nora i «Et dukkehjem» sige om sit ægteskab: «Jeg har havt børn med en fremmed mand – – aa, jeg taaler ikke at tænke paa det! Jeg kunde rive mig selv i stumper og stykker!» –

Men Hedda Gabler er stolt og behersket. Hun siger intet.

Men naar hun er blevet et øieblik alene – saa gaar hun frem og tilbage paa gulvet, urolig, rastløs, jaget af vilde, oprørske, hadefulde tanker – og hun hæver armene og knytter hænderne som i raseri.

Hun er som en tigerinde i bur, saadan som vi huske dem fra de zoologiske haver – bagom jernstængerne – hvordan de gaar, frem og tilbage, frem og tilbage, lydløst, rastløst – nok fangede, men ikke tæmmede – med al vildskaben brændende indenfor de glødende øine – – –

Men naar Jørgen Tesman kommer ind, staar Hedda ganske stille ved havedøren og stirrer frem for sig.

«Hvad er det, du staar og ser paa, Hedda?»

Hedda (*igjen roligt og behersket*).

Jeg staar bare og ser paa løvet. Det er saa gult. Og saa vissent.

Tesman.

Ja – vi er ogsaa ude i September nu.

Hedda (*atter urolig*).

Ja tænk – nu er vi allerede i – i September. Tiden gaar – det uundgaaelige nærmer sig – dag for dag. – – – –

Assessor Brack kommer. Han bringer daarlige tidender: Den smukke stilling, hun har giftet sig paa, vil sandsynligvis udeblive.

«Ah – sé sé». Vil man nu ogsaa bedrage hende for «stillingen» – hendes lovlige udbytte af handelen – ikke selskaber – ikke ridehest – ikke livréjtjener – – ikke noget af det, som staar i kontrakten – ikke engang ærlighed i handel – intet – bare livslede – kjedsomhed i dette hus, hvor der er en lugt, som minder om noget afdød – eller balblomster dagen efter!

Er der ikke spor af udvei – ikke et halmstraa at klynge sig til? – End om Tesman kunde slaa sig paa politiken, blive statsminister! – – Bah – hun ved godt, det ikke er alvor. Han! Hun er jo ikke engang længer sikker paa, at han er «det korrekte menneske i alle maader», hun dog saa vist troede, hun havde ægtet. Tvertimod, det hele er *bare* ynkeligt, latterligt. Hun ser paa sig selv – Jørgen Tesmans hustru! – Hun er latterlig i sine egne øine den stolte Hedda Gabler!

Rører der sig ikke *en* stræng i hendes indre ved tanken paa at faa en opgave, en pligt, et krav «at faa komme til at leve noget rigtig vækkende igjennem»?

Det er Assessor Brack, som spørger.

Han er kommen for at sondere terrainet – undersøge husets «aktiva», som det heder i forretningssproget.

Hedda (*vred*).

«Ti stille – aldrig faar De opleve noget af den slags»!

Brack smiler indvendig. Han er en erfaren herre – og forstaar. Nu kan han gjøre status op: fallit. Saa bygger han sin egen plan. Et saadant ægteskab har intet værn, ingen glorie over sin indgangsdør. Kommer tid, kommer raad. –

Og imidlertid gaar Hedda, naar hun bare er alene, frem og tilbage, frem og tilbage i sine smukke værelser, rastløst – lydløst. Hun løfter armene mod himlen og vrider hænderne i et forfærdeligt, afmægtigt raseri, i et stumt skrig ... indtil Jørgen Tesman kommer og det atter lyder for hendes øren:

«Tænk det, Hedda – hvad – tænk det, Hedda – hvad»!

Det er det daglige brød, hendes aand skal fødes med i samlivet med denne mand, der ikke har *noget* at sætte op mod hende. Ikke *kjærlighed* – til at vække noget, der er blødt. Ikke *villie* – til at bøie noget, der er haardt. Ikke *evne* – til at knække noget, der er hovmodigt ... ikke engang en smule raa *kraft* – til at skræmme feigheden og tvinge hende til strid.

Kun «idelig og altid», «sent og tidligt» skal dette «tænk det» være som det dumpe, sløvende, trættende lirekasseakkompagnement til alt i hendes liv – det store og det smaa. Og ikke ét punkt i hans væsen, som ikke hendes hoved støder mod som mod en mur – ikke én tanke fælles, ikke ét udbrud fra hans tarvelige, flade følelses- og tankeverden, uden at det vækker hendes had, hendes foragt – intet, intet uden dette, der som en sprukken klokkes idelige kimen bringer hver nerve i hende til at dirre i oprør:

Tænk det, Hedda – hvad – tænk det, Hedda – hvad!

Hvad det koster hende, bare at svare disse korte, tørre ord: «Jeg tænker, jeg hører» – ikke at fare op, rive alt istykker – skribe den brutale sandhed lige ud for hans forbausede øren!

For andre er Jørgen Tesman en skikkelig brav, lidt løierlig fyr, som man kan holde meget af –

For Hedda, hans hustru – med *hendes* karakter – er han *forfærdelig* som det store, mørke, knugende bjerg, der skygger for solen og tager varmen fra hende – *forfærdelig* som det usynlige garn, der vikler sig om hendes fingre, naar hun vil røre sine hænder – der slynger sig om hendes fødder, saa hun holder paa at snuble for hvert skridt.

Og imedens lyder det for hendes øren:

Tænk det, Hedda – hvad – tænk det, Hedda – hvad –. Det blir som en sløv kniv, der idelig føres mod et aabent saar – som denne vanddraabe, der med sit stille, utrættelige, uophørlige dryp, dryp, dryp paa et menneskes hoved uundgaalig bringer vanvid eller – *død*.

*

Men – maaske vilde Hedda Tesman have lært sig til at leve livet paa stumperne – hun, som saa mange andre.

Samfundet holder stræng disciplin – den haardeste nakke kan lære at bøie sig. Og den dag, man aldrig troede kunde endes, løber sine timer helt ud – og den næste dag, som man ikke tænkte sig nogengang kunde begyndes – den kommer, gaar over – og den næste dag igjen. – Det føles, som slæbtes man med brutal magt, modstræbende afsted af stærke, ubøielige arme, fra dag til dag, fra uge til uge, – – – og tiden gaar, og livet fortsættes med den tause kamp, men trodsen dør hen, lidt efter lidt, og trætheden kommer – og sløvheden afløser trætheden – og afstumpethed tager sløvhedens plads – og *der sker intet mærkeligt!*

Vilde dette være bleven Hedda Tesmans fremtid?

Vilde hun maaske have lagt den ladede pistol tilside igjen – af feighed – af frygt for skandalen – ligesom hin gang, hun vilde bruge den mod Eilert Løvborg? – – –

Men saa støder der noget til udenfra.

Han bringes atter ind i hendes liv, han, den eneste mand, der har sat et dybere mærke i hendes hjerte. Ham havde hun engang magt over – en magt, som hun misbrugte, indtil hun stødte ham fra sig – ned i smudset.

Nu har en anden kvinde, et lidet tossehoved, fanget ham i sit lyse, krusede haar, gjenopreist ham, bragt hans arbejdskraft, hans rige evner tillive igjen.

Og det har hun ingen del i – hun – den deilige, stolte, kloge Hedda Gabler!

Den menneskjæbne, hun har magten over – det er Jørgen Tesmans. «Det skulde ogsaa være møien værd».

Og nu staar han foran hende, denne anden.

Og han har gjort alt det, som Jørgen Tesman ikke har formaaet at gjøre – han er bleven den «fremragende mand» – som Jørgen Tesman skulde være bleven – og den stilling, som Jørgen Tesman skulde have skaffet hende – den giver nu Eilert Løvborg hende paa naade – som en almisse, man kaster til en tigger – medens Jørgen Tesman «sjæleglad» raaber:

«Hedda – tænk du – Eilert Løvborg vil slet ikke gaa os iveien».

Livsleden, kjedsommeligheden blir med engang borte. Der vaagner stærke magter i hende: krænket stolthed, misundelse, jalousie – og den gamle dragelse mod Eilert Løvborg.

Hvad er den ogsaa egentlig, nøiere seet, denne gjenopreisning, som hun er saa lykkelig og saa stolt over – denne lille Thea? – Kun noget halvt, ufrit, umandigt under denne lille smaatskaarne kvindehaand, der passer paa ham som en uvittig mor og blir saa ude af sig af angst, naar hun ikke har ham hængende i sine skjorter, at hun mister sindighed, takt, tillid ...

Nei – nu vil hun prøve at faa sine fingre i en menneskeskjæbne, hun, Hedda ogsaa – tage sin magt over Eilert Løvborg dobbelt igjen og skræmme ud af hans vei denne lille rædde tosse, denne «rene» sjæl, der som et ubeskrevet stykke papir med en saadan hundetroskab bevarer alt, hvad der nedtegnes paa den.

Det blir da altid noget, der kan fylde *lidt* i hendes liv – en slags sport – og en hjælp til at *glemme*. – –

Den gamle magt over Eilert Løvborg synes ikke at være svær at vinde tilbage. Han er nok ikke saa udfyldt af den lille Thea alligevel. Hun behøver blot at angle efter den – med kvindeligt og den lokkemad, hun før saa vel har vidst at bruge. Han er strax færdig, griber efter den med begge hænder. Det forborgne, freidige kameratskab med hende lokker ham mere end alt andet. Men – saa sagte, saa sagte. Det maa han ikke tro kan ske. Dertil er hun for stolt – og for feig – endnu. Men én ting magter hun vel: Bøie ham efter *sin* villie, hæve og reise ham efter *sit* sind. Af Theas ledebaand skal han ræddes ud, sin fulde friheds og selvbevidstheds spænsthed skal han gjenvinde – hed og freidig skal han faa mod til at leve livet efter sit eget sind – og Hedda Gabler skal blive hans valkyrie. Det skal blive som et aandedrag fra et høiere luftlag – noget skjønt og stort – for én gangs skyld!

Men Eilert Løvborg bestaar ikke prøven – og Hedda tror ikke længer paa skjønheden, friheden og storheden.

Men sin magt beholder hun alligevel – det er da altid noget. Baandet mellem ham og Thea er bristet. Manuskriptet, bogen, deres fælles eiendom, har han tabt. Arbeidet med hende kan aldrig mere fortsættes. Sit liv har han revet istykker – og nu har han ikke brug for hende til at sætte stumperne sammen. Nu kan hun gaa.

Det vidste hun nok. Naar Hedda Gabler *vilde*, saa *maatte* hun seire.

Men hun lytter videre til deres samtale – spændt.

Fru Elvsted.

Ved du vel, Løvborg, at dette her med bogen – – alle mine dage vil det staa for mig, som om du havde dræbt et lidet barn.

Løvborg.

Du har ret i det. Det er som et slags barnemord.

Fru Elvsted.

Men hvor kunde du saa –! jeg havde jo ogsaa min del i barnet.

Hedda (*næsten lydlot*)

Ah, barnet – – –

Hvad er det dog, hun siger – taler *hun* om et barn –

Det var et skjæbnesvangert billede, det farligste, Thea kunde bruge – det rammer det ømmeste punkt i Heddass hjerte. Nu *glemmer* hun ikke længer.

Deres barn – Thea og Eilert Løvborgs barn!

Medens *hun* – – –

«Aa – dersom du kunde forstaa, hvor fattig jeg er – og *du* skulde have lov til at være saa rig» – havde hun sagt til Thea. –

Fattig – netop det. Aldrig følte hun det stærkere. For nu øiner hun noget høiere – noget, *hun* selv aldrig kan naa – et samliv, et fællesskab, i arbeide, i glæde, i haab – og i sorg, tvundet af det bedste og reneste, to mennesker eier –og *uløseligt*. Nu ser hun det: de to ere rige mod hende, *selv nu*. Thea kan nok gaa. Men *han* har dog kun én tanke: sin uret mod denne kvinde, som har ofret saameget for ham, som har

aandet paa ham med sin rene sjæl, og hvis barn han nu har trukket ned i det væmmeligste smuds. – Det er for ham det uoprettelige. Fra nu af intet samarbeide – men heller ingen fremtid – ingen stormgang paa livsglæden – al vei er stængt – han har bare at se at faa en ende paa altsammen.

Et ord fra hendes læber vilde være nok: «Vær tryk – manuskriptet, *barnet*, er ikke faldt i uværdige hænder – det er reddet, tag det!»

Og Eilert Løvborgs liv kunde atter reises – hans selvagtelse vindes igjen – hans arbeide fortsættes og kameratskabet, hans og Theas samliv, atter begynde – deres barn vækkes til live – og glæden – «glæden skulde de dele».

Nei.

Nu er de vaagne, alle de onde magter i Heddas sjæl. Lydløst spænder de sine sorte vinger helt ud over den. Og det er som man hører lidenskabens korte, stakaandede pust indunder.

Nei – deres barn giver hun dem ikke igjen.

Lad Thea gjemme sig bort – og græde over sin tabte livsglæde – hvad magt ligger der paa det!

Lad Eilert Løvborg søge døden. Det er jo for ham det *næst*bedste. Der er ogsaa skjønhed og storhed over at have mod og kraft til at bryde op fra livsgildet! – – –

Og saa – naar han er gaaet – saa tager hun manuskriptet – gaar hen til ovnen – kaster hefterne i ilden og hvisker:

«Nu brænder jeg dit barn, Thea – du med krushovedet – dit og Eilert Løvborgs barn – nu brænder, nu brænder jeg barnet!»

*

Aander Hedda Gabler nu friere? Er hun ikke længere saa fattig – eller angrer hun nu sin brøde?

Vi ved ikke – men én ting er sikker: Verdens-lovens jernhaand er over hende! *Der gaar en nemesis igjennem livet*. Følgerne af hendes gjerning viser sig allerede truende for hende. Korrektheden – det eneste, hun har reddet fra sit livs skibbrud – holder paa at forspildes. Nu maa hun værge sig udad.

Hvad vil den hæderlige Jørgen Tesman vel finde paa, naar han hører, hvad hun har gjort? Der gives kun ét middel: Blænde hans øine og lukke hans mund.

Forstaar han da ikke – at hun af kjærlighed til ham – *just i denne tid* – – –

Nei – hun *kan* ikke! Hun standser op. Hun væmmes ved sig selv – det er dog for modbydeligt!

Hvorfor er denne løgn saa meget sværere at faa over sine læber end alle de andre, der glide saa let?

Der er atter *kvindefølelsen* oppe i Hedda Gabler, – kvinden i hende, som vaander og krymper sig over at være sunket *saa* dybt. *Er* ikke denne løgn værre end al anden – er den ikke – *helligbrøde*?

Det er som hun føler bølgerne slaa op om sig – og de er fulde af smuds og stinke af lavhed og selvforagt. Nu er fortvivlelsen over hende. – Hun vrider hænderne – og glemmer for første gang, at hun ikke er alene:

«Aa – jeg forgaar – jeg forgaar i dette her!»

«I hvad for noget – Hedda – i hvad?»

Hedda (*koldt, behersket*).

«I alt dette – løierlige – Jørgen».

Endnu ikke. Endnu holder stoltheden hende oppe.

Hun hører om Løvborgs død. Et øieblik fatter hun haab. «Endelig en daad» det er som hun puster ud, et sekund befriet fra den kvalme, kvælende atmosfære, hun indaander.

«Der er befrielse i dette», siger hun.

Ja – for *ham*.

Nei – for *mig*.

Man har brugt billedet af en vampyr, som suger menneskenes blod om Hedda Gabler. Her passer det.

Men – Løvborgs død har *ikke* været skøn og fri, og hans sidste tanke har *ikke* været hende, men Thea og – «barnet»!

Og nu er skandalen rykket hende saa nær, at kun én haand kan afværge den – assessor Bracks! Han giver hende valget – hun kan gribe denne haand – eller hun kan lyve den døde paa, at han havde stjaalet den pistol, hun sendte ham i døden med.

Ingen af delene!

Brack (*ser halvt spottende paa hende*).

Man pleier ellers at finde sig i det uundgaelige.

Hedda (*fast*).

Heller dø.

Nu er maalet fuldt. Den fremtid, der ligger for hende af ækelhed, løgn, selvforagt – den er bleven *umulig* at gaa imøde. – Leve livet som den fattigste blandt kvinder – i assessor Bracks magt – og moder til Jørgen Tesmans barn – – Nei! – Heller dø!

Men forinden er det som der kommer over hende en følelse af ansvar ligeoverfor den mand, hvis navn hun dog bærer – og hun vil have deres ægteskabs falliterklæring underskrevet af Jørgen Tesman, inden hun dør.

«Er der ingen ting, I to kan bruge mig til her?»

Tesman.

«Nei – ingen verdens ting. – Herefter faar saamæn De være saa snil at holde Hedda med selskab, kjære assessor.»

Heller dø!

Det store, oprindelige rejser sig i hende. Alt andet kastes tilside. Den lille hemmelige fjær springer op –
– *gjerningen fuldbyrdes.* –

*

Det er som en skjærende dissonans for vore øren – det var strængene i et menneskehjerte, der spændtes til det yderste, og brast.

Man har talt om Hedda Gablers død, som tømte hun kun den sidste draabe af sløvhedens og slaphedens vamle sovedrik.

Lad os heller fare varlig.

Der er ingen af os, som eier den erfaring, der giver ret til at dømme ved dødens tærskel – og derom er nu vel alvorlige mennesker enige:

«*To die is not sport for a man*» (Carlyle).^{k14}

*

Det er ikke smaat, ikke dagligdags, det maal, som lægges paa de moralske værdier i Ibsens digtning.

Han bryder sig ikke om konsekvenserne, ikke om den direkte eller indirekte indvirken paa samfundet, paa institutionerne. Han borer sit blik ind i dybet af menneskesjælen med kravet paa det store ideal: sandheden.

Og saa er der saa faa, som kan øine skjønheden, storheden i dette krav, om end dets form er stræng og mørk og bringer ens esthetiske nydelsestrang og ens flade, sløve hverdagsmoral, – afpasset efter de menneskelige muligheder, – i uro, i oprør.

Kan være, Ibsen er pessimist. – For det er sandt, at hans blik er mørkt. Men der er én pessimisme, som *øder* kræfter – en anden, som *vækker* dem. Den første har sin grund i *menneskeforagt* – den sidste i *tro* – og den er Ibsens.

Efter Knut Hamsuns Foredrag

[k15](#)

I

Hr. Hamsun er høi af Vext, har en kraftig Figur, et energisk Ansigt, et klingende, vakkert Organ og en smuk, om end ikke feilfri, Diktion. Hans Manerer er frie og utvungne – maaske *vel* utvungne – og han gestikulerer, bevæger sig, indtager Stillinger, drikker Vand, taler og – *tier* – som en rutineret Skuespiller, der har beregnet alle Effekter, saa de *næsten* ser ud som Natur.

Man tiltales, fængsles uvilkaarligt, og – ja, imponeres er et sterkt Ord, men vi vover at tage det – man imponeres første Gang, man hører Hr. Hamsun. Især naar første Gang ogsaa er hans første Foredrag. Han har en eiendommelig pointeret Form for sin Tanke, er ofte overraskende heldig i at finde et Udtryk, et Ord – og saa forstaar han den Kunst at holde sine Tilhørere i Forventning om det «uventede». Og det er en Kunst, som lønner sig.

Der er ogsaa en vis Kraft og Pathos i Hr. Hamsuns Ord, naar han, som en Indledning til dette sit første Foredrag, siger, at nu er han kommen for at bede om Plads for noget, han elsker og tror paa, noget nyt: en virkelig psykologisk Literatur. Han *beder* om Plads for denne Literatur ved Siden af den, vi allerede har herhjemme, *Handlingens* Literatur, som den repræsenteres af Ibsen, Bjørnson, Kielland og Lie.

Men i næste Øieblik har Hr. Hamsun glemt, at den Plads, han *beder* om, skal enten godvillig skjænkes eller iallefald nødtvungent afstaaes. Hr. Hamsun mener, den skal *stormes*. Og idetsamme er det, som om han staar der med sterke, hensynsløse Albuer og skyver tilside og støder overende heftigt og skaanselsløst alt, hvad der staar ham i Veien.

Og denne vor gammeldagse Literatur, som han har karakteriseret som *Handlingens*, den staar ham i Veien. Altformeget. Den har bredt sig uforskammet ud den Literatur, den maa jages tilbage, ind paa sine retmæssige Enemærker – de borgerlige, demokratiske, flade, grunde Bondemærker, hvor denne Produktions tarvelige Kjøkkenurter kan gro til Nytte og Velsignelse for Folket. For Bondefolket, disse plumpe uudviklede Mennesker, der fordrer af Kunst, at den skal fremme Almenvellet, Moral og gode Sæder, og som saa forresten, saavidt til Husbehov, formaar at fordøie lidt pen, lun, hyggelig Lampelektüre ved Siden af. Saadan for Ex. som denne Literaturs Romaner, hvis Indhold og hele Interesse bestaar i Skildringen af to elskendes Kampe og Vederværdigheder for at faa hinanden – hvilket de i Regelen gjør, til Læserens Beroligelse, paa sidste Side. Hr. Hamsun finder ogsaa, det kan være rigtig hyggeligt med denne

smukke, huslige Lykke, og naar han lukker Bogen, ønsker han det lykkelige Ægtepar i Fremtiden mange Børn – «en Masse Børn».

Men plumpt og tarveligt blir dog det hele, mener Hr. Hamsun. Denne Literaturs Psykologi er grov, overfladisk, falsk – eller lig Nul. Personerne i dens Fortællinger og Dramaer er bare Skabloner, hvorpaa Tendensen hænges op til lærerig Beskuelse fra alle Sider, eller Typer – Individuer, som bare *har* en eneste dominerende Egenskab,ⁿ²⁴ bare *er* en eneste dominerende Egenskab (Taines^{k16} «herskende Evne») og Skildringerne af deres Sjeleliv indskrænker sig som oftest til en af disse fire yderst gammeldagse og yderst uvæsentlige og uinteressante Egenskaber: Kjærlighed, Vrede, Angst, Forbauselse. – – –

Hr. Hamsun tager svært i og er svært indigneret. Det ser slemt ud for de fire Forfattere, der skal bære Ansvaret for denne grovskaarne Bondekunst. Men Hr. Hamsun *beder* dem ikke blive altfor ulykkelige. Han vil naturligvis give dem al Ære for, hvad de jo med god Vilje, om end med noget indskrænkede Begreber, har præsteret af Literatur. Det er jo skrevet til Nytte og kan bruges til Nytte. Men én Ting vil han have Lov til at sige: Hvad der heder *Kunst, Digtning, Psykologi* – derom har de ingen Anelse – ingen af dem. Ibsen, f. ex. «han er bare en Dilettant i Tænkning» – en Popularitetsjæger desforuden – og den Form, han bruger for sine Frembringelser, Dramaet, *tvinger* ham jo saa at sige til at nøie sig med slig grov og falsk Psykologi – for ellers forstaaar jo ikke det store Publikum de Skikkelser, han skaber. – – –

Hr. Hamsun kommer til det, at Dramaet igrunden er en saare ufuldkommen Kunst, en demokratisk, uciviliseret Bondekunst. Sofokles, Euripides, Shakespeare, Goethe – – det er smaat Stel det hele. «Faust» f. Ex. – er der kanske nogen psykologisk Dybde i det, at et Menneske har Lyst til at blive ung igjen og lade sig elske af en skøn Pige – det kan jo enhver Slagtersvend forstaa – Ole Glomstulen fra Solør^{k17} ogsaa. Men det er jo rigtignok mest for ham og hans lige, at vore Digtere, især Bjørnson da, skriver! – – –

Vi synes, de fire norske Digtere maatte føle sig saa underlig tilmode, hvis de sad og hørte paa.

Hvad nu f. Ex. disse Romaner angaar, med Skildringen af de elskende, der faar hinanden paa sidste Side, saa er det ikke godt at vide, hvem der skal have Skylden for dem. Vi tilstaaar, vi kan i Øieblikket ikke erindre en eneste moderne Fortælling af den Sort. Derimod hører vi ofte Folk klage og jamre sig over, at disse gode, sande, hyggelige, gammeldagse Bøgers Tid er forbi. «Nu skal man have Psykologi!» – siger de – «alle disse Nutidens Fortællinger, Dramaer og Skuespil og Noveletter, de er saa fulde af alskens Pinagtigheder og Vanskeligheder og Konflikter og Ulykker, som ikke fremkommer ved andet end Karakterernes S sammensathed, Individualiteternes Forskjelligartethed og sligt – saa der findes ikke den Guds skabte Lykke eller Fred i et eneste Forhold mer.» Og naar de nævner Ibsen, saa vrider de næsten Hænderne. Han fordærver dem jo al literær Glæde og Nydelse. Altid skal han dissekere, pirke ind i Menneskehjertet og vrænge Folk ud og ind – det gode bliver ikke godt mer, og det onde bliver ikke ordentlig ondt mer, Moralbegreberne forvirres – usund og syg gjør han hele Verden. Og saa forsikrer de, at de vil ikke engang læse hans sidste Bøger – ikke Bjørnsons heller forresten – ikke Kiellands, kanske Lies – til Nød.

Saadan maa det surre om Ørerne paa alle de fire.

«Wem traует man nun hier», synger Don Ottavio i «Don Juan».^{k18}

Og Lie kommer til at tænke paa «Et Samliv» og «Onde Magter», og Kielland ser tilbage paa «Gift» og «Skipper Worse», og Bjørnson – ja, han ved nok kanske, at han ialfald har begaaet vel saa mange literære Synder som de andre tre – men alle tror de nu, at de har havt Lykke til at skabe *Mennesker* – levende Mennesker, forunderlig sammensatte af godt og ondt, smaat og stort, men med varmt Blod rullende gennem sine Aarer og ægte menneskelige Følelser og Lidelser i Hjertet. – – – – –

II.

Psykologisk Literatur – det vil sige Sjeleanalyse, Eftersporen af Tankens skjulte, dunkle Veie, af Hjerneverksstedets Hemmeligheder, Hjertets sammensatte, modstridende Følelser eller rettere Fornemmelser, Optrevlingen af den indfiltrede Væv, der danner et Menneskes Sjel – det uberegnelige, utilregnelige!

Vi vover at gjøre en Indvending, inden vi gaar videre. Det forekommer os, som om Hr. Hamsun ikke rigtig vil erkjende, at selv indtil Dybden af et normalt Menneskes Sjeleliv eller Karakter hersker der dog en Lovbundethed, en ubønhørlig Sammenhæng, der gjør, at man af noget foregaaende vil kunne slutte sig til det fremtidige. Den moderne Videnskab viser jo netop, hvordan Loven om Organernes Udvikling ved Brug og deres Indskrumpning, ja Forsvinden ved Mangel paa Øvelse ogsaa har sin fulde, strenge Gyldighed i Aandens Verden. Den er den eneste trygge Basis for Opdragelsen, Troen paa Fremskridt og giver en vis Garanti for Retfærdighed og Orden i Samfundet. Bestaar derfor f. Ex. et Menneskes daglige Liv og Arbeide i at hærde og brutalisere sit Hjerte (Hr. Hamsun nævner Hesteprangeren) saa vil man sjeldnere og sjeldnere overraskes ved pludselig paa et eller andet Punkt at finde dette Hjerte fint og blødt som Vox.

Men dette uberegnelige – utilregnelige – –

Hr. Hamsun har Ret. Der findes endnu en lønlig Aandens Verden, der, om det end undgaar vor Iagttagelse, dog altid er i Virksomhed, og hvis forunderlige Ytringer sommetider aabenbarer sig for os: – Den mystiske Sammenhæng mellem Drøm og Virkelighed, det gaadefulde Speil af en Lysstraale eller Skyggen af Nattens sorteste Vinge over Sjelelivets Flade – Hallucinationer, Hypnotisme, Tankelæsning, Somnambulisme, Telepathie, okkulte Kræfter – Dobbeltbevidstheden. – –

Vi ved, der er meget af dette i vor Tid – Opdagelsen af nye Sjeleregioner. – Og i den er det, Hr. Hamsun siger den nye Literatur skal trænge ind – han vil selv, ved et Exempel, give os et Glimt af dette nye Literaturens Verksted, saaledes som han ser det. – – –

Og vi sidder spændte – lyttende. Vi tænker os en Undersøgelse af disse Sjelelivets Dybder – Sløret skal drages tilside – Menneskesjelen skal klædes nøgen – vi skal henflyttes til Overmenneskets Overregion – – og «Handlingens Digtning» kommer til at ligge lavt nedenunder os, som Skylaget under en Luftballon. Men det ængster os – bare ikke disse fine, mystiske, glitrende Tanketraade og Sjeleforannelser er saa

spæde, saa urørlige, saa ugribelige, at, naar de faar Ord – det sterke, brutale, udtalte Ord – saa vil det blive som at stryge Støvet af Sommerfuglens Vinger.

Og hvordan skal saa denne store, nye Opgave løses *kunstnerisk*? For Hr. Hamsun mener vel ikke, at denne nye Literatur skal sprænge al Form, bryde alle faste Linjer, at der ingen Disciplin skal være over alle disse «Adjektiver», som han er saa glad i? Eller tror han, at han maaske vil kunne frembringe en ny Kunstform, hvor Ordene: *Begrænsning* og *Illusion* skal blive forældede Begreber – vil denne Fremtidens psykologiske Digter formaa at fange *alle* Sjælens flygtigste, fineste Bevægelser, som de, en efter en, stryger henover et Menneskes Indre – ligesom en Maler i et Sommerlandskab skulde kunne bringe os til at høre Trærnes Susen, se Vindens Vift i Løv og Græs, fornæmme Luftens Varme og Blomsternes Duft?

Men en Ting beder vi Hr. Hamsun at erindre: Skal der ud af et Menneskeindres Kaos skabes et Kunstverk, et levende Menneske, der kan vække vor Interesse og tiltvinge sig vor Sympathi – saa maa Sammenhængen med det *naturligt* menneskelige ikke brydes, Grænsen for det troværdige og sandsynlige ikke overskrides – – – – for ellers kunde det hælde, at Hr. Hamsun og hans Fæller kunde komme til at forlade Kunstens Enemarker og svirre ind paa den videnskabelige Psykologis udstrakte Vidder – hvor Fantasien kan tænkes at blive sterkere end Kritiken. Og hvem ved – maaske de saa fra den nye svimlende Høide, hvortil de just havde tænkt sig at være klatret op, sørgeligen vil dumpe ned paa den *modsatte* Side – ned i Tendentsen – den medicinske Nevroses og Psychiatries *Program-Literatur!* – – – – –

Men vore Indvendinger tier – og Hr. Hamsun fortæller:

Han og hans Ven Forfatteren ser paa en Spadsertur et Syn – ikke et Aandesyn – men oppe ved St. Hanshaugen ser de inde i et Skur: En Olding, som leger Hest med et Barn. Hamsun spørger Forfatteren, hvad han ser. «En skøn, dyb Tanke, Barnet i Oldingen, der mødes med Barnet i Aar, til Leg» er Svaret. Og Forfatteren tegner Oldingen ind i sin Notitsebog. Nu har han fundet en Karakter, et Menneske, en *Type* – for sin næste Bog. «O Overfladiskhed» – raaber Hamsun. «O populære Nytte og – Typedigtning – Handledigtning – saa det er *din* Kunst. Du skal da lære *min* at kjende. Denne Olding» – vi lytter spændt, Hamsun har sikkert med digterisk Intuition set Sjelen i denne Mand, afluret hans Ansigt dets dulgte Hemmelighed. – «Denne glade Olding i sin rørende, barnlige Leg, han har netop *stjaalet Ost.*»

Hvad – kan Hamsun – er han en Viser-Knut, ^{k19} som syner stjaalne Sager – ser han med sit indre Øie en Ost gjemt bag Skuret?

Nei. – Hamsun bor ovenpaa i det Hus, hvor Oldingen bor nedenunder – og der er et Hul i Gulvet paa Hamsuns Værelse, et Hul med et Stykke Voxdug over. Gjennem dette Hul kan Hamsun, naar han tager Voxdugen tilside og ligger paa Gulvet, se ned i Oldingens Hjem. Og Hamsun har samme Morgen set, at Oldingen har stjaalet Ost eller rettere har prøvet at stjele Ost fra sin Datter, havt Osten foran sig og Kniven løftet netop i den Stilling, at Hamsun kunde se, han vilde skjære forsigtig, pent, et pent lidet Stykke af Osten – men saa kom Datteren ind i Stuen, og Oldingen fik Osten skubbet væk og sneg sig med ond Samvittighed ud, ud i Skuret og legte Hest med Dattersønnen for at gjøre Datteren blid igjen. Og mens han legte, var han ikke det mindste glad og rørende, men bare ærgerlig og bitter og skamfuld. Hamsun vidste det – han havde set det med sine egne Øine – set Handlingen.

«Handlingen» – hvadfornoget? Oprigtig talt: Saaledes som hr. Hamsun fremstillede denne

«Handling» – laa denne Episode med sine ganske vel arrangerede Effekter egentlig saa høit over den «Handlingens Digtning», vi fornylig hørte ham banlyse?

Er dette det nye, gaadefulde, Sjelelivets mystiske Irgange, den vide Horisont, Overmenneskets forfinede Verden – – – som man kan trænge ind i, naar man bor i et Hus, hvor der er Hul i Gulvet, som man kan kige ned til andre Familjer gjennem!!

Og vi, som var saa naive, at vi troede, Hr. Hamsun vilde fortælle os, hvordan den nye Digter skulde komme til at slaa Hul ind til andre Menneskers *Sjele* – Hul uden Voxdug – og at han gjennem det vilde speide, gjette – – –

«Jeg gjetter mig til det», siger Studenten i «Gjenboerne»^{k20} – han var kommen ind i alle Huse og havde set alt, hvad der gik for sig – fordi han havde Lykkens Galoger paa.

Saaledes var det nok ogsaa med Hr. Hamsun.

III.

Det var en Skuffelse dette – en virkelig Skuffelse. Hamsun er ikke saa imponerende længer, naar han kommer frem til sit 3die Foredrag. Hans Organ er lige klingende, han har de samme gode Pauser, den kraftige Diktion – men det er ikke «spændende» længer.

Vi skal høre om *Modeliteratur*.

Hr. Hamsun gjør opmærksom paa den Forskjel, der er mellem *Modeliteratur* og *moderne* Literatur, og betegner den sidste som den, der tager en Tids store Samfundsspørgsmaal op og giver dem et Stød fremad, medens disse Bøgers *kunstneriske* Værd kan være meget ringe – ja ingen.

Denne Karakteristik synes os til en vis Grad at være rigtig, forsaavidt en saadan Literatur virkelig gjør praktisk Nytte og derved kan komme til at blive vurderet over Fortjeneste, ogsaa som Kunstverk, i den Periode, den fremkommer. Men naar Hr. Hamsun tilføier, at denne Literatur, naar Strømningen er væk, vil ynkelig falde sammen som en udpustet Sæbeboble, saa er vi ikke ganske enige med ham. For, har en Tendentsbog – og det er altsaa en Tendentsbog Hr. Hamsun mener – virkelig slaaet igjennem, har den skabt Begeistring eller Indignation, givet Impulser til nye Ideer, videre Livssyn – saa sker dette alligevel ikke uden ved Hjælp af den kunstneriske Gnist.

Det er, efter vor Mening – f. Ex. ikke sidste Akt af «Et Dukkehjem», ikke Diskussionerne om Sædelighedsspørgsmaalet i «En Handske», eller om Krigsspørgsmaalet i «Ned med Vaabnene»^{k21} – ikke Bibelkritiken eller Medicinen i «Paa Guds Veie»,^{k22} som har vækket og tændt Nutidsmenneskers Begeistring og bragt dem til at kjæmpe *mod* Publikum – dette store, flade, aandelig indslumrede Publikum, for hvem alt nyt er fremmed, forhadet og uforstaaligt – kjæmpe for disse Spørgsmaal –, men det

er, hvad der har været *kunstnerisk, menneskeligt* følt og givet i disse Bøger – Billedernes Liv og Varme, Tankernes Form og Ordenes Rhythme.

Og Hr. Hamsun gjør vel i at skille, som han gjør, mellem «moderne» Literatur og «Modeliteratur», som mellem en «moderne» Prest og en «Modeprest». For, er det den enes Kald at optage og lede Tidens dybeste og rigeste Tankestrøm – saa har den anden «slaaet sig paa» at opsamle Slammet paa denne Strøms Overflade for at servere det for et letfærdigt og aandsfattigt Publikums tilfældige Smag – til Adspredelse eller til Pirringsmiddel i en ledig Time.

En Modeliteratur har visselig intet andet Værd end dette. Men, betegnende nok, skal denne Literatur i Nutiden have sin Type, efter Hr. Hamsuns Mening, i en Forfatter, der har «slaaet sig paa» *Psykologien*.

Skulde ikke dette i Parenthes kunne give Hr. Hamsun et Vink om, at *Psykologi* dog først maa have været *moderne*, forinden den, som hos Maupassant, ^{k23} kan banaliseres som *Mode*?

Hr. Hamsun er forresten, efter vor Mening, ikke retfærdig mod Maupassant. Og den lange, kjedelige Gjengivelse af dennes kjedelige «Notre Coeur», ^{k24} der dog bliver os og vor Literatur saa temmelig uvedkommende, og som ikke mange har læst, og endnu færre interesserer sig for at komme til at læse – kan dog ikke afholde os fra at tænke, at hvis Hr. Hamsun havde taget en anden af Maupassants Bøger frem, nemlig «Jean og Pierre», ^{k25} saa vilde han deri have fundet virkelig ægte, dyb Psykologi, saa ægte, at det kunde tænkes, at Maupassant der havde havt Lykke til at slaa Hul ind til en Menneskesjel. – – –

Naar Hamsun til Slutning nævner Heydenstam ^{k26} som den, der ukunstnerisk og upsykologisk vil prøve at danne Skole, skrive Program for Digtere – idet han formodentlig sigter til Fortalen til «Endymeon», ^{k27} hvori Heydenstam *beder* Forfatterne digte om *Glæden* – saa har han gjort det samme som Hamsun selv, der *beder* om Plads for sin nye Digtning, den, der skal dannes af Fremtidens Digteraristokrati og handle om Sjelelivets hemmelige Dybder.

Men Hr. Hamsun kunde lære af Hr. Heydenstam, at det er ligesaa lidet nyttigt at skrive Program for andre Digtere som for sig selv. Heydenstam kan jo ikke engang selv gaa i sin egen Skole. For de «Spilror af Forngästen» han vil opflamme – de er kun bleven til et fint, melankolsk, vemodglitrende Gravidigt om Livets Tilintetgjørelse og Livsglædens Forstyrrelse – til Musik af Naturens vidunderlige, evigskjønne og evigunge Harmonier – – –

Men derom siger Hr. Hamsun intet, Hr. Hamsun siger i det hele taget ikke mere, og naar vi lægger sammen, hvad han har sagt, saa synes vi, det var store Ord, liden Vederhæftighed, mange tomme Fraser, mange uretfærdige Angreb og – – – mange, mange Postulater.

Og vi mener, det er godt for Hamsun, at han har skrevet «Sult». For den viser os bedre, hvad Hamsun vil, og hvad Hamsun formaar, end hans Foredrag – og den vil kanske skaffe sig den Plads ved Siden af anden Literatur, som han nu *beder* om for sin Skole: Den *psykologiske* Literatur.

H. D.

To literære studier

[k28](#)

- I. Den moderne litteratur
- II. Henrik Ibsen: Bygmester Solness (1895)

I. Den moderne litteratur

Vor tid hører ungdommen til. Maaske i høiere grad i vort unge samfund end noget andet sted. For her er kortere vei at gaa og færre stængsler at bryde igjennem for den, som vil frem og vinde plads for noget nyt.

I Henrik Ibsens «Bygmester Solness» er dramaets hovedskikkelse en mand, en kunstner, der har naaet sit livs høidepunkt – og er «ræd for ungdommen».

Der blir noget af et *tidsbillede* og af en *tidsdom* i dette.

*

Hvorledes er det kommen dertil? Hvad kan være den egentlige aarsag til, at denne nutidens ungdom har faaet en saa stor og skræmmende magt? Har den banket paa med knyttede næver, trængt sig frem og erobret pladsen med den muskelstyrke og den hensynsløshed, der er den egen? Eller er den kommen med saamange rige løfter i sin favn og saameget lys om sit hoved, at alle andre har maattet bøie sig og træde tilbage – hvis de ikke vilde tage hatten af og følge den under «den nye fane»? –

Det er en gammel sandhed, at intet kan staa stille. At alt trænger til fornyelse. Og aarhundredets udvikling af *menneskeskildringens kunst* har tilbagelagt de samme stadier og maattet følge den samme vei som videnskaben, historieskrivningen og politiken.

Fra romantikens store, vidtstvævende syner, hvor opfindsomhed og fantasi, idéer og forhaabninger saa ofte belyste og *forbedrede* tingene paa sandhedens bekostning – var man gennem tidens store og paa alle felter saa gennemgribende opdagelser ligesom bleven drevet skridt for skridt tilbage til virkeligheden. Mer og mer lærte man at kjende og ligesom overskue de store, almene sandheder og tilstande. Sluttede sig til love og studerede aarsag og virkning. Deraf fremstod saa *realismen* paa alle gebeter – ogsaa det æsthetiske.

Kunstnerne, forfatterne, digterne begyndte ogsaa at optegne, notere og klassificere. Man gav fantasien en god dag og spurgte kun efter *dokumenter*. De var de eneste, der duede, for der fandt man sandheden.

Og optimistisk lykønskede man sig allerede til, at nu endelig var man naaet saa langt, at der ikke var det fænomen, psykisk eller fysisk, som man ikke nok tilslut skulde faa anbragt med den rette etikette i en af sine mange rubrikker og samlinger! –

Men atter stod man foran skuffelsen, reaktionen. Disse virkelighedslove, som man et øieblik troede at have grebet med sine hænder, trængte atter ubønhørlig paa med sine større og større fordringer til *hel* sandhed. Og alle de indbildte virkelighedsskribenter og «lovbefæstede» poeter blev atter tvungne videre frem, helt ud af sine med saamegen flid og møie indtagne stillinger!

Deres freidige, sikre selvtilid skrumpede ind, lidt efter lidt. Troen paa de store, afgjørende fremskridt, som man saa hurtig havde lovet sig, begyndte saa smaat at synke: Kunde man nu egentlig være saa vis paa, at alle evner og alt materiale var der til at kunne afmærke alle punkter og linjer og lede alle strømme ind i det ene, rette almene spor? Var det ikke tvertimod saa, at jo mere man arbejdede og lagde tilrette, jo flere nye vanskeligheder og uanede modsigelser aabnede der sig for ens blik? Var det ikke gaaet som i eventyrene, hvor et nyt kongerige, det *rigtige*, altid ligger der saa blaanende langt borte og lyser, naar en vel tror, en er naaet frem og har fundet løsningen?

Og man indsaar, at havde man end vundet meget, saa havde man dog paa langt nær ikke «raadd med» alt. For *under* alt dette almene, bagved alle disse love, hvis virkning man kan følge, laa der jo en hel verden af uligheder, af tilfældigheder, af nye, ukjendte kræfter. Med *andre* ord af andre love! Love, der havde været ganske *nær ved* at virke, om de end, i det givne øieblik, af en eller anden grund, ikke var kommen til at blive det bestemmende for bevægelsen. Men alt dette *nær ved* – alle disse usynlige, fint komplicerede drivfjedre, disse smaa træk, dette floket sammensatte, det maatte ogsaa regnes med – det forstod man nu – for at fremstille, det være en tidsperiode eller et menneskeligt fysiognomi *helt*. –

Saa var det under denne modløshed og ubeslutsomhed, at man begyndte at se hen til ungdommen. Den ungdom, som med sine friske, mere uprøvede kræfter, sin intuitive sporsans og sin modige selvfølelse, uden at man havde mærket det, allerede var begyndt at samle sig til opposition og ruste sig til fremmarsch.

Og derved skete det, at *den*, saadan med engang, fik ledelsen i sine hænder, og kom til at gaa i spidsen for toget – under sin nye fane! –

Ungdommens første gjerning – og deri ligger baade dens fortjeneste og dens magt – den blev straks at rive «lovæssighedens» trange gjærder ned, bryde ud til alle sider, bort fra den almene alfarvei, mens skriget steg høit imod den «videnskabelig» opkonstruerede schablon, der havde truet med at ville udviske eller omforme de menneskelige konturer, og regelret afstikke veiene for de menneskelige fremskridt! –

Men har saa disse unge i sin egen kunstneriske produktion, den saakaldte «moderne» litteratur afhjulpet hine savn og paa samme tid selv skabt noget virkelig nyt og helt? Har den, med andre ord, havt betingelsen for ogsaa helt at kunne *fylde* den plads, som den straks, saa heftig og saa hensynsløst, forlangte – *for sig alene*?

Det er det spørgsmaal, der nu for alvor begynder at bryde sig frem, og ikke længer vil lade sig overmodigt tilbagevise. Og hvis berettigelse og tidsmæssighed jeg her nærmere vil prøve paa at begrunde.

–

Der er ét karakteristisk træk, som, naar man opmærksomt vil kaste et blik paa de sidste aars literære kunst, *først* vil springe en i øinene: Det er dens paafaldende énsidighed eller, rettere sagt, *enkeltsidighed* – det man kanske bedst betegner ved: *Dens korte aandedrag*.

Ikke saa at forstaa, at alle de yngre «moderne» forfattere vandrer i ét spor, opfanger de samme indtryk eller fæster sig ved den samme side af livet. Tvertimod. Paa de allerforskjelligste maader afsætter dette deres fællesmærke sit spor paa deres arbeider. Viser sig ligesaa tydelig f. eks. i kompositionens hastig afklippede traad som i det løsrevne, fragmentariske i deres livsskildringer. Blir ligesaa bestemmende for det underlig splittede, optrevlede i deres fremstilling af karakter og følelsesliv, som i deres forkjærlighed for behandling af de socialt lavere mennesketypers enkle, raa usammensathed!

Er det fordi de saaledes har maattet bøie sig under erkjendelsen af ikke at kunne give *alt*, at de resolut har taget det parti kun at *ville* give en *del*? – En del, der vistnok saa til gjengjæld skulde give alt, hvad *den* indesluttede, det mindste træk, den fineste nuance?

Eller skulde den inderste grund være at søge et andet sted? I noget fælles hos *dem selv*? For eks. i deres eget livssyn?

Hvorledes har de dog ikke med alle sind og sanser *fordybet sig* i dette smaa, dette afrevne! Hvor hastig synes det ikke som om de har faaet overtalt sig selv til at tro, at dette, de nu med sine nye øine kunde faa lykke til at observere, faa «tag i» – det enkelte fænomen, det tilfældige træk, det underliggende, det *miniaturmæssige* – at det igrunnen ogsaa er *hovedsagen*! Den eneste interessante og værdifulde gjenstand for kunstnerisk behandling!

Sikkert nok fortjener de ogsaa al beundring og anerkjendelse for den ihærdighed og den kunstfærdighed, hvormed de straks gav sig ivei med opfindelsen af det subtileste værktøi for helt at kunne beherske og fuldkommengjøre teknikken. For den iver, hvormed de øvede sig i brug af dissekerkniv og loupe, og lærte sig til at specificere og klassificere, hvad de saaledes fik under glasset!

Mange intenst og talentfuldt skrevne brudstykker, mangen en liden ægte perle af poesi og følelseⁿ²⁵ er der fremkommen paa denne maade.

Noget sart og dirrende, noget vemodsfult og blødt kan der ofte aande gennem disse deres fine stemninger. Et udsigeligt ord, en anende, bunden længsel, en stille, halv ubevidst smerte kommer tidt ligesom hviskende over til en gennem luften!

Men hvorledes viser der sig dog ikke straks i deres arbeider, ved en naturlig konsekvens forresten, en ganske skjæbnsvanger tendens til fortrinsvis at beskæftige sig med det sygelige og det raffinerede! Til en mistænkelig ihærdig eftersporen af det pikant halvttilslørede erotiske, og det stærkt krydrede sensuelle! Eller til at bore sig ned i det dunkle, mystiske, det abnorme, det supersensible, supernervøse – alt dette, som vor tids overkultur lægger saa vel tilrette for dem!

Mens det dog maa siges, at vi, midt under betragtningen eller nydelsen af dette overkultiverede sjælelivs, som i en ophedet drivhusluft fremdrevne eller fordrevne blomster, alle disse underlige

livsfænomener i bengalsk belysning^{k29} – at vi dog ikke saa sjelden overfaldes af en bestemt mistanke om, at til *dette* er de dog naaet ad ganske kunstige, for ikke at sige kunstlede veie: ikke *gjennem* kulturen, men *udenom* den!

Men saa er der til gjengjæld rigtignok andre – *les extrêmes se touchent*^{k30} ogsaa i dette tilfælde – der ligesom griber tingen an fra en helt modsat kant.

Udgangspunktet blir det samme: Følelsen af ikke med fuld tilfredsstillelse, ikke med hel klarhed at kunne beherske mangfoldigheden. Til dels ifølge et særskilt erhvervet større kjendskab paa det omraade, tildels ialfald ogsaa paa grund af et personlig lavere kulturstandpunkt og milieu, har de saa faaet den lykkelige idée at omgaa vanskelighederne ved at tage sin tilflugt til – *almue- og bondeskildringerne*!

Ved at stige ned i den socialt laveste sfære undgaar man jo at generes og forvildes af kulturmenneskets mere forfinede temperament, dets, paa alle omraader, mere udstrakte og mangesidige vaner og fornødenheder.

Omfatter end disse skildringer en enkelt gang et menneskes hele ydre skjæbne, saa udgjør denne dog kun en *liden del*, et saa at sige sammentrykt og høist ufuldstændigt stykke af det dannede verdensmenneskes fyldigere og altid for udvikling og paavirkning mere aabne og bøielige karakter og liv.

Saaledes søger og finder de typer, hvor tanke og aandsliv ikke er vaagent og modent, og hvor konflikterne i samvittighed eller livsforholde som følge deraf ogsaa forekommer mere instinktmæssige, mere uarticulerede. Ikke maa udkjæmpes med de forfinede og mangfoldige vaaben, der saarer dybere, og krydses i allehaande sære, forvirrede komplikationer som i kulturmenneskets mere bevidste og mangestrængede sjæleliv eller indenfor det dannede samfunds saa ganske anderledes indviklede og farefuldt konstruerede maskineri!

Istedetfor drivhusluft faar vi saa vadmelslugt! Lavt blir det under loftet i deres stuer, trang blir horisonten for deres syner. Og overkulturens fantastiske blomster maa give plads for en ugenert stillen til skue af de menneskelige naturdrifter *en nu!*^{k31}

Thi – lad os lægge mærke til det – den medfødte noblesse, den fine, bøielige intelligents, der ikke sjelden ogsaa er at finde i *det* milieu – for dette har man ikke øie, eller ialfald ikke brug! Det vilde skade analysens paalidelighed, bringe uorden i «dokumenterne», der maa være fuldtallige og stemme som til en procedure. For ellers risikerer man jo simpelthen at blive kastet tilbage lige i den *gamle* realismes skuffelses-Charybdis,^{k32} den, som man for ikke længe siden godt og vel har faaet reddet sig udaf!

Forsigtig – forsigtig! Et lidet stykke sjæleliv. Et fattigt stykke menneskeliv – eller, kommer det høit: En lystig morgensang om «nye guder». En «karslig» udfordring til livsdagens sfinx. Et drømmetungt suk i aftenens stilhed! Mod større og videre maal sigter ikke deres stræben og ærgjerrighed! –

Men, lader vi uhildet vor erindring streife hen over disse sidste aars mangeartede produktion, er det da ikke ogsaa som om den altid vender tilbage med bøiet hoved, lig en vandrer, der er bleven træt paa veien?

Thi fra alle disse bøger i gult og grønt og blaat, der har været mellem ens hænder, er der dog strømmet en imøde en egen atmosfære, som har der i de stærke farver været skjult en farlig, snigende gift!

Vi kjender dens symptomer. De er mismod i tro, lammelse i vilje, ofte en fornemmelse af modbydelighed – og *altid* en pinefuld sørgmodighed.

Og vi spørger: Er *dette* kunstens aandepust? Er dette *gudegaven* til menneskene?

Eller, hvad er det dog, vi har givet vort minde til, lukket vore øine for – *saa* længe?

I begyndelsen havde vi jo ikke mærket noget. Ikke anet, hvor det tilslut vilde bære hen. Vi følte jo bare, at vi trængte til et omslag, at vi gik mod en fornyelse. Og *saa* hilsede vi jublende dette nye og overraskende, det hidtil ubrugte land, der erobredes af den unge skare under klingende spil og brogede faner. Naturligt nok tænkte ingen af os *da* paa at lægge den store, helstøbte kunsts maal paa dette – det vordende, det voksende!

Vi bare modtog og elskede det som det *lovende*, hvor vi mødte det. Og opsatte altid med at stille nogen termin for løfternes indfrielse!

Men netop denne «opsættelse», hvor har den ikke i længden hævnnet sig!

Denne stadige «slaaen af», denne nænsomhed, denne nøisomhed, i forbindelse med en altid mer og mer udviklet evne til at søge og finde, og glæde og fryde sig over det fundne – i alt dette *maatte* der jo ligge en fristelse, en skjæbnsvanger fristelse for en selv til, saadan ganske ubevidst, at tabe *høiderne afsyne* og finde sig vel tilrette, hvor man nu engang var!

Blev det ikke ogsaa snart til det, at der – for at bruge en bibelsk lignelse – blev mere glæde udi kunstens rige over den ene synder end over de niogniti retfærdige!

Vakte det og vækker det ikke fremdeles f. eks. mere opmærksomhed, større henrykkelse og begeistring det éne brudstykke af en debutant, der er «godt gjort», den éne tone, som klinger vakkert, end en moden kunstners helstøbte, fuldlødige arbeide?

Men ud af dette har der *saa* listet sig ind paa en, saadan lidt efter lidt, en hel *ny kunstvurdering*.

Sikrere og mere paagaende, alt eftersom den mødtes med større og større ros og beundring, har den banet sig længere og længere frem. Og i løbet af en kort tid er det virkelig lykkedes den at fortrænge enhver anden og fastslaaes som den éne rette og saliggjørende!

Ordene: *frigjort* og *human* bærer den som lokkende etikette. Let og nem er den at komme til. Kan gribes i en halvslumrende natte-time som i en kort feriestunds forhastede jag. Et anstrængt, indtrængende arbeide er den ikke fordringsfuld nok til at forlange, og saare langt er den fra nogen aristokratisk paastand om kun at være helt tilgængelig for en alsidig og fuldt udviklet personlighed!

Skulde man virkelig ikke se faren herved i et ungt og lidet samfund, hvor ordene *kunst* og *kunstnydelse* kun altfor ofte maa friste den skjæbne at se sig gjort synonyme med *luksus* og *adspredelse*, hvor kunstkritiken som regel er et sideordnet diletantarbeide og den literære produktion uforholdsmæssig stor?

Mærkelig nok har dog enkelte ældre utvivlsomt dygtige kunstnere, æstetikere og kritikere straks

sluttet sig til denne nye bevægelse, ja har endog gjort sig til dens ivrigste forkjæmpere. Lad dem som regel være ledede dertil af de ædleste og mest uegennyttige bevæggrunde. Men skulde dog paa den ene side en vis ængstelse for ikke at følge med og paa den anden glæden over det nye *fordi det er nyt* – dette kildrende, flatterende, til alle sider saa bestikkende, ikke mindst hvor det gjælder kunst – ikke ogsaa her have udøvet sin magiske virkning?

Men, selvsagt, som ungdommen var dens ophavsmand og dens aarsag, saa er det ogsaa den, der udgjør dens egentlige styrke og værner om og befester dens herredømme.

Blandt de mange unge eller yngre kritikere, hvoraf kuriøst nok den største del selv er kunstnerisk producerende, er dog dette i aarenes løb udartet til en slags gjensidig kultus, der er endt med omtrent at give dem selv det sidste og afgjørende ord i al literær bedømmelse!

Og hvordan maa *den* vel blive, naar alt skin af pietet for de ældre, al agtelse for det erhvervede, dette som andre før dem har tilkjæmpet sig i opposition mod noget i sin tid, enstemmig afkastes? Naar den kraftstrøm, der binder al udvikling uopløselig sammen, dette mystiske, der paa samme tid overføres fremover og tilbage, overmodig afbrydes for at give plads for en arrogant og fuldstændig isolation?

Saa blir det jo kun det *nye*, det vil sige, de nye eksperimenter, det forhastet fastslaaede, det oppositionelle og det brutalt hensynsløse – eller det dilettantmæssige, der blir gangbar mynt!

Og derfor ser man jo ogsaa, hvorledes disse unge ivrig kappes om andagtsfuldt at aflytte hinandens nystemte lyrer den spædeste «originale» lyd. Hvorledes de villig lader sig beruse af den megen klang, eller kling-klang, de store ord, de stærkt farvede billeder, de kunstlede, hypnotiserende gjentagelser og de fiffige literære taskenspillerkunster, hvormed nogle af dem saa vel forstaar at udstyre en uklar tanke, «pynte op» de spinkleste, ofte smagløseste motiver, eller dække over idéernes og indholdets tomhed og fattigdom.

En hel sport drives der jo snart sagt paa alle kanter med denne dyrkelse og opdyrkelse af yngste og alleryngste genier. Slides paa de stærke udtryk og de berømmende adjektiver, saa man tilslut holder paa ganske at glemme, hvad de dog fra først af skulde betegne!

Glemme, ja. Glemme, det er ordet. Forvilde begreberne. Hæmme de unge kunstnere selv i væksten. Indsnevre kunsten. Ikke mere huske dens maal og dens rækkevidde!

Er det ikke allerede kommen til det, at publikum, som mere og mer er bragt tilro med de nye synsmaader, den nye tingenes tilstand – let at blænde og bestikke som et «publikum» altid er – at det paa ingen maade længer foruroliger dem dette, at man dog sjelden eller aldrig falder paa at tage en af disse bøger frem og læse den om igjen? Selv de gode læsere – de interesserede – de har jo vænnet sig til at være tilfredse med én samvittighedsfuld gjennemlæsning, ét saavidt mulig afklaret indtryk og en forsigtig udtalt dom!

Og har ikke *glemselen* saaledes kastet sit dække over ens opfatning, at man ikke længer tænker paa, at der dog skulde kunne stilles det krav til et literært arbeide, som til al *kunst* idethele, at den med sin suggestive magt skulde løfte en ud af dagliglivets trange, jordvendte, materielle sfære, og bringe en noget, der kunde blive til vinding for ens egen sjæl?

Ikke er det et snevert, borgerligt omraade dette, som mange maaske mener.

Thi en vinding for et menneskes sjæl, det kalder jeg alt det, der vider *selve livssynet* ud. Enten det nu blir i stigende skjønhedssans, i høiere, rigere livsglæde, i stærkere impulser, i dybere, varligere menneskeforstaaelse eller i en længsel, der peger udover dette liv. –

Hvad under da, at man endelig engang er vaagnet op. At man begynder at reise sig til protest og kommer med nye krav. Nye, store krav.

Det er selvhævdelsen, som melder sig. En slags instinktmæssig værnen om menneskets værdighed.

Der er kommet noget snigende ind paa en, en slags uro, der grændser til angst. Holdt man ikke ligesom paa at tabe sig selv, sit sikre fodfæste, sit rette tyngdepunkt under alt dette?

Hvor er man ikke bleven ligesom splittet og opreven, bedøvet og besnæret af dette snart saa stærkt parfumerede og indsmigrende, snart saa uskjønt frastødende, der har lagt beslag paa ens opmærksomhed og appelleret til ens sympathy! Af denne underlige kunst, der i det ene øieblik ligesom bare løfter en op i en slags høiere, forfinet *orkidé-tilværelse*, for i det næste at kaste en næsegrus til jorden, hvor man længe nok kan krybe omkring saa inderlig fattig og graa mellem «andre markens dyr», ofte gispende baade efter lys og luft!

Er *dette* livet? Har vi ikke ret til at forlange noget andet, forme vor klage og vor anklage?

Livet selv, det sunde, kraftige, pulserende menneskeliv – det fordringsfulde, løftefulde og lidelsesfulde. Hvad har dog de unge digtere, den nye literaturs mænd, gjort af livet?

Er det ikke som om de selv er blevne saa hastig trætte paa veien – trætte og utaalmodige paa en gang? Feige ogsaa og magelige. Ligesom rædde for at møde dette liv ansigt til ansigt. Lade det komme helt ind til sig, saa de blir *nødt* til at tage imod det. Slutte det ind til sit bryst, fuldt og varmt – eller brydes med det, sigte det, angribe det, *hade* det!

Er det ikke derfor, at livet ogsaa til gjengjæld ligesom glider undaf for dem? Smyger sig væk og blir borte i noget koldt eller lummert, men taaget noget – hvor der hverken er dagens sollys eller nattens mørke, hverken høide eller dybde?

Er det derfor, at deres øren heller ikke kommer til at opfange dette store, der fra livets inderste dyb lyder som et evigt forlangende, evigt sig gjentagende raab efter *sandhed*? Heller ikke det manende, vækkende, aldrig hvilende, aldrig tilfredsstillende, der trænger sig frem og strækker sig længselsfuldt op imod de fulde, renstemte harmonier, og den *sunde*, ranke, høibaarne skjønhed?

Liden høihed og liden skjønhed findes der i deres digtersyner.

De taler saameget om *livsglæden*. Men hvor ofte betyder den ikke bare en letfærdig, klingende latter, en bedøvende, selvforglemmende sanserus, en tom kjærlighedsleg, der flammer op idag og imorgen er smuds og aske!

Der naar dem en anelse om livets *skjønhed*. Længselsfuldt kan de brede sine arme ud mod dets varme

og lykke. Men magtesløse lader de igjen armene synke. Livet synes dem dog kun en skøn *drøm*. Billede paa billede stiger frem og forsvinder igjen, luftige og henførende, i blomsterduft og gjøglende maanestraaler – men gjennom det alt lyder der dog en mørk, hemmelighedsfuld hvisken om, at alt tilslut kun er blændværk, sorg og fortærelse!

Og stiger saa nogle af dem ned til de skumle, solforladte steder, hvor *livslidelsen* er tilhuse, saa falder døren ligesom haabløst og tungt i efter dem. Og saa blir de fortryktes jamren eller de sjælelig halvblindes famlen i trange, smudsige rums usunde atmosfære, eller de brutale instinkters ubeherskede gebærder – saa blir dette dem livets eneste virkelighed!

Men tilbake i dagens graa tusmørke sidder alle de, som i mat, afstumpet modløshed, eller fornem ligegyldighed vænner sig til at lade livets vekslende syner ligesom kun streife deres blik! Mens det eneste indtryk, der fæster sig i deres sjæle, det blir denne synkende dag under en lav, regntung himmel, og en menneskesværm, der vandrer hid og did, uden maal, med tunge, slæbende skridt! –

Og sammentrængt og sammenlagt løser vor klage og vor anklage sig ud i disse ord:

En ting mangler den, denne ungdommens vaiende fane: Indskriften. En ting fattes den, denne nye, fordringsfulde menneskeskildringens kunst: Mennesket.

Rodløse, forholdslose mennesketilværelser, ofte af dem, der føres i frihed, om end paa ingen maade «under ansvar» – impressionistiske karakterskitser, der aldrig naar frem til at blive en virkelig karakterudvikling – spillende streiflys over menneskeskikkelser, men aldrig det store løftende syn af menneskeskjæbner. *Det* er hvad den moderne kunst har givet os.

Ikke det *hele* menneske. Ikke kulturmennesket, vort eget kjød og blod. Ikke mennesket i sin fyldige, sammensatte mangfoldighed, med karakterens rige muligheter og evnernes vekslende spil. Ikke dets aldrig stillestaaende, aldrig hvilende tilværelse. Saaledes som den hver dag skifter i lys og skygge, i storm og stille. Naar livet ubønhørlig fører en med sig gjennom trange kløfter og dybe dale, og skjæbnen møder en paa veiskillene, og sætter en ansigt til ansigt med kamp og afgjørelser. Naar pligt og lyst kastes paa vægtskaalen og ens eget hjerteblod skal være loddet, som bøier viseren mod hvad ret er. Eller en usynlig jernhaand tvinger en ind under brydningen af disse livets tre, indbyrdes ofte saa modstridende, hovedkrav til ens personlighet: *Religionen, samfundet* og ens egen *individualitet!* –

Og derfor falder bebreidelsen tungt og hvast mod *kunstnerne selv* for den fattige tomhed, der er kommen over os, dette synkende niveau, dette graa, udvaskende slør, der skjuler alle tinder og den høie, klare himmelhvælvning!

Deres individualitet, deres sjælelige atmosfære er det dog, som trods alle paastande og alle «objektive» idealer har sat sit præg paa denne nye kunst. Thi *deri* ligger dog det bestemmende, ikke alene for valget af emne og behandling af stof, men ogsaa for dens *virkning* – selv den rent kunstneriske.

Ja, selv den rent kunstneriske.

Her er vi inde paa det sidste punkt. Vover angrebet mod deres egne hellige, privilegerede enemærker.

Der findes vel kun en eneste ting, som til syvende og sidst fuldt ud kan erstatte det «optiske bedrag», som trods alle de møsommeligst opsamlede detaljer, den fuldkomneste teknik dog findes i ethvert kunstværk – og dette ene er kunstnerens eget hjerteslag bag ord og billeder!

Dette uhaandgribelige, mystiske, undefinerbare, der tegner sin underbare glorie om kunstværket, og gir det kunstens hellige daab – det kan kun strømme ud fra en *sandhed*, der har bolig i kunstnerens sjæl!

Som «virtuosens» aandløse gjengivelse af musikkens store mesterværker – saa blir en kunstners skildring af følelser og stemninger, der ikke i noget beslægtet har dirret gennem hans eget bryst.

Hans hjerteslag – hans hjertelag. Uden dette vækkes ingen fuld bevidst kraft, klinger ingen ord med klang af lødig malm!

Men hvor ofte er denne klang ikke det samme som livets egen! Oplevelsens, erfaringens bitre, dyrekjøbte forstaaelse? Naar kunstneren selv har maattet vandre den tunge vej, som fører ind til hans inderste menneske. Og han der har lært de to store ting: *At holde dom over sig selv* og – *at stille livsværdierne frem til ny vurdering!*

Begge dele hænger uopløselig sammen. Uden en bevidst, moden personlighed, uden dens indignation eller dens sympathi, sker ingen værdisætning. Men værdisætning, hvad er saa det andet end *udskilning*, paa samme tid som opfordring til at vælge, tage parti, fremme – ja *ofre sig* for det *værdifulde*?

Det har været disse «moderne» kunstneres stolthed, at der ikke skulde være tale om «værdier», heller ikke om at «holde dom». Alt var lige berettiget, lige godt, lige værdifuldt, naar det bare holdt «kunstens maal». [n26](#)

Men se, om ikke for én gangs skyld *kunstens og moralens inderste love* her falder ganske sammen.

«*Von allem Geschriebenen liebe ich nur das, was einer mit seinem Blute schreibt. Schreibe mit Blut, und du wirst erfahren, dass Blut **Geist** ist.*» [k33](#)

Saa taler *Nietzsche*, den store, moderne, hedensk-aristokratiske kunstner og poet.

Og hvordan synger ikke *Heine*:

«*Aus meinen grossen Schmerzen mach' ich die kleinen Lieder*». [k34](#)

Her mødes vi af det samme.

Blod maa der til. *Smerte* maa der til. *Smerte* og *alvor* – selv til «*die kleinen Lieder*».

Om vi da ogsaa tilslut vover den paastand, at hvad der virkelig er af værdifuld, af fin, varm kunst i den «moderne» litteratur, det skyldes ene og alene den ting, at der dog saadan rent uforvarende har listet sig en draabe *hjerterblod* ind i dens «objektive» blæk?

Men selvsagt blir den logiske konsekvens heraf, at det bestemmende for de grader og trin, den *rangforskjel*, som maa findes i kunstens rige som i aandens – ikke alene blir kunstner*evnen*, men ogsaa kunstner*personligheden*!

Jo finere, dybere intelligents, jo rigere, varmere hjerteblod, jo høiere, ædlere livssyn – jo mere *magt* at lægge i kunstværket.

Først da springer dette frem, høibaaret og fuldbaaret fra kunstnerens egen sjæl. Denne ensomme undtagelsessjæl, der med sine, ofte til en lidelsens intensitet skjærpede og forfinede sanse- og følelsesorganer ikke alene formaar altid at finde nye nuancer i form og udtryk for sine tanker og følelser, men som der endog synes at være givet evne til at *skabe* nye, levende mennesker!

II. Henrik Ibsen: Bygmester Solness (1895)

Men denne *store kunst*, den finder man ikke – ialfald her hos os – uden at søge den hos de ældre, modne kunstnere, de enkelte, vaagne, høisindede!

Mens ungdommen ligesom forlod det store, aabne hav og roede sig bort i mange slags underlige bugtninger, satte sig fast i sumpene eller dukkede ned og blev hængende i baade tang og tare – saa var det som denne tidens strøm lidt efter lidt afklarede sig for *disses* blik, mens de stille og bramfrit optog i sig, hvad den indeholdt af nyt og værdifuldt.

Blandt disse kunstens alvorsmænd er der en, som staar høiere og fastere end nogen anden. Mere ensom ogsaa. Vor literaturs Beethovenⁿ²⁷ – *Henrik Ibsen*.

Uryggelig og taus har han betragtet dette ungdommens larmende seierstog. Uanfægtet har han sendt sine værker ud i verden. Disse værker, der alle bærer den store, fornemme kunsts adelsmærke. Til dem kan man trygt atter og atter vende tilbage uden frygt for at maatte gaa tomhændet hjem. Ja, først ved helt at fordybe sig i dem er det, at man vil kunne glæde sig ved deres skønhed i alle linjer og den undergrund af almenmenneskelig følelse og sandhed, der gemmer sig i dem.

«*Wer in Blut (und Sprüche)*ⁿ²⁸ *schreibt, der will nicht gelesen, sondern auswendig gelernt werden.*»^{k35}

Ibsen skjænker os i sine dramaer ikke alene den *gjenkjendelsens* store glæde, som er en af kunstens første hemmeligheder, men det er, som han tager os ved haanden og lærer os at forstaa de mennesker, vi hidtil *ikke* har kjendt. Eller hvis sammenhæng med os selv vi hidtil ikke har agtet paa. Dem ifører han fantasiens luftige klædebon, giver dem poesiens friske skønhed og ynde, eller mystikens sært betagende magt. Alt dette *samlet*, som den «moderne» digtning ansaa for sit særegne prærogativ.

Men den *store* kunstner ser dybere, alvorligere. Livet synes ham noget, der ligesom griber et menneske i struben og tvinger det til at se tilbunds.

Derfor ser han ogsaa de menneskelige karakterer altid i bevægelse, altid i udvikling. For ham staar heller intet menneske *alene*. Men afhængig af, og i forhold til *andre*. Med de, mange løfter, de mange

muligheder i sit bryst. Værgeløst udsat for alt dette forfærdelige, *hæmmende*, der strømmer til udenfra som indenfra, og skaber *livslidelsen*. Omviklet af alle disse traade, ofte saa ubetydelige og usynlige, der dog tvinder og filtrer sit spind saaledes sammen om en, at de bygger et menneskes *skjæbne* op – eller ødelægger den!

Og er det saa ofte, som om han i fortvivelse ikke ser sig nogen anden raad, end at slaa selve livet istykker, saa er der dog en klang derved, dyb, alvorfuld, manende – som af en sprukken kirkeklokke – udover jorden.

Som en saadan klang virker «*Bygmester Solness*».

*

I intet tidligere af Ibsens arbejder slaar den en saa stærkt imøde den tanke, om den inderste frugt bærende lille kime i hans hele produktion – saa storslagen, altomfattende og altbeherskende, som den er – alligevel ikke bedst skulde kunne finde sit udtryk i dette ene lille, simple, borgerlige ord: *et hjem*.

Det synes, som om det er der – i hjemmet og i de forholde, som dermed staar i forbindelse – at han særlig finder samlet eller koncentreret de mest tragiske modsætninger og konflikter, de skjæbnesvangre, mest indgribende drivfjedre i det hele menneskelige liv. Ikke alene for det, der blir det bestemmende for dets *lykke*, men, i endnu høiere grad maaske, for dets *normale udvikling*. For dette, som naar alt kommer til alt, gjør et menneskeliv *sundt* eller *sygt*. – [n29](#)

Vil man saaledes helt gribe og forstaa den mands karakter og personlighed, der er hovedskikkelsen i hans sidste drama, saa maa man opmærksomt lytte til den dirrende, næsten kjærtegnende betoning, den ærefrygt kan man gjerne sige, hvormed han, fra bogens første side til dens sidste, ligesom *dvæler* ved dette ene ord: *hjem*!

«Ene og alene ved den branden blev jeg sat istand til at bygge hjem for mennesker,» siger bygmester Solness i en af sine samtaler med Hilde. «Hyggelige, lune, lyse hjem, hvor far og mor og hele barneflokkene kunde leve i tryk og glad fornemmelse af, at det er en svært lykkelig ting det at være til i verden. *Og mest det, at høre hverandre til – saa'n i stort og smaat.*» [n30](#)

Men hvorledes er det saa, vi møder denne mand? Hvor staar han henne, naar vi lærer ham at kjende? Hvorledes har livet «stelt» med denne evne, denne stærkeste længsel hos ham?

Vi ser en ældre mand, som *lider*. Hver dag. Som vaander sig i fortvivelse – og som er misundelig, arrogant, grusom og magtsyg!

Vi ser ham, som han er i sit daglige liv, mellem sine egne folk, i sit eget arbejde – i sit eget hjem!

Urolig, rastløs, lidenskabelig pirrelig – men ogsaa med noget andet skjult indunder, noget forpint, forjaget. – Et «noget», der dog bare synes at gjøre hans ord endnu heftigere og haardere, hans væsen endnu mere bydende og overmodigt!

Men følger vi saa hans liv, helt tilbage, saaledes som det, gennem hans egen mund, oprulles for os under dramaets gang, og ser, hvordan alt *der* har lænket sig sammen, led ved led med stræng, logisk

konsekvens, forstaar vi ogsaa denne tragiske, tilsyneladende saa umotiverede udvikling af hans liv og hans karakter.

En *skjæbnetragedie* maatte det blive, en af disse stille, gaadefulde, som vi, uden at mærke det, saa ofte ser fuldbyrdes for vore øine! Hvor det synes, at et menneskes inderste anlæg, de ædleste, største, naturligste saa mangengang kun findes der, i den givne sammensætning, for saa, gennem den ydre livsførelse, ubønhørlig og ubarmhjertig at *maatte* støde mod hinanden, at *maatte* indbyrdes fortære og ødelægge hinanden – indtil det hele ender i den mest sønderrevne splittelse – i ulykke og død. –

Da Halvard Solness i sin ungdom kom bort fra landsbygden, fra det gammeldagse, fromme hjem, hvori han var vokset op, for at slaa sig frem i verden – stod hans hele livs higen kun mod disse to stilfærdige, almenmenneskelige ting: at skaffe sig selv et *hjem*, og at faa vie sit arbeide og sine evner til den Gud, som han i sin barndom havde lært at tro paa som den strænge herre, men ogsaa som det kjærlige, altstyrende forsyn.

I begyndelsen synes det ogsaa, som alt vil lempe sig efter hans ønske. Mens han med sin unge, vakre hustru bor i det lune, gamle huset, der ligger saa trygt indesluttet i en stor, tilvokset have, og dertil som bygmester faar leilighed til at begynde med at bygge kirker, noget han altid havde tænkt sig som det værdigste og høieste – saa syntes han ogsaa selv, at alt havde ordnet sig godt for ham. Vel var det ikke andet end «disse smaa, fattige kirkerne», som han fik øve sin kunstneriske evne og fantasi paa, men «med varmt, ærligt sind» gjorde han al sin bedste flid, for at de skulde blive til ære for Ham, der skulde have dem. Og rigtignok var det en styg og mørk gammel trækasse at se til udenpaa, det hjem, han havde faaet sig, men indeni var det nu «noksaa lunt og hyggeligt» alligevel! – –

Men just *der*. I dette lune, mørke, afstængte hus, hvor livet ligesom *stod stille*, bundet og tynget og stivnet af generationers og traditioners vaner og arvegods. Hvor al denne store, overgrodede, unyttede grunden omkring ligesom bare laa der og ventede og bød sig frem til alle de planer, som yrede og spirede inde i hovedet paa ham. Der dukker en tanke, et ønske idelig, idelig frem hos ham – for ikke mere at lade ham i fred:

Om denne gamle, stilløse, skumle bygningen kunde brænde op en vakker dag!

Han strider imod. Skyver fristelsen fra sig: Bare tanken synes ham en helligbrøde – Alines gamle familiehjem, som hun klynger sig saa fast til!

Men dette ønske blir dog, fra nu af, hans daglige livs hemmeligste indhold. *Besætter ham* saa at sige med sin uophørlige fordring. Lader ham i fantasien opleve dets endelige virkeliggjørelse, som han udsmykker og digter om atter og atter med alle tilhørende detaljer – lige indtil det tvinger ham til at liste sig derop paa mørkloftet, dag efter dag, gang efter gang – for at se efter, om den lille sprækken i skorstenspiiben, som han havde fundet, og som han altid opsatte med at faa repareret – *om den endnu var der!* For, fra *den* kunde det komme!

Og det kom.

Vistnok *ikke* fra den lille sprækken i skorstenspiiben. Ikke heller paa nogen af de maader, han i fantasien havde udmalet sig det. Nei. Under det skjære, kolde virkelighedens dagslys, saaledes som livet

pleier at omgaaes med de drømme, som stærkest og hemmeligst har taget ens sind. Netop saaledes, som han *ikke* vilde have det. Netop paa det tidspunkt, da han ikke tænkte paa det mer, ikke *vilde* det skulde komme engang – ikke for nogen pris, ikke for alt i verden!

Hans uro og fristelse, hans utaalmodige higen, hans skjønhedslængsel, den ventende, speidende kunstnertrang – altsammen var jo ligesom endelig engang gaaet til hvile. Havde lukket sig tyst og varligt sammen om en rig, stille glæde. – For da laa jo Aline derinde i det gamle hus, saa vakker og saa lykkelig med de to sunde, trivelige smaagutterne ved siden af sig! – Det syn, som senere altid fulgte ham – det vakreste, han havde havt for sine øine! –

Og med branden kom Alines sygdom, og begge smaagutternes død. Og deretter visheden om, at der aldrig mere kunde komme børn i deres sted. Og – i aarenes løb – fulgte saa hans egen seirende fremgang som bygmester og kunstner, indtil det høieste mesterskab paa det omraade blev hans! –

Men i Halvard Solness' bryst var det fra den nat af, som om hver gnist af lykkefølelse var udslukket, hvert lidet pust af sjælefred var flygtet bort – for altid. –

I begyndelsen, som han gik der i sin første, overvældende sorg og kvide og grundede og grublede over, hvad der var hændt, havde hans tanke altid stanset op ved det ene ord: *Hvorfor*. Og dette *hvorfor* pegte altid videre, op mod alle tings aarsag: *Gud*. Hvorfor kunde Gud, som har al magt, styre det saa? Hvorfor kunde han tillade, at den branden ikke alene skulde berøve ham alt det, han havde af lykke og kjærlighed, men ogsaa ødelægge og knuse *Alines* hele liv. Hun, som ogsaa maatte gaa der, barnløs og hjemløs og kuert og sorgbetyngt alle sine dage – *for hans skyld?*

Thi *der* – ganske sagte, ganske hemmeligt – dukker der noget andet, noget nyt, op i hans forpinte sind: *Hans egen skyld og andel i ulykken*.

Denne nagende tanke borer sig dybere og dybere ind i hans hele sjæleliv, og gjennem den synes det ham ogsaa, at han tilslut faar fuld klarhed og rede over den hele sammenhæng:

Gud havde ikke været fornøiet med ham.

Det var grunden til det altsammen. Gud havde krævet *alt*, og han havde villet holde noget tilbage for sig selv. Derfor var det, at denne stærke, nidkjære, strænge Herre, Han,³¹ som ikke taaler noget eller nogen ved siden af sig, havde taget hans smaa barn fra ham, ødelagt hans hjem og for altid nægtet ham noget af det, som kaldes kjærlighed, livsglæde og menneskelykke! Han skulde ikke *ville* have nogen anden lykke og ære end den at være hans, den Høiestes bygmester – *intet andet!* Gjennem den lille sprækken i skorstenspiben, den, som han ikke vilde gjøre istand, fordi han gik og drømte sig selv saamegen baade ære, magt og fremgang ved den – gjennem *den* havde Han saa ladet alskens djævl og magter og trold faa lov at slippe ind i hans sjæl og der rumstere med ham, som de selv vilde. Givet dem paalæg om at tjene ham og gaa ham tilhaande, skaffe ham baade rigdom og magt og kunstnerisk anseelse – netop det, han saa lidenskabelig havde ønsket. *Men heller ingen ting mere.*

Skyldfølelsen mod *hende*, den skulde ikke tages fra ham. Den skulde altid sidde derinde i hans bryst som en skarp, svidende klo. Tabet af de to smaagutterne, det skulde altid klemme ham med sorg og sugende, haabløs længsel – mens hans egen samvittighed ikke mere vilde tie med at anklage ham selv for

at være skyld i deres død! Og i det tomme, plyndrede hjem, der skulde han hver dag se paa, hvorledes Alines aands- og hjertelig visnede og skrumpede ind, og alle hendes evner og anlæg laa der mere og mere øde og ubrugelige, akkurat som grushaugene efter en brand!

Det var Guds straffedom over ham.

Men saa reiste ogsaa hans hele sjæl sig i lidenskabelig trods og oprør mod denne Gud, der syntes ham mere lig en grusom menneskelig tyrann end det kjærlige, vise forsyn, som styrer alt til det bedste. Og baaret af denne følelse steg han, svimmel som han var, op til spidsen af det sidste kirketaarn, han byggede – og sagde sig for altid løs fra sin Herres tjeneste!

Ikke mere byggede han saa kirker.

Men bare *hjem for mennesker*.

Det blir ham nu det forløsende, fordi det hænger sammen med livsnerven i hans eget væsen, den, hvorfra hans varmeste trang og alle hans dages lidelse har sit dybeste udspring.

Og folk begynder at finde, at lykken, den følger fra nu af bygmester Solness i en rent utrolig grad! –

Efterhaanden bringer han den ogsaa op til noget særsynt, noget baade storladent og vidtrækkende, denne hjemmenes bygningskunst. Som et skabende geni fylder han den snart med sin hele eiendommelighed. Forstaar at paatrykke den sit eget personlige præg, gjennemtrænge den med noget af sit eget livssyn, af sin egen idealitet – mens han paa samme tid ligesom udvikler og mangfoldiggjør den ved smidig at lade den bøie sig og afpasses efter deres individualitet, der henvender sig til ham, og for hvem han skal bygge!

Det blir noget, der paa engang spænder hans interesse, sætter hans fantasi og intelligents i bevægelse, ægger hans ærgjerrighed og forfængelighed – blir ham mere værd end baade gods og guld – dette saaledes at kunne forme som en slags ydre personlighedens idé om de forskjellige mennesker! Bringe sig selv, saa at sige, til at *føle* den atmosfære, gjætte de omgivelser, der for disse mennesker, med det og det temperament, i de eller de familieforholde, vilde være de mest harmoniske. Indtil *hjemmet* kommer til at staa for ham som et slags levende, haandgribeligt symbol paa den aand, der huses inden dets vægge!

Selve ordet glider ogsaa lidt efter lidt ind i hans hele tilværelse, «gaar igjen» i hans hjerne og lister sig ind i hans mest ubevidste sjæleliv. I sin daglige tale bytter han det med de gjængse betegnelser for det samme begreb, og opretter til eget brug en slags rangforordning mellem dem indbyrdes –

For under al denne travle virksomhed, denne strygende fremgang, denne enestaaende magt og indflydelse – skjuler der sig en fredløs, *hjemløs* mand! En mand, der nok faar bygge hjem for andre, men for altid har maattet give afkald paa at eie noget hjem selv. En mand, der næsten segner under en gjælds byrde, der aldrig et øieblik lettes fra hans skuldre, og som har naaet til at erobre sig den høieste kunstnerplads, for hver dag, hvert minut paa dagen at maatte se den blive betalt for sig – ikke med sin egen lykke alene – men med *andres*!

Han alene ved det. Ved ogsaa *hvorfor*.

Djævlene og magterne og hjælperne og tjenerne har nok endnu ikke forladt ham. De har arbejdet med. Drevet ham videre og videre frem paa hans kunstnerbane, endda han maatte baade knække og holde nede andre for selv at komme frem og være den *eneraadende*. Forlenet ham med en slags stærk, hemmelighedsfuld evne, en slags udvælgelse, saa hans vilje, hans ønsker og attraa *tvinger* disse andre ind under hans herredømme og gjør dem til lydige redskaber i hans haand! –

Og saaledes flytter aarene sig langsomt fremover, og bygmester Solness blir en ældre mand.

Men den stærke personlighed eier endnu hele ungdommens spænsthed. Og altid paa ny vokser kræfter og ideer frem af hans rastløs skabende aand.

I det skjulte kjæmpes ogsaa, hver dag, den samme blodige strid.

Altid *maa* han ligesom se tilbunds i sig selv. *Maa* se sin egen sjæl slides mellem de uforsonligste modsætninger, de stærke drag i sin karakter «tage tag» med hinanden og flænge i det aabne, hudløse saar paa hans bryst – mens angsten for *omslaget*, for den fortørnede Guds *gjengjældelse* sidder allerinderst og stirrer paa ham med vaagne, truende øine!

Og dette er det, som «godtfolk» kalder at have *lykken* med sig! – i rent utrolig grad!

Lykken – ja, kanske det faar kaldes saa alligevel! Den blir ham tilslut saa forunderlig stærk, denne menneskenes dom. Den høilydte, enstemmige. Og han smiler et tungt smil – og vedgaar det. *Kan* vel ikke være andet. *Skal* det ikke heller! Han vilde komme ligesom saa rent udenfor ellers. Føle sig endnu mere ensom. *Støtter* gjør det ogsaa. Det trænger han. Den forfærdelige lidelse – hvis folk fik fat i den, maatte de jo tro, han var syg – rent sindssyg. Kanske han er det – hvem ved – –

Men denne *lykken*, som han har faaet ranet sig i bytte for sin sjælefred – den vil han da ialfald ogsaa beholde! Den *kunstnerplads*, der har kostet ham og andre saameget hjerteblod – den er *hans*!

Og med hele sin sjæls styrke sætter han sig til modværge, om nogen kommer og vil angribe den. Klamrer sig med større og større lidenskab fast til den. Til den *magt*, den skaffer ham. *Den* blir ham hans lægemiddel og hans *bedøvelsesmiddel* tillige. Han gir den ikke mere fra sig – ikke for nogen pris, ikke i dette liv! Blir det fremdeles at maatte tage fra andre, saa faar det ske! Alle midler blir ham tilladelige. Selv Alines ønsker *maa* her staa tilbage.

Ubændig i sin kraft og lidenskab puffer han væk, tramper ned, hvad der staar ham iveien – Brovik, Ragnar, Kaja –

Men fra hans inderste hjerte, det blødende, kjærlighedshungrende – det, som han af al sin magt ligesom stræver for at gjøre til *flint* – kommer det alligevel saa mildt dette: «Stakkars, stakkars lille Kaja!» og vaandende, fortvivlet til Brovik: «Jeg *kan* jo ikke andet – jeg kan jo ikke skabe mig *om* heller.»

Og derinde, allerdybest nede paa sjælebunden findes der endnu en fin liden, sitrende gylden traad, som binder den lidende, barnlige kunstnersjæl fast til et *haab* – eller noget, der ligner det som en skygge – om at det *umulige* kanske alligevel engang kunde ske! At det kanske alligevel engang kunde hænde, at han blev friet for den knugende gjældsbyrden!

Og derborte i den gamle have, paa den samme plet, hvor Alines gamle familiehjem stod – der bygger han nu et hjem med taarn og gavl for sig og hende – endda han *ved*, det dog aldrig kan blive et *hjem* for dem, – og der bygger han lyse, venlige barnekammere – endda han *ved*, de altid maa komme til at staa øde og tomme! – –

Men saa endelig er det, som om *gjengjældelsen, omslaget*, dette han har gaaet og ventet paa og gruet for, virkelig nærmer sig. Mer og mer ubønhørlig for hver dag. Er rykket ham, saa at sige, helt ind paa livet. Men *det* er kommen – lige som branden hin dag – listende derfra, hvor han ikke havde ventet det, hvor han ikke havde ordnet sig paa at tage imod det, og beseire det:

Ungdommen, den nye tid, den forandrede tid – den staar der nu og banker paa! Kræver, at han skal træde tilbage og vige den pladsen!

Da opbyder bygmester Solness sine sidste kræfter. Gjentager i vildere og vildere raseri sit: «Aldrig – aldrig i dette liv!»

Men dennegang har fienden ligesom angrebet ham fra to sider paa en gang. Ikke bare udenfra – men indenfra. I hans eget bryst har den sneget sig ind: det er kunstnerens lammende, syge tvivl paa sig selv!

I bitter selvironi hvisker den ham i øret, at nu er det kanske forbi med bygmester Solness's skabende kraft. At vistnok forstaar han nu ikke længer tiden og dens behov. Og menneskene, de trænger ikke mere *hans* hjem – det «gammeldagse juks». Nu vil *ungdommen* knække ham, som han har knækket andre – *for selv at komme frem!*

For nu er *fristen ude*. Omslaget uundgaaeligt. Tjenerne, hjælperne og aanderne, de vil ikke lyde ham mere – gjengjældelsen er over ham! –

Saa sker det en dag, at angsten for denne «ungdom», den syge lidelse i hans egen sjæl – blir ham for uudholdelig. Ét øieblik bare maa han prøve at lukke op og aande ud i fortrolig selvmeddelelse til et andet menneske –

Og netop da – i den selvsamme stund, da han forgjæves har banket paa hos dette menneske for kun der at møde det samme «godtfolks»-lavmaal for lykke, den samme afstumpede evne til at *se* og til at *forstaa* – saa banker det sagte paa døren til hans egen stue – og Hilde Wangel træder ind.

*

Med hende er det pludselig, som der glider en poesiens spillende solstraale ind i dramaets dystre, tunge, glædeløse atmosfære. Den slynger sine fintspundne guldtraade om de enkle, ofte barnlige ord og tanker og giver hver replik denne bøielige, elastiske rytme, som er kunstens eget væsen, grundbetingelsen for dens vidunderlige trylleri. –

Fra fjeldet kommer hun. Høit ovenfra. Som et stryg af vind og frisk luft staar der om hende. Let og smidig er hendes skikkelse. Men fra de dybe, underlige eventyrøine – disse øine, der snart kan tindre i straalende barneglæde, snart tilsløres som i inspireret, fjerntskuende drømmesyner, – som kan være alvorlige, stille bebreidende som en moders og gnistre i ustyrlig vrede og i vild, glødende lidenskab som et

rovdyrs – strømmer der en forvandlingens betagende trolddom ud over det ungdommelige ansigt!

Et levende billede paa *ungdommen* er hun ogsaa. Har dens *ufærdige* skjønhed, dens varme, ureflekterede impulser, det uforudseedes og overraskendes fengslende tiltrækning. Eier ogsaa dens selvsikkerhed, dens robuste, uprøvede samvittighed, dens hensynsløse ubetænksomhed og dens ubændige egenraadighed og egenvilje! –

*

Som en aabenbarelse fra en anden verden – fra den verden, han har laaset og stængt sig inde for – staar hun nu foran Solness med udstrakte hænder og et lyst, freidigt smil om sine læber og forlanger at tages imod som en gammel bekjendt!

Men der skyder intet gjenkjendelsens glimt frem fra de trætte, alvorlige øine, der møder hendes. I første øieblik snarere tilbageholden og forsigtig, med en stille, indre forundring, er det han lader denne tindrende glade friskhed, denne barnlig tillidsfulde «paagaenhed» strømme ind paa sig. Det er ham altsammen saa nyt og uvant. Ikke *forstaar* han heller. Træder ligesom selv med for tunge skridt til her rigtig at kunne «være med».

Men lidt efter lidt – mens han staar der og lader blikket, ligesom spørgende, følge denne lette, smidige skikkelse, der synes ham som et væsen af en anden art, en slags fremmed fugl, der er flagret ind i hans værelse og ser ud til at ville føle sig som hjemme der – mens han hører og svarer paa denne underlige tale, der paa den naturligste maade af verden i det ene øieblik synes, med alvorets hele fordring, at ville trænge ind til dybet af hans egen sjæl og der vække store, men halvglemte minder, for i det næste at skifte om og færdes i eventyrets verden, hvor der bare tumles med prinsesser og trold og kongeriger – saa er det, som der slaaes en bro over til noget hemmelig bortgjemt, noget barnligt, ubrugt, som har ligget i hans eget indre og ventet paa lys og luft for at spire frem! Denne sunde, straalende umiddelbarhed smitter ham. River ham med. For første gang kan han *glemme*. Blir helt oplivet. Der kommer lune og humor over hans ord: Bygmester Solness *morer* sig!

Men *det* er ikke Hildes ærinde til ham.

Videre fører hun ham. Dybere ned. Atter mødes han af bekræftelsen paa denne mystiske, dragende magt i sin egen personlighed. Stærkere, mere forunderlig og overvældende end nogensinde før: Ved en rent intuitiv forstaaelse har hun ved deres første møde, dengang ikke stort mere end et barn – læst i hans inderste tanker, følt og seet, hvad der, ham selv næsten ubevidst, laa skjult af følelser, vilje og ønsker under hans ord og handlinger! Og fra den stund af, i alle de ti aar, mens han gik herhjemme, ensom, forpint og fornedret i sin egen samvittighed, har han gennem denne mystiske kraft, som ved en hemmelig traad, været knyttet til hendes tanker og levet i hendes erindring som den store, ideale bygmester, der fri og selvbevidst steg op til spiret af de høieste kirketaarn i verden!

For første gang forskrækker dette ham ikke. Let og legende som det kommer i ord og billeder. Med noget dragende stærkt og varmt paa bunden, der griber ham som noget kjendt og beslægtet.

Men alligevel. Nei – han *forstaar* ikke.

Det er, som om han uvilkaarlig reagerer mod den indflydelse, hun udøver over ham. Føler nødvendigheden af at tage sig sammen. Hendes hele væsen, dette, der ligesom drillende skjuler sig og atter glimter frem uden at han kan faa tag i det – gjør ham urolig, uvis. Hvem er hun? Hvad vil hun? –

Og halvt ufrivillig trænger der sig saa et spørgsmaal frem: Om hun længe har vidst, han var gift? – Et spørgsmaal, som i samme øieblik forekommer ham selv næsten brutalt i sin paatagelighed. Noget som det pludselig at sætte en tung, klodset fod midt op i en blomstrende junieng! –

Ja da – det har hun da rigtignok vidst hele tiden! – Ikke spor af ond samvittighed. Ikke fnug af noget lumsk attentat paa hans familieliv! –

Men hvorfor er hun da kommen? Dette er jo kogleri.^{k36} Han kan ikke rede sig med denne uvirkelige virkelighed. Er hun et barn – er hun en kvinde? Er det altsammen kun en overgiven spøg, et forsøg paa at holde ham for nar? Er det kun det, som skjuler sig i det tindrende glade udtryk i hendes eventyrøine? Men hvad betyder den saa, denne dirrende dragning om munden, dette næsten lidenskabelige alvor, denne intense følsomhed, der saa igjen pludselig kan være der med en saa bydende magt over sig, at den øieblikkelig stanser smilet paa hans egne læber. Kræver at mødes med sandhedens inderste ord fra hans skjulte tankeliv – kræver det som en befaling, der ikke kjender modstand! – –

Og mens han nu sidder der ligeoverfor hende med haand under kind og stirrer paa hende – føler han noget varmt, blødt smyge sig over ham: For første gang slaar der ham imøde, hvad han sit hele liv har trængt og hungret efter: *Forstaaelse*. Ikke behøver han jo engang at tale ud – –

Og han *forundrer* sig, idet han ser sine egne tanker, de inderste, bundne, uformede, – alt det, som han ligesom har gaaet i halvmørke alene og stelt med og grublet over – øieblikkelig, uden videre optages i en klar, levende intelligents, varsomt løftes ind i et varmt, sympathisk følelsesliv og ligesom *oversættes*, frit og naturligt, i poesiens fine billedsprog! – Men paa samme tid er det, som han faar en anende fornemmelse af, at prinsesse Hildes eget liv, det peger høit tilveirs i spændende forventning, svimlende høit, op imod det *umuliges* høider! Sundt og friskt og rankt alligevel bygges det op – hjertevarmt, impulsivt og ædelt –

Og, næsten bævende, vedblir han at se paa hende – iagttagende, prøvende – Det er vel ikke til saa'n rigtig at forstaa – men alligevel – –

Et længst forglemt indtryk dukker op af hans sjæl. Noget lyst, varmt og straalende tillige, som han engang har oplevet. Og der falder idetsamme en underlig fred og glæde over ham, der løser sig ud i et uvilkaarligt udbrud:

«Det var inderlig godt, De kom til mig nu.»

Hilde (*ser dybt paa ham*).

«Var det godt?»

Solness.

«For jeg har siddet her saa alene. Og stirret saa hjælpeløst paa det altsammen.»

Og ligesom i den første, overstrømmende glæde ved at kunne give noget i fortrolighed kommer han saa straks frem med sin angst for ungdommen – nei, nei, ikke den ungdom, som hun tror, det er saa let at greie sig med – men den ungdom, som er omslaget – gjengjældelsen –

Og i samme øieblik har Hilde lydhør opfanget den hulkende understrøm, der forraader sig i disse ord.

Da reiser hun sig op og ser paa ham. – Som havde hun nu pludselig mødt det, hun ventede, og stod ved indgangen til det kongerige, der var hende lovet. – Og med den dirrende trækning om munden siger hun:

«Kan De bruge mig til noget, bygmester?»

Saa viger angsten fra hans sind i det samme sekund. For *hun* er jo ungdommen. Og ungdommen – det synes han nu – det er jo paa en maade dog den, han saarest har stundet imod!

*

Det er ligesom lysere i stjerne hos bygmester Solness den følgende morgen.

Ialfald er der noget over ham selv. Noget lettere, haabefuldere. Han gjør sig ikke klart hvorfor. Men hans hele sind er fyldt deraf. Det er som gaarsdagen – alt hvad der gik forud for det øieblik, da *hun* traadte ind ad døren – ligger saa langt borte. Blir ham saa uvedkommende, at da Kaja kommer for at melde sig til arbeidet, skikker han hende hurtig og ligegyldig bort. Hvad kommer det ham ved, alt dette med hende og Ragnar og Brovik – i dette øieblik!

Men hans øine følger Aline, som gaar der sortklædt omkring i stuen, saa lydløst og glædeløst. Saaledes som hun har gaaet der de sidste 10– 12 aar af deres fælles liv.

Men idag. Det er, som han ser noget andet – ved siden af. Der rører sig underlig modstridende ting i hans sjæl. En slags forventning er over ham: Et ubevidst ønske om, at den *ene* skal gaa og den *anden* komme – allerinderst. Men – længere fremme – tanker, der strømmer milde og værnende mod hende, der har været gjenstanden for hans hele daglige livs omhu og bekymring i alle disse aar.

Hans hjerte er blødt og modtageligt. Den lille blinkende traad derinde, der har gjort det store mirakel at holde haabet fast til hans sjæl, skinner pludselig klarere. Paa de mørke skygger tegner der sig et billede i tydelige omrids:

Maaske kan alting alligevel engang blive bedre for dem – for ham og Aline! Maaske det nye hus derborte, saa vakkert som han har bygget det, med det ranke, høitstræbende taarn – maaske det dog kan blive et *hjem* for dem! Saaledes som det just ligger derborte, hvor det gamle hjemmet engang stod, kommer det jo paa saa mange maader til at minde hende om hendes eget – vil kanske kunne erstatte hende det paa en vis – og –

Pludselig bryder det sig ufrivillig frem, som han føler det:

«Du skal bare faa se det, Aline, at herefter blir det nok bedre for os. Langt hyggeligere. Lettere at leve – især da for *dig*.»

Men fru Solness ser aldrig mer end den éne ting ad gangen – den *lille*.

«Mener du – fordi *hun* er kommen her?»

Nei, det mener han jo ikke. Det vilde da være altfor urimeligt, synes han ogsaa selv. – Men kan hun da ikke tænke sig det – Naar de nu bare kommer over i det nye – da skal hun bare faa se – –

Han taler sig ganske varm. Blir ivrig baade for at overbevise hende – og sig selv. Møder hendes indvendinger med sin utrættelige medfølelse og ømhed, sin urokkelige respekt for hendes sorg og hendes tab. – Hun *maa* bare ikke plage sig med de mørke erindringer, de pinefulde tanker. Hun *maa* love ham det – maa –

Aldrig mere lammende har den mødt ham, denne ubønhørlige «stængen af», aldrig mere blodig saarende denne næsten vanemæssige klagen og anklagen, der er bleven ligesom selve grundtonen i Alines hele væsen.

Endog alle de fælles minder, deres fælles sorg og savn – de binder dem jo ikke sammen! Men de *skiller*. Øger lidelsens byrde og støder ham dobbelt haardt tilbage – ind i hans egen, bitre ensomhed!

Og det er, som der sænker sig skygge efter skygge nedover hans sjæl. Tættere, tungere, trøstesløsere for hvert ord, der veksles mellem dem. Indtil han knuger sine hænder i et fortvivlet raab:

«Aldrig en solstraale – ikke saameget som et solstreif engang ind i hjemmet.» Og Aline svarer:

«Her *er* jo ikke noget hjem, Halvard» –

Da slaar en ny tanke ham. En mistanke:

Det er jo sandt – hvad gjælder det for *hende*, hvad han gjør og siger! Hun, som bare finder en «lumsk, bortgjemt mening» i hans simpleste ord! Hun, ligesom doktoren. De ser jo ikke andet i dem end udslaget af en syg, halvgal mands tale. Haa haa – *derfor* er det – –

Naa – *det* faar ha' en ende.

Rolig vil han for engangs skyld snakke med hende om, hvad det egentlig er, det, som feiler ham, gjør ham saa nervøs opreven og lidende. Dette, som hun ikke forstaar hos ham.

Det er jo bare det, at han mangengang «holder paa at segne under den forfærdelige gjældsbyrden» –

Fru Solness

«Gjæld, siger du! Men du staar jo ikke i gjæld til nogen, Halvard!»

Solness (*sagte, bevæget*).

«I bundløs skyld og gjæld til dig – til dig – til dig, Aline.»

Fru Solness (*reiser sig langsomt*).

«Hvad er der bagved alt dette her? Sig det ligesaa godt straks.»

«Bagved». For det er bleven Alines specialitet, dette at kunne finde ud, hvad der ligger *bagved*.

Forresten – intet fattet. Ikke én gnist, der tændte. Ikke én anende fornemmelse af, hvad hans ord indeholder. Ikke én tanke, der strækker sig et øieblik ud over hendes egne sorger hen til det saare, forpinte hjerte, der aabner sig for hende. Kun misforstaaelse lægges til misforstaaelse. Mistro bygges paa mistro. Det er, som han lever i en verden, hvis eksistens hendes sanser ligesom ikke er skabt til at kunne omfatte. Udtrykker sig i ord, der blir hendes hjerne og hendes hjerte som betydningsløs, uforstaaelig tale. Men *bogstavens* lyd skræmmer hende op i en barnagtig ængstelse:

«Saa maa du være syg alligevel, Halvard.»

Solness (*tungt*).

«Maa vel være det. Eller noget sligt noget.»

Den lille gyldne traad er brusten. Ruller sig ubrugbar sammen i en krog af hans sjæl. Og haabet flagrer bort – *for altid*.

Men med engang trækker han atter veiret. «Naa, nu lysner det.» – Hvad er det? Det er Hilde, som er kommen ind. Han føler, rent fysisk, hendes nærvær i stuen som lys i luften, som blaa himmel høit over sig. Hører nu ligesom kun halvt den klynkende stemme ved siden af sig, der vedbliver med sine taktløse insinuationer, sine giftige, smaa naalestik – indtil endelig han og Hilde atter staar ligeoverfor hinanden alene.

«Kan Deres frue slet ikke like mig, hun?»

Det er kun Alines afværgen af hendes taknemlighed og hendes tilnærmelser ved den idelige henføren til, hvad der kun er pligt – som Hilde synes at have fæstet sig ved. Dette, der støder hendes *eget* impulsive, varme følelsesliv – opfyldt og optaget som hun, i sin ungdommelige uerfarenhed, endnu er af sig og sit.

Men Solness bøier af.

Der maa ikke siges *noget* om Aline. – Hun er bleven ham i alle disse selvpinselens aar som det med skarpe jernspidser besatte helgenbillede, som asketerne bærer paa sit blottede bryst. – For hun er saa snil – og saa god – og saa bra' i grunden! – –

Saa snil *igrunden*. Hvilken livets visdom i disse simple ord! Underskriften paa det fribrev, menneskene til alle tider har vidst at skaffe sig for uhindret at kunne *fordre* – at kunne *mishandle* hinanden!

Til troen paa disse ord har Solness klynget sig fast ved hjælp af det bløde, barnlige drag i sin karakter. Mættet sig paa dem som sin sjæls daglige brød. De har baaret ham oppe og reddet hans sind for bitterhed. Og det er den magiske virkning af disse ord, der, sammen med hans egen skyldfølelse, i alle disse aar har afvæbnet hver modstand og stanset hver bebreidelse og hver klage paa hans læber!

For – hvis Hilde bare kunde lære hende bedre at kjende – saa –

Men Hilde bryder hurtig af her. Det synes ikke at komme hende videre ved, dette. Hun vil forbi det – længer frem – frem til ham, til hans inderste selv. Hvordan er han? Hvad arbejder han med – hvad læser han? Hvad tænker han paa? Hvad er det saa, han kan bruge *hende* til? Hun vil gjerne begynde straks, øieblikkelig –

Og Solness slipper sit – og følger hende. Trygt, frivillig – med lettende aandedrag. Det er som han griber hendes haand og stiger opover. Og den varme, befriende, hidtil ukjendte fornemmelse af naturellets samstemmighed og en fuld, levende forstaaelse – er atter over ham.

Og samtalen fortsættes mellem dem. Dette saa eiendommelig betagende *sjælemøde* mellem den trætte, ensomme, ældre mand og den unge, skjære, tillidsfulde kraft!

Altid fører den videre og videre, dybere og dybere ind i hans skjulte hjerteliv.

Der kommer en egen lidelsens høihed og pathos over de ofte saa simple og knappe replikker, hvormed det nu løsner sig ud, alle disse hemmelige tanker, al den lønlige kvide, han har baaret indestængt i sit bryst.

Men midt i sin tale bryder han pludselig ud, ligesom overvældet af øieblikkets nye, ukjendte lykke – endnu stærkere, endnu inderligere end aftenen forud:

«Aa Hilde – hvor det var rent utrolig godt for mig, at De kom! For nu endelig har jeg da faaet en, jeg kan snakke med.»

«Var det bare *det*, De mente, da De sa'e De behøvte mig,» siger Hilde dæmpet.

Men han trænger ligesom ikke helt ind i dette underlige spørgsmaal. *Kan* det ikke, simpelthen. Han ved jo ikke selv – forstaar ikke endnu –

Bare føler sig saa sikker og saa udfyldt. Føler det som noget saa naturligt og selvfølgelig, at han nu i sin aabne fortrolighed maa kunne øse ud over hende alt dette, der har ødelagt og forspildt hans eget liv – og Alines.

Altid Aline. Saa sammenvokset med alt, hvad der lever og rører sig i ham selv, er tanken paa hende, der har lidt saameget for hans skyld, at han, *selv* nu, ikke et øieblik skiller sit eget ud fra hendes. Finder kun de vakreste, fineste ord for hendes sorg og de brudte, knækkede evner og anlæg i hendes sjæl, indtil han af sit hjertes dyb udbryder: «Svært nok for mig – men tifold sværere for Aline» –

Men blødt og stærkt som aldrig før klinger den *ene* dybe stræng, der dirrer gennem hans hele væsen: Hans uudslukkelige, glødende trang og kjærlighed til *hjemmet*.

Det *ideale* hjem. Saaledes som det har bygget sig op i hans fantasi, rigere, skjønnere, mere attraaværdigt, *just* hvor hver dags lidelse og skuffelse ubønhørlig nedbrød hver liden sten, han fik lagt til dets grundmur! Et fredlyst sted er det bleven ham. Hvor *alt er fælles*, og hvor hver den tyr hen, *som ikke er sig selv nok!* –

Og Hilde lytter og følger ham med sine dybe, spændte eventyrøine.

Snart er hendes udtryk saa mildt og fint, snart livfuldt, varmt og utaalmodigt.

Ligesom rent instinktmæssig forstaar hun, paa sin korte, enkle maade, altid at føre ham videre. Lægger farve over hans billeder, poesi i hans uarticulerede længsler, og løser hans angst, hans indelukte tvivl og nag, ud i rolige, ædruelige ord. Mens der saa igjen, ud af det barnligt-impulsive skiftende væsen, pludselig kan glimte frem et klogt og modent alvor – hvor skarp og fast holder hun ikke vagt, naar der kommer noget, der sænker ham i hendes øine, som under afbrydelsen med Ragnar –

Men da det sidste udbrud af hans sjælevaande naar sin yderste spidse og kommer mod hende som et skrig om hjælp for det aldrig lægte, aldrig dulmede saar paa hans bryst – saa fæster hun sit gennemtrængende, kloge blik iagttagende og opmærksomt paa ham:

«De er syg, bygmester. Svært syg, tror jeg næsten.»

Der er tilslut noget i alt dette, der begynder at ængste og forurolige hende selv. Disse syge skrupler, denne skrantne samvittighed, denne dybe neddukket i sine egne huslige lidelser – bringer hende i berørelse med noget *andet*, end hun havde ventet og forberedt sig paa. *Staar hende iveien ogsaa.*

Hun skjønner, det gaar ikke paa denne maaden, hvis man skal kunne naa det, man vil, og leve livet varmt og frit. Staalsættes maa han. Robust og sund maa ens samvittighed være. Tror ikke han, at *hun* ogsaa har kjendt hemmelige, stærke magter inde i sin sjæl? Der har lært hende at turde være sig sin egen lov og vælge sig sin egen gjerning og sit eget livsmaal. Tvunget hende til at forlade sin egen far, som hun holdt saa forfærdelig meget af – jaget og pidsket og lokket hende afsted for selv at hente det kongerige, hun i disse ti aarene har gaaet og ventet paa! –

Og i samme øieblik er det, som det ogsaa har lykkedes hende at indblæse noget af sin egen friske uforfærdethed i Solness's kuede, modløse sjæl.

Han føler som en pludselig sugende længsel efter ogsaa engang at puste ud i ren, kold luft! – Der har jo dog ogsaa virkelig været de mennesker, som levede saaledes, som lagde alt dette forfærdelige ansvar, disse al livets glæde dræbende skrupler fra sig! *Som ikke vidste noget om*, hvad sligt noget var engang! De gamle vikinger f. eks. – de var ikke syge de – ikke rædde og fulde af lidelse! Kraftige var de – glade og ubekymrede – –

Hilde er straks med. Dette her, det er noget for hende – hendes eget rigtige element: Drøm og sandhed, digt og eventyr! Der bygger hun luftige broer og lysende slotte! Digter fantasi og virkelighed sammen. Digter sig selv med ind i det – *sig og ham.*

Og som noget dæmrende, men stærkt og varmt stiger det op mod ham – men flygtigt, underlig stofløst

alligevel – at *han* er kongen i prinsesse Hildes eventyrrige, den, hendes hele higen og stærke, rige evner har stundet imod!

Men endnu er det mere som en stor, betagende forundring, der griber ham – en anelse. Det synes ham, som han hører susen af stærke vingeslag i luften. Og med et dybt blik paa hende bryder han ud: «Hilde – De er som en vild skogfugl!» – – nei, nei, han forstaar straks selv, at billedet ikke fylder – «snarere noget af rovfuglen ogsaa.»

Ja, hvorfor ikke! Hilde hæver hovedet.¹³² De ungdommelige træk dirrer i stor, voksende heftighed. Hvem har skrevet den lov, at man ikke maa gribe sit bytte, naar man kan?

Det er, som hendes stærke fantasi straks løfter hende op og lader hendes skarpe blik speidende stirre fremover, gennem taagen. Maaske staar der pludselig et billede for hendes indre syn: En kongelig fugl – angreben af den svimle samvittighed! En ørn, siddende høit oppe paa en klippetop, med den klare, hvælvede himmel, den lette, lyse luft over sig – som har mistet sin vikingetrods, som lader sine vinger synke, sit blik fordunkles, sine længsler fortæres, sin livskraft forspildes, – sit hjem ligge øde! –

Men da famler Solness ikke længer efter udtrykket for, hvad han føler: «Hilde – ved De, hvad De er for noget – De er som den gryende dag!»

I mismod og tusmørke, i taagede rædsler som i en lang, tung vinterdvale – det var hans liv indtil denne stund. Allerede holder det mod aften, og for altid synes han at have taget afsked med varme og lys, med frihed og friskhed, med haab og tro paa sig selv! – Og saa – pludselig – som en aabenbarelse, en anden livets begyndelse – ligger den ligesom udbredt foran ham, den nyfødte dag – med gyldne straalere og rige løfter – *solopgangen*.

Hvad under da, at den ludende kunstner løfter hovedet og strækker armene ud? Gaadefuld er hun endnu. Hun – som den dæmrende morgen, der intet melder om, hvad den lange dag vil bære i sit skjød – men lys strømmer der ud fra hende og et friskt vindpust med morgenluft fra fjeldene. Ungdom og dagens friske kræfter er hun kommen for at give ham – og naar solen rinder – se, da kryber jo trolde og djævler og alle nattens magter rædde i skjul! –

Derfor bøier han lydig sin stærke vilje og sin magtsyge lidenskab under den kraftige, lille haand, der har grebet hans. Men i befrielsens og forstaaelsens bævende lykke glider der noget ind i hans sjæl, der bringer et uvilkaarligt spørgsmaal frem paa hans læber:

«Har De aldrig holdt saa'n rigtig af nogen, De, Hilde?»

«Af nogen *anden*.» Der er intet udenom i hendes væsen.

Tydligere, i endnu stærkere ord, ikke mere til at komme fra – ikke mere til at *ville* komme fra – lader hun ham skue ned i dybet af sit følelsesliv.

Men Solness' verden har ikke som hendes de flytbare grænser. Hun har endnu ikke faaet lært ham den kunst at lade tryllesløret sænke sig over ens øine, saa det haardhændte virkelige livs mangelunde gjærder og stængsler pludselig blir usynlige for ens blik.

Som i en slags angst, som om han endnu ubevidst værger sig mod denne magt, han føler han allerede har givet sig ind under, kommer det fra hans sjæls dyb: «Hilde, hvad er det, De er kommen for?» Og – endnu engang, endnu mere indtrængende, med noget af en smertelig bebreidelse indunder: «Svar mig, Hilde – hvad er det, De vil mig?»

Og Hilde svarer kun: «Jeg vil ha' mit kongerige.»

Men hendes kongerige, det var jo at være, hvor han var, staa ved siden af ham og hjælpe ham opover. Opover sammen – de to – altid høiere –

Hvem er det saa, der kommer og kaster tvivlen ind i hendes sjæl! Hvor tør den klynkende, uvedkommende fru Solness vove at sige, at han er svimmel – *saa* svimmel –

Svimmel han! Med sin skarpe, spillende intelligents, med sin poetiske sans former hun straks slagferdig sin angst og sit vækkende stridsraab til ham med ord, der rammer ham i hans eget virke:

«Er det saa – eller er det ikke saa, at *min* bygmester ikke *tør* – ikke *kan* stige saa høit, som han selv bygger?»

Ikke kan det *mere*. Med sine egne øine har hun seet, at han har gjort det – dengang. Men nu begynder hun at se tilbunds i ham, ind i den skjulteste krog af hans sjæl. Fri og uafhængig, med en underlig *magt* over sig, som han stod deroppe ved kirkespiret paa Lysanger kirke – saaledes staaer han ikke til daglig. Engang har han revet sig løs. Vovet at stille sig *alene*, øie til øie med livets værdier, hel og sand i udtrykket for sin egen personlige doms lov.

Men siden har han i angst og selvpinsel ligesom slæbt den efter sig i støvet. Har ikke turdet slippe og ikke turdet løfte. Men støvet har klæbet sig fast til hans sjæl. Fornedret og forringet hans karakter ved lave handlinger –

Ikke mere *rovfugl* er Hilde – og hidtil har hun ikke vidst, hvad det vil sige at bruge større ord, end hun kan svare til – end, at det er bleven hende livet, ja mere end livet, at se *ham* stor og fri!

Hun forstaaer, at nu skal der atter tages stærke, modige tag for paany at bringe ham til at stige. Men nu er det *hende*, som fører an! Sin første seier over ham, den har hun allerede vunden. Og saa – bort med svimmelheden! Videre ud – høiere op – *med* hende. Altid høiere – længere – –

Hvorlangt? Hvorhen?

Det gaadefulde, ubestemmelige kommer over hende. Det er, som bølgerne brydes inde i hendes bryst: Alle de stærke evner og uklare længsler, ungdommens utæmmede lidenskab, eventyrlysten – det *spændende* – det *umulige* –

Saa sænker den sagte sit slør nedover hendes øine, den hemmelighedsfulde fortryllelse. Virkeligheden svinder lidt efter lidt ud i skyggernes rige. Men i hendes egen eventyrverden tændes talløse fakler og blus!

Og – *saa* digter hun synet videre inde i sit eget hjerte.

*

Hun havde ikke tænkt sig det, den modige prinsesse Hilde, at naar hun nu kom for at kræve sit kongerige, saa skulde der staa hende nogen i veien! Heller ikke at hendes robuste samvittighed, den hun saa vist havde stolet paa for at bære hende frem til maalet – pludselig skulde begynde at svigte hende!

Hvorfor var det ogsaa, at denne milde, vakre sommeraften skulde stemme den tørre, kjedelige fru Solness til at lægge haanden næsten kjærtegnende paa hendes skulder og tale snilt og venlig til hende, mens de sad der sammen ude paa verandaen! Tale, *hun* ogsaa – ligesom *han* havde gjort det om formiddagen – om hvor snil og blød i sindet han igrunden dog var, denne hendes ofte saa haardhændte og brummende mand – naar man bare lærte ham rigtig at kjende! Og saa gi' sig til at betro hende alting om *sine* sorger, og *sine* tab, og *sine* inderste tanker! –

Der aabner sig ligesom et helt nyt tilværelsesgrundlag, en hidtil ukjendt begrebsorden, for Hilde, mens hun nu – opmærksom og modtagelig ogsaa her – prøver at følge bevægelserne og lodde bunden i dette saa smaatskaarne, fattigslige hjerteliv, der saa tillidsfuldt lægger sig frem for hende!

Hvilken underlig sammensætning møder hende ikke i denne lille menneskesjæl, som lever i sin egen trange, lille verden, og som, paa sin vis den ogsaa, stræver med at stille sig med *sine* sorger og prøvelser og *sine* samvittighedsskrupler og forme sig *sin* opfatning af pligtens og moralens bud! Men saa gjennem det altsammen bare naar til at faa grænserne for sit omraade snevrere og snevrere, horisonten for sit livssyn altid lavere og trangere, indtil hver en liden evne ligger der saa gold og ufrugtbar som en afløvet, afsveden træstubbe!

For alt det *store* i livet og i sorgen, det er forlængst døet ud af fru Solness's hjerte og sind!

Hendes religion har lært hende, at over de døde skal man ikke sørge, for de har det godt og er sparede for megen jammer. Og at hvad der er Guds vilje og en høiere tilskikkelse, under det er det bare *pligt* at bøie sig og endda takke til!

Derfor har hun da ogsaa lagt alt dette der fra sig – Hilde maa ikke snakke til hende om de to smaagutterne. «Dem skal vi bare være glade for.»

Nei – det er alt det *smaa* i livet, det «som andre folk regner for næsten ingen ting», dette som Vorherre ligesom ikke har noget med, som det først rigtig skjærer en i hjertet at miste! At alle portrætterne og kniplingerne og kjolerne brændte f. eks. – og alle dukkerne – –

Og med sine bitte smaa sorger og sine bitte smaa minder har saa fru Solness lukket sig inde – og rullet gardinerne ned for alle vinduer!

Der indenfor sidder hun og pusler med dem, og kjæler for dem, og graater over dem, og ruger over dem som over en dyrebar, hemmelig skat – naar bare ikke *han* faar se det eller faar det at vide! –

Men derved er hun, paa sin maade, kommen til at føle sig alene og hjemløs, hun ogsaa. Sky og ræd for «fremmede mennesker», ængstelig og fortumlet ved hver en ny liden *pligt* opgave, som stilles til hende udenfra – og, under det altsammen, kuldskjær og hjælpeløs og ynkelig forsvarsløs som et lidet spædt

barn! –

Der sniger sig en isnende kulde ind i den kjække, lille menneske rovfugls hjerte. Som lammet staar hun der og ved sig ikke mere hverken ud eller ind. Hvorfor kan en ikke være snil og hjertevarm mod alle paa engang – ikke behøve at tage fra den ene for selv at eie?

Og retten – hvad blir der af den? Og kongeriget – hvor *han* er kongen – –

Og det er, som alting vikler sig mere og mere sammen for hende. Livet er fuldt af *virkelige* ting, som en ikke kan digte sig fra. Eventyr og kongeriger passer ikke længer. Ordene kommer og forlanger en præcisere betydning. Levende mennesker og forholde rykker hende helt ind paa livet og forlanger en afgjørelse – straks, paa timen! – En afgjørelse, som bare blir hende umuligere og umuligere for hvert minut!

Hun *kunde* jo bare simpelthen fortælle ham, hvad hun netop har hørt. Lade ham forstaa, at det, som han hidtil har levet paa, det har bare været løgn og indbildning. At han har gaaet og ofret sit hjerteblod for *hende* – hvis dukker var som børn, og hvis børn vilde være bleven som dukker!

For *saa* – saa var han helt hendes i samme nu – det vidste hun sikkert!

Men hvor kan hun nænne det, naar denne lille, svage, hjælpeløse stemmen endnu lyder for hendes øren: «Lad os saa være venner – kan vi ikke det?»

Og med et skarpt, blegt ansigt og en smertens dirrende rykning i sin ungdommelige skikkelse – lukker Hilde munden sammen, fast sammen over sin nye viden, mens en stor beslutning lidt efter lidt vokser sig frem i hendes bryst:

«Jeg vil reise,» siger hun og vender sig om til Solness med store, alvorlige øine.

Reise – *hun* reise nu! Netop nu, hun er traadt ham nær, har hævet trøldommen i hans sjæl og hjulpet ham til at puste helt og frit ud! Nei – hun faar ikke lov, simpelthen. Hvad skulde der bli af ham da, hvad skulde han saa have at leve for – bagefter? For *nu* – –

Først var det lykken i forstaaelsen, hendes lys over hans mørke sind. Men *saa* følger det andet efter – ligesaa naturligt, som at middagens glødende sol følger morgenens kjølige, vækkende straalevæld: Nu *elsker* han hende.

Og som om alt modnes i ham ved denne pludselige, brændende smerte og fortvivlelse, brister det ud af hans hjerte som knaldet af en passionsblomst, dette lidenskabelige udbrud, der er som et livs opgjør, et blændende flammeskin ud over det lønlige væv i hans hele livs tragedie:

Bundet, lænket til en død, et levende lig! Ofret liv og kræfter og sjælefred – og intet bygget, intet vundet – intet haab, ingen fremtid, ingen lykke – alt dødt – dødt – dødt –

Nu ser han den dybeste grund i sit eget væsen. Nu forstaaer han først, hvad det er, som han saarest har savnet og saarest stundet imod, fordi det er livets eget, sunde aandepust: Kjærlighed – livsglæde –

Han – han, «som ikke *kan* leve livet glædeløst».

Glædeløst!

Hvorfor smiler man? Er det feigt dette? Er det en latterlig fordring, denne med glæden. Ikke *kunne* leve livet glædeløst?

Lad os spørge os selv: Hvem er det som lærer at leve livet *glædeløst*, i den betydning som Solness bruger det? Er det ikke dem, som er feige nok til at lære sig den kunst at drive gjøglespil med livets store ord! Som trækker «glæderne» ned og gør dem bitte smaa og lave og let tilgængelige og behagelige og kildrende for ens egne smaa sansefornemmelser, eller som taarner dem op udelukkende til eget brug, kolde, sjæletørrende, som de, der kalder sig ærgjerrighed, magt, indflydelse?

De sidste har Solness længe nok prøvet. Men *den* glæde, der har sin rod i selve hjertet, det hvorfra *livet* udgaar – kaldes den glæde ikke *kjærlighed* – baade i himmel og paa jord? –

I dette øieblik staar bygmester Solness ved det store vendepunkt i sit liv.

Nu er det naaet ham – den ældre mand, med aands- og hjerteliv endnu saa friskt, fordi lidelsen altid vaager ved siden – dette øieblik, da det pludselig gaar op for et menneske, at nu har ens livs skjæbne gestaltet sig! Viklet sig ud af alle muligheder og taget fast form!

Ansigt til ansigt staar han der mod dette ubønhørlige, færdige, som ikke mere noget haab kan digte om, som ikke mere hverken drømme eller mirakeltro kan forflygtige eller gjemme undaf!

For da klinger dette: *aldrig mere*, der er den sværeste lektie at lære for mennesket i livets vanskelige skolegang!

*

Men Hilde sidder taus og ubevægelig med hovedet støttet i hænderne –

«Hvad vil De saa bygge næste gang?» kommer det saa endelig, mens hendes blik atter fester sig paa Solness.

Hun ved ikke selv, hvorfor hun spørger, eller hvad hun egentlig mener med sit spørgsmaal – Det er altsammen bare saa tosset, saa tosset! At en ikke tør gribe efter sin egen lykke – efter sit eget *liv* – Gad vide, om en ikke havde ret igrunden – men saa alligevel – –

Og Hilde lægger igjen overgi't armene paa bordet og hviler det trætte, lille hoved i sine hænder. – Saa lukker hun øinene – og ønsker sig bort – udenfor denne knugende, lammende virkelighed – ind i søvnens – drømmenes land – eventyrets spændende trylleverden –

*

Det er ogsaa virkelig som der idetsamme lyder en ny tone, en forunderlig lys, dirrende harpeklang indimellem eller *henover* dramaets stærke, fantastiske akkorder!

Gjennem den smelter, fra nu af, digt og virkelighed, jordisk lidenskab og ideale syner, vild, menneskelig smerte og kunstens hellige skjønhedstrang – alt sammen i én fuldtonende harmoni. Og mennesker, forhold og begivenheder flyttes endnu høiere op i poesiens og symbolikens halvt tilslørede egne!

Og uvilkaarlig gaar man selv med lettere skridt. Føler, at den tunge, almindelige hverdagsmaalestok her maa lægges hen og ombyttes med et finere, varligere instrument – et, der maaske ikke let vil godkjendes paa byens torv! –

Først lyder der ligesom et sagte præludium.

Det er de to eventyrbørn, disse to menneskelige sjæle i nød, som prøver at løfte vingerne og sammen berede sig til flugt i fantasiens land – som to fangne fugle bag burets sprinkler –

Men de første ord fra Solness' læber, de viser dog, at altid forbliver han tro mod det dybeste i sit eget væsen:

«Havde *De* et lunt, lykkeligt hjem – oppe hos Deres far, Hilde?» –

Hvad er det saa for et underligt aandepust, der er faret hen over de enkle sætninger, de kjendte ord i denne «kjærlighedens høisang», de nu ^{u33} samler sine stemmer sammen til?

Skjøn og mægtig, usanselig, ren og frisk klinger den med dette poetiske, ædle billedsprog, der har noget næsten *meislet* ved sig i sin kølige klarhed – mens et lydhørt øre paa samme tid vil ane den lidenskabens glød, der ligesom fylder hver strofe med sin vibrerende, betagende underklang!

Det er den *store kunst*, som atter er kommen os nær – og vi blotter vore hoveder.

Vi mærker dens hemmelighedsfulde vingeslag omkring os – de stille, stærke.

Men – om vi end kan forstaa, hvor fint og nøie hvert ord er sigtet, hver replik er bleven stemt for at kunne stige og synke i dette rytmernes vidunderlige bølgespil – det inspirerede instinkt, der her fører værktøiet, det kan vi ikke følge! –

Men dramaet tager stærkere fart. Traadene strammes. Konflikterne tilspidises. Og raabet paa det *umulige* – dette raab, der er det forhungrede, elastiske kunstnersinds seiglivede, gnavende længsel efter alt, hvad natur og anlæg stunder imod, og som livet har bedraget en for – lyder stærkere, vildere og – haabløse!

Luftslovene kan de bygge. Visionerne kan aabne sit lyse Fata Morgana for deres øine – men i livets egen virkelighed gives dem ingen raad, intet *udenfor*, hvor *de* kan leve. –

Da glider der nye kræfter ind i Hildes eventyrsjæl.

Jalousien – af alle menneskelige kvaler den ubændigste, hensynsløseste, vildeste – og frygten for *nederlaget*!

Er han *dog* for vek og ræd, hendes bygmester? Slipper han taget, idetsamme han skal til at stige? Vil

han vedblive at vandre dernedenunder blandt de andre og taale haan og spot af denne Ragnar, hans farlige, ildesindede rival?

Er svimmelheden da saa uovervindelig – frygten for gjengjældelsen saa uoverkommelig? – Eller er det hende, der ikke har mægtet at gjøre ham modig og stærk? Er den altanen deroppe paa det høieste taarn – der hvor hun staar færdig og venter paa ham – er længselen mod den ham ikke dragende og lokkende nok til ogsaa at bære ham opover?

Eller er det kanske, fordi der er *andre* med – flere i følge – Kaja ved pulten, stakkar – skal hun ikke ogsaa være med? – –

Det blusser høit op nu i hendes flammesjæl.

Alt for hende! Alene med hende! – Skal hun tro paa ham nu som før – nuvel, saa lad hende se ham høit deroppe ved taarnfløien. Se ham, stærk og fri, stor og fri – endnu engang.

Ja. Ja. Det *skal* ske. Det *maa* ske. Hun *vil* se det. *Vil*.

Hun befaler – hun trygler – og hun *vinder*.

Det *umulige* skal ske. En gang endnu vil han stige til det øverste spir af sin egen bygning, stærk og modig, fyldt af det varmende, brusende væld i sit eget bryst. En gang endnu vil han stille sig øie til øie med den stormægtige himlens bygmester – og sige sig *fri*! Fri fra guddommelig lov og menneskelig dom! Fri som bygmester til at bygge det deiligste i verden – sammen med hende, han nu holder af! Prinsesse Hildes slot. Det deilige luftslot – med grundmur under! – –

Og bygmester Solness tager kransen i haanden – og stiger opover mod taarnets spids!

Mens Hilde staar nedenfor og ser ham stige.

Altid høiere – altid høiere. Sikkert, roligt, uden vaklen. Hendes øine følger ham i krampagtig spænding. Alt er stille omkring hende, stille i angstfuld forventning. Alt er stille indeni hendes bryst – som stormens tilbageholdte aandedræt, før lynet slaar ned –

Nu staar han deroppe! Endelig – endelig stor og fri igjen! «Slig som hun har seet ham for sine øine i alle disse ti aarene» –

Hun lytter – Hører hun sang i luften? Taler han nu frit ud til *ham*, den Mægtige – om sig – og om *hende*? – –

Hvad foregaar der i Hildes sjæl i dette øieblik? I dette store, skjæbningsvangre øieblik, som aldrig hendes dristigste fantasi, hendes hidsigste eventyrtrang tilnærmelsesvis har naaet?

Hun ved det knapt selv. I hendes sjæl er der et lidenskabernes oprør og anarki. En hjælpeløshedens og haabløshedens forvildethed. Tørsten efter det «forfærdelig spændende» drevet til sin yderste grænse. Altsammen paa et eneste døgn stormet ind over hende – der i ti aar ikke har vovet sig til et eneste skridt i *virkelighedens* verden, forat ikke det fine, deilige eventyrspind «skulde gaa istykker» for hende!

Maaske ser hun med sit intuitive skarpblik, som i et sekunds inspireret fremsyn, det liv, der herefter vil blive hans:

Selv havde han jo sagt, at han ikke kunde leve livet glædeløst.

Men den robuste *samvittighed*, den bygger *han* sig aldrig op. Angsten for *gjengjældelsen* vil atter komme og slaa sig ned i hans bryst og stirre paa ham med sine vaagne, truende øine. *Luftslottet*, hvor han og hun skulde staa saa svimlende høit paa den øverste altan og *se over alt andet* – det vilde styrte sammen, endog inden de begge, haand i haand, var naaet halvveis til toppen. *Aline* – opskræmt og kuldskjær, med sin seige, barnlig-rørende vedhængen ved alt det tilvante, alt det gamle – saa hjælpeløst afhængig af hans medlidenhed og hans beskyttelse – hende kan *hun* aldrig helt fortrænge af hans hjerte!

Men livet *nedenfor*. Da – naar hun er borte. Naar den gryende dag er sunket ned bag fjeldet, og solnedgangens skygger falder dobbelt mørke. Naar det blødende, hudløse saar paa hans bryst atter vil rives op for aldrig et øieblik mere at dulmes af *arbejdet*, magten til at bygge hjem for mennesker, den, som *ungdommen*, den ventende, utaalmodige ungdom straks vil tage fra ham – *Da* vilde døden alligevel være ham en vinding.

Thi *engang* har han dog naaet det umulige. I ét minut af sit liv stod han svimlende høit og troede at holde glæden og lykken i sin haand – – –

Og – som i vanvittig inspiration – vifter hun med sjalet og hilser op til ham i overstrømmende, ustyrlig, vild seiersjubel – mens seiersraabet: «Nu er det fuldbragt» skjærer ind med en tone, der minder om offeret i døden. –

Alt er forbi. Luftslottet styrtet sammen og hendes bygmester falden i kampen. –

Da er det, som der glider et slør i sorgens vælde over Hildes bevidsthed. Og som i stille vanvid vender hun sig til Ragnar og siger sagte:

«Nu kan jeg ikke se ham deroppe.»

Men da han svarer: – «han magted det altsaa dog ikke» –

Saa reiser den kongelige rovfugl endnu engang sit hoved og udbryder som i stille, fortvivlet triumf:

«Men helt til toppen kom han. Og jeg hørte harper i luften.» Og, som en sidste opblussen af hendes dødsindviede kjærlighedslykke, kommer det vildere, inderligere:

«*Min* – *min* bygmester!»

*

Bygmester Solness er den skønneste, mest poetiske blanding af eventyr og den saareste, livsvarmeste virkelighed, vor litteratur eier. Et fantasiens glitrende dugslør over jordens bitre jammer!

For luftig og fint maaske, for dybt og stærkt tillige til let at ville kunne faa en tolkning fra scenen, hvor hver skjønhed, hver nuance skulde komme til sin ret. Ikke gaa tilgrunde for en stor del – som det fineste

og nobleste i sangkunsten paa de store operascener – under sceneafstandens og scenebelysningens plumpe og grelle fordringer.

Man kunde helst tænke sig at se det spillet i en liden salon, hvor dæmpede, diskrete omgivelser som baggrund vilde lade hvert skiftende bølgeslag i stemning og udtryk komme frem. Da vilde dette drama, som forener en antik skjæbne-tragedies fornemme ro med nutidens tilspidsede, ofte indtil det sygelige oprevne tanke- og følelsesliv, først rigtig kunne vurderes. –

En fin kvinde og kunstnerinde har engang sagt om Ibsen, at han er *kvindens digter*, som Schumann^{k37} er *kvindens komponist*. I den forbindelse kan betegnelsen være udfyldende ogsaa her. Thi ikke er Ibsen nogen kvindesagens digter med Hilde Wangel som type paa fremtidskvinden! – *Hans* Hilde, prinsesse Hilde, *barnet* og *kvinden* i én incarnation! – Men Ibsen er det hele, fyldige *menneskelius* digter, hvis geni paa én gang rammer den største kraft, den klareste, logiske tænkning og det fineste, dybeste gemytsliv – saaledes som Schumann ogsaa forener den stærkeste energi og lidenskab med den blødeste, mest beaandede sjælestemning!

Men navnet *kvindens digter*. Turde det ikke hænde, at det finder sin inderste grund i det faktum, at i vore dage gaar de fleste *mænd* dette det aandigste og sarteste i *kvindesjælen* som i *menneskesjælen* forbi? I arbeidstravlhed, i overmod eller – for at være ærlig – i de allerfleste tilfælde maaske – af brist paa fin og ægte kultur? –

Bygmester Solness synes mig ogsaa at være et led i denne kamp for en «*Umwertung*ⁿ³⁴ *aller Werthe*»,^{k38} der betegner og betinger alle fremskridt. Religionsstifternes løsen som alles, der arbejder i aandens eller videnskabens tjeneste. Et led i denne kamp for mere sandhed og videre syn, ligesaameget paa de religiøse grundbegreber, vor børnelærdom indprenter, som paa samfundslivet i det hele. Ikke alene mod frygten, bogstavdyrkelsen og trælletjenesten, men ogsaa mod haarskjorten og de selvpaalagte svøbeslag, som vor tid ogsaa kan opfostre mennesker med fin, svimmel samvittighed til – om ikke netop i klostercellen, saa inde i de hemmelige, aflukkede hjertekamre!

Men lad os ikke her være blandt dem, der misforstaar.

Ibsen har ofte nok vist os, at de hedenske vikingers robuste samvittighed, det antike hedenskabs fri, naturlige livsnydelse og skjønhedsdyrken ikke mere kan gjenopstaa! Kommer *det* os helt ind paa livet, saa gaar det dermed som med guldet og herligheden i Dovregubbens slot, naar en ikke har faaet rispet i øiet – det, der gjør en til trolde med trolde: «Vær dig selv nok» til øverste motto!

Men vel kan der være stunder i hans som i ethvert menneskes liv, hvor det kan synes knugende tungt at se, hvorledes det tyngende ansvar, pligtens og den kristelige morals bud har *maattet* kræve store, dyre ofre af menneskelykke og menneskeret og af fri, høibaaren skjønheidstrang – har maattet kræve sine martyrer til alle tider, i det aabne som i det skjulte – ogsaa i vore dage!

Skulde man saa ikke være ham taknemlig, fordi han i sin kunst ogsaa optager kampen mod de *falske* værdier, de *døde* ting – dukkerne, de gamle, mølædte klæder, de tomme, hule skaller, tungsindet, pirreligheden – der saadan lidt efter lidt har sneget sig ind i de store sandheder! Som har forfusket og forfalsket ord og begreber og forlanger, at vi skal betale *dem* ogsaa med vort hjerteblood og vor livslykke og

vor sjælefred?

En skranten, syg samvittighed er ikke maalet for menneskenes og kulturens arbeide. Ikke dets ære at beholde eller udvikle videre. Men en fin, ædruelig samvittighed, klaret og forædlet gjennem et stort, vidt livssyn. Alt det, der bærer henimod den idealtilstand, hvor ingen vilkaarlig samfundsschablon blir normen for menneskenes handlemaade, men hvor hvert enkelt forhold, hvert enkelt tilfælde blir veiet og prøvet efter den bedst justerede vægt. Den, som frembringes, som blir den virkelig ægte frugt af alle *fremskridt* i religion, aand og i kultur!

Saa har veien været til alle tider mod mere lys. Aanden har maattet blæse paa bogstaven for derved at frembringe nye værdier. Det er livets egen lov. Altid fremad – fremad – nærmere livets inderste kjerne – *sandheden*.

Lidt om «Kjærlighed» og Gunnar Heibergs «Kjærlighedens Tragedie»

[k39](#)

I.

Hvis man skulde dømme efter den hele samlede Presses Udtalelserⁿ³⁵ om *Gunnar Heibergs* nye dramatiske Arbeide, maatte dets Tilsynekomst i Sandhed betegnes som en stor og glædelig Begivenhed paa Aandslivets Omraade. Anmeldere, der ellers synes at hylde stik modsatte Anskuelse, har her i Forening kappedes om at søge nye, aandfulle eller dybsindige Udtryk for deres *uhyre* Beundring. Ja, en af dem, og det den eneste kvindelige Pen, som, mig bekjendt, her har været i Virksomhed, lader endog alle Ord ligge, fordi de, anvendte ved ubetydeligere og mindre festlige Anledninger, synes hende at have mistet noget af sin fineste Essens– for i en betaget Stilhed at indaande den «*Shakespearske Luft*», som udstrømmer fra dette Verk!

At der ved samme Leilighed dekretes, at de andre nulevende Dramatikere– især da *Ibsen*, hvis direkte Arvtager Hr. Heiberg synes at være– nu rolig kan gaa i sine Grave, det er jo selvsagt. Den norske Dramatik er «*in salvo*».^{k40}

I Sandhed, mer kan en Forfatter ikke forlange!

*

Hvad er det saa ved dette Kunstverk, der er saa nyt, saa blendende, saa exceptionelt, at det kan berettigge Forfatteren til en saa exceptionel Hyldest?

Er det det Sujet, han har behandlet? *Kjærligheden mellem Mand og Kvinde*? Eller den Etik det bærer? *Kjærligheden maa dø– hos den ene eller den anden*?

Vel nærmest det sidste.

Men som for at være sikker paa ikke at blive grebet i et uholdbart Postulat, indskrænker Heiberg rigtignok «Kjærligheden» til dens *ene* fundamentale Træk, det erotiske, o: den sanselige Elskov. Derfor burde Dramaet med Rette have Titelen: «*Elskovens Tragedie*» eller «*Sanselighedens Tragedie*».

Thi om dette ene Punkt dreier det sig som om sin egenⁿ³⁶ Akse. Fra de andre «Sfærer» i den menneskelige Sjæl slippes her intet til. De to Elskende isoleres. Hver af dem faar en Lanse i Haanden.

Heiberg anbringer dem paa Arenaen og stiller «Kjærlighedskampen» tilskue.

Med hvilken Kunst nu denne Kamp i Heibergs Drama er skildret, med hvilke Midler han faar Tilskuerne til at følge den med spændt Interesse, det er en Sag for sig. Men at Motivet skulde være saa nyt– eller saa stort– en Opgave for en Verdensdigter– naa ja.

Vi vil oprigtig tilstaa, at vi synes, vi føler os noget brøsthøiden^{k41} og mismodig ved det Perspektiv for den nye norske Dramatik, der saaledes oprulles for os. Hr. N. K., der anmelder Heibergs Drama i «Verdens Gang», fremhæver nemlig netop, at i Heibergs Produktion staar «Balkonen» og «Kjærlighedens Tragedie» «og rager op som to hvide Tempelsøiler i en befærdet Gade.ⁿ³⁷ De staar og vækker Stillehed, for de handler bare om det Uforgjængelige, om det hver ny Gang saare Forgjængelige– om Kjærlighed.»

Altsaa her, og *kun* her, maa vi søge Kvintessensen af Heibergs Digtning, det *Udødelige* ved den.

*

Dersom man saa blot lader Tanken streife andre berømte Dramatikeres Verker i Fortid og Nutid, vil man blive slaaet af, hvilke forskjelligartede menneskelige og ethiske Værdier disse i Modsætning hertil har tumlet med.

Shakespeare og *Ibsen*– for at blive ved de to– hvilken uoverskuelig Mangfoldighed af menneskelige Følelser og Lidenskaber har de ikke givet nye, sterke og rammende, ofte sublime Udtryk! Ret og Uret, Kjærlighed og Had, Hevn og Misundelse, Feighed og Heltemod, Ansvar og Samvittighed. Hvilke Konflikter, hvilke Funker og Flammer, naar disse i Menneskene nedlagte *Aandskræfter* og *Naturinstinkter* tørner mod hinanden, til Seir eller Fald!

Sandelig, her er Stof nok til Tragedier for alle Tider. I Sammenligning hermed synes unegtelig Betydningen af «den sanselige Kjærlighedskamp» mellem Mand og Kvinde i Heibergs Drama at skrumpet merkelig ind.

Ingen af de større Dramatikere har da heller, saavidt jeg ved, nøiet sig med «Kjærligheden», uden i Forhold eller Modsætning til andre Følelser– som Sujet for sine Dramaer. Det skulde da være Shakespeare i «Romeo og Julie». Ogsaa det en «Kjærlighedens Tragedie»– en herlig, duftende Blomsterkrans, frisk af Morgendug, slynget om den unge Elskovs Brudfakkel– en tonende Sang om Kjærlighedens Jubel og Kjærlighedens Offerkraft!

Derfor føles det trangt og smaat, *lavt til Loftet* i de Stuer, hvori Heiberg fører os ind i sin «moderne» Kjærlighedens Tragedie. Ikke mindst i dens to sidste Akter.

Atmosfæren er lummer og trykkende.

Hvor er Vinduerne– Solen, Lyset, Blomsterne, Himlen– Stjernerne? Jo– Stjernerne– tilsidst. Men– *passer* Stjernerne her, over *Karens* afsjælede Legeme, som det ligger der med Jagtkniven siddende i Hjertet?

Stakkels Karen– det faldt dig jo aldrig ind at se op mod Stjernerne, derfor ligger du der. Og «Karlsvognen», som blinker deroppe, kan ikke forlade sin Bane og sænke sig ned til *dig*. Du faar vente,

Karen– det gaar ikke saa fort– jordbunden og selvsyg som du var i din Kjærlighed!

*

Men Kjærligheden paa Jorden har intet med Himlen at bestille– *tværtimod*– synes Heiberg at mene. I vort underlige, ulykkessvangre Menneskeliv kastes den jo ind, en ubuden Gjest, som med suveræn Magt trænger sig frem og sætter sig i Høisædet i vort Hus– paa Trods af, hvad vi «*vil*» og hvad vi *er*– saa længe den selv finder for godt! Og naar den gaar bort– som den kom– da forstaar vi, at den var en herjende Ild, skjøn og stolt og vældig at skue, et kort eller et langt Øieblik. Men nu er Huset brændt– den sorte Grushoben ligger der i Stedet!

Saaledes er «Kjærlighedens Tragedie».

Javel– saa *kan* den ogsaa være. Den, hvem Livet har gjort lydhør og *vaagen*, vil maaske overalt i Luften veire Røgen fra brændte Tomter og høre Gjenlyden af halvkvalte Jammerraab og afmægtige Nødskrig. Thi denne Menneskets sterkeste Lidenskab– sterkere end nogen anden, fordi den bærer Livets *Selvopholdelsesdrift* i sig– er sandelig ikke at spøge med. Et Vilddyr er den, som saare vanskelig lader sig tæmme og aldrig lader sig udrydde.

Ser vi ikke, jeg havde nær sagt hver Dag, *Livets* egne Tragedier, blodige «*Kjærlighedsdramaer*», spillet ligesaavel paa det stolteste Kongeslot som paa det usleste Tagkammer? Som det udskudte Projektil synes jo denne menneskelige Urdrift at løbe sin Bane ud, søndersplintrende og dræbende alt, hvad der kommer den i Veien!

Hvem af os tør negte, at den Følelse, som vi kalder *Kjærlighed*, efter sin *Natur* er grusom, egenkjerlig og tyrannisk? Det Menneske, der er Gjenstanden for dens Attraa, vil den *eie*, eie helt for sig alene, med Legeme og Sjæl, med Sind og Sanser, helt og udelt, hver Trevl af dets Væsen, hvert Aandepust fra dets Læber! Men dog, hvor forskjellig fra alle andre Lidenskaber– ialfald naar den skal kunne betegnes med Navnet Kjærlighed (den kun dyriske Sanselighed er udelukket)– fordi den tillige er en saa uendelig *sammensat* Følelse! Paa en mystisk Maade gennemtrænger den paa én Gang baade Legeme og Sjæl. Fra selve den Elskedes Personlighed synes der at udstrømme et usynligt, hemmelighedsfuldt Fluidum, der trækker en magnetisk til og sætter alt i ens Væsen i de sterkeste Svingninger. Sensibel, dirrende ved hver Berøring synes hver Nerve, som saares, øieblikkelig at forplante sin Smerte til *alle* andre Nerver, de fysiske ligesaa vel som de psykiske!

Derfor lurer ogsaa altid Faren, Lidelsen– Døden over hver dens Hoved, der har givet sig ind under dens Magt. Har ikke den, som elsker, med det samme givet et andet Menneske Retten til blot med nogle kolde Ord at flænge i levende Kjød? Saa stor en Indsats– saa grænseløst et Tab– saa svimlende en Vinding! Taber man saa– dør Kjærligheden i den ene– for den, der endnu elsker, synes selve Livsnerven overskaaret! Da blir den første Tanke: Saa *kan* jeg heller ikke leve, *vil* ikke! Og *saa*– Valget: Som en Amputeret at slæbe sit Liv videre– eller Dolk, Gift, Vitriol, Revolver– vendt mod en selv eller mod den *anden*– alt eftersom Karakter og Disposition tilsiger det!

*

Sandelig det er ikke underligt, at der findes ikke saa faa gode Borgere og Borgerinder, her og

andetsteds, som bliver forskrækkede og gjerne vilde se dette stormende, brusende, uberegnelige henvist til fjerne Tider. Eller betegne det som Livets Natside, som man ikke behøver at have noget med, naar man ikke vil. Ialfald vil de bede om kun at maatte beholde den i en afdæmpet, indskrænket Tilstand, reduceret til noget, man selv faar beherske, og som heller ikke *skal* beherske andre! Enkelte erklærer sig dog villige til at akceptere den i et passende Tempo, *moderato non appassionato*,^{k42} for en stakket Stund, f. Ex. i Ungdommens første Vaar; men helst vilde de dog borteliminere det hele. Den er dem i Veien for deres Evolutionstheorier, deres Fremskridtstro og deres moralske Planeringsarbeide!

Tolstoi^{k43} har taget Parti for Borgerne. Fordi han saa sig syg og fortvilet paa alt det lave, nedbrydende, som dette Menneskenes usalige Urinstinkt fører med sig. Han saa, hvorledes alle Livets nedbrydende Kræfter kappedes om at tage den i sin Tjeneste, for uoprettelig at lamme og forstyrre Arbeidet derinde i Menneskets inderste Verksted, hvor *Karaktererne* smedes og dannes. Derfor– væk med det– selv om det skulde koste selve Livets Fortsættelse paa denne Klode!

Dog tror jeg neppe, at «Kreutzersonaten»^{k44} (heller ikke *Weiningers*^{k45} nye Kvindehadfilosofi) har havt videre Held med sig i sin Propaganda eller kan tilskrive sig Fortjenesten af at have skabt mange Nonner og Munke, med eller uden Kutte.

*

Men er saa alt dette virkelig *sandt*? Eller er det kun forsaavidt sandt som, lad os sige, de sterke, dybe Skygger paa et Maleri, der netop har til Maal at gjengive Solens intenseste Lysflom over et Sydens Landskap?

Det er netop her, vi finder, at ikke alene Borgerne, men ogsaa «de store Aander» ser falskt og kort. Idet de synes at mene, at *Kjærligheden* «med al dens Væsen», som Heiberg siger, skulde være uddybet og defineret gennem dette *eruptive*, dens berusende, magtstjælende og forsaavidt samfundsfarlige Karakter. Medens dog Livet, Historien, Kunsten og Literaturen taler et helt andet Sprog.

Er det dog ikke et ubestrideligt Faktum, at denne Lidenskab, tvertimod alle andre herjende Lidenskaber– *netop* paa Grund af sin inderlige Sammensmeltning af Legeme og Sjæl– synes at være udstyret med den Eiendommelighed, ikke alene at søge at forbinde sig med, men at *optage* i sig *alle andre høiere Evner* i den menneskelige Sjæl? Som den brændende Solstraale, der paa en hemmelighedsfuld Maade søger helt ned til Plantens *Rod* for at give den Kraft til at skyde Safterne op i Stamme og Grene og skabe Blade, Blomster og Frugt.

Kjærlighed– kan noget Menneske, der ikke er afstumpet eller fordærvet, høre Klangene af det Ord, uden at Tanken føres hen paa noget herligt og skjønt, noget varmt og straalende!

Hvad Menneskeaaanden i sin evige Søgen mod Udvikling og Fremskridt skylder denne Blodets Glød og Brusene, hvad der ved dens Kraft er udrettet, hvad der for dens Skyld er erobret og ofret, savnet og vundet, jublet og lidt– det kan ingen maale, ingen ane!

Ikke for intet staar *Kjærligheden* mellem Brud og Brudgom, selv i vor Bibel, som Symbolet paa den høieste, reneste Lykke og den sterkeste Offerkraft.

Virker den ikke som et stille Under, naar den smelter Hjerterne, gjør den stolte ydmyg, den haarde blød, naar den faar den sterke til at føle sig liden og svag, og den svage bliver modig som en Løve? Har vi ikke seet den hensynsløse og egenkærlige blive mild og nænsom– og hænder det ikke, at Menneskene under dens Magt endog bliver *taknemmelige*, det som ellers falder dem saa saare vanskeligt?

Men ikke mindre aner vi vel dens kongelige Magt, naar den i store Sjæle slaar ud i Stordaad og Offertrang. Hvor mange Kunstverker, netop af de ypperligste, er ikke skabte af Kjærlighedens Aandepust! Vi kunde nævne de største Navne til alle Tider. Selv den ulykkelige, forsagende Kjærlighed til en Kvinde, som Døden havde berøvet ham, har aabnet Paradisets Porte for en af Verdens største Aander, og ved en Kvindes Haand fik de Salige Skikkelse for hans Øine!^{k46}

Er det ikke *Georg Brandes*, som altid vil finde den levende Kvinde, den *virkelige* Kjærlighedshistorie bag alle de store Digteres Verker? Og han har maaske mere Ret, end de fleste vil tro. Hvem kunde f. Ex. tænke sig, at den skarpe, fine, skeptiske *Mérimée*^{k47} engang i et fortroligt Brev har udtalt: «Du bebrejder mig, at jeg ikke skriver mere?– Fordi der var *en*, som jeg skrev for. Og denne ene– er der ikke mere. Hvorfor skulde jeg saa skrive?»

Den sidste Tid har føiet endnu et Navn til de andre. Et Navn, som man maaske mindst havde tænkt det om– *Richard Wagner*.

Hvem der har læst de nylig udkomne Dagbogsblade og Breve til Fru *Mathilde Wesendonk*, den Kvinde, han elskede med den mest brændende Lidenskab og paa samme Tid med alle de fineste, ædleste Fibre i sin Sjæl, vil kunne faa sin maaske vaklende Tro paa Kjærlighedens udødelige Kongedømme endog i vor nivellerende Tid bestyrket. Wagner flygtede fra hendes Nærhed, fordi Ærens og Pligtens Love blev dem begge for sterke, men i haabløs Forsagelse, under en næsten uafbrudt Adskillelse vedblev hun dog i ti samfulde Aar, inden han kom ind under Fru *Cosima Bülow's* Indflydelse, at være hans Muse, den indirekte Skaberinde af «Tristan og Isolde» (hvoraf Texten delvis er hendes Digtning), hans Fortrolige, hans gode Engel, hans Eneste! Gjennem de skrevne Ord, der virker som et eneste Skriftemaal, sendt den fraværende Elskede, slaar denne Kjærlighed os imøde med Vingeslag saa brusende, saa sterke, «med Døden over sig», men under Kampen saa lutrende, rensende og forædlende, og saa berigende for hans *Kunst*, at enhver, der læser det, maa blive betaget deraf. «Mit dir kann ich alles, ohne dich bin ich nichts», det er hans Omkvæd.

II.

Naar vi saa atter vender os til Heibergs Produktion og den Rolle, *han* anviser Kvinden i sine «Kjærlighedens Tragedier», mødes man unegtelig af en anden Opfatning af hendes Stilling og Indflydelse paa Manden og Samfundet. Ved sine, kun let varierede, Gjentagelser af Typen– og desuden tilført et uomtvisteligt almen-symbolistisk Drag– tør denne Opfatning vistnok antages at være Hr. Heibergs egen.

Hr. S. B. i «Verdens Gang» mener vel ogsaa at have truffet denne paa Kornet, naar han i sin Omtale af Fru Dybwads Udførelse af *Karens* Rolle ved Stykkets Førsteopførelse udtaler følgende:

«Ingen Skuespillerinde, jeg har set, har gjort et Greb ned i det «evigt kvindelige» saa dybt og dristigt» (ak ja, det er gaaet langt *frem*, siden *Goethe* udtalte de bevingede Ord: «Das ewig Weibliche zieht uns hinan»)^{k48} «Hvor aabenbarer, afdækker, afslører hun ikke for os af ondt og godt, af skamfuldt og ublufærdigt, af sjælsfint og sansehidsigt, af livsgraadigt og dødstræt hos denne *Karen*, som hvert Øieblik forbauser og optager, *men som dog kun er en Kvinde som tusinde andre her i Verden.*»ⁿ³⁸

Hr. N. K. præciserer endnu sterkere dette Heibergs Synspunkt i sin ovenfor omtalte Anmeldelse i samme Blad, idet han til Belysning af Emnet drager en Parallel mellem «Kjærlighedens Tragedie» og «Balkonen»^{k49} og af dette sidste Stykke citerer *Abels* «berømte» Replik:

«Kjærligheden i den ene Haand, *alt andet* i den anden— vælg! Ja. For Kjærligheden stanser Menneskene. Den gaar ikke ind i Kulturen. Den er den eneste Naturmagt, som ikke lader sig dyrke. En Menneskehed med Hjerte, men uden Kjærligheden og alt dens Væsen— mod den gaar Aandens Gang her paa Jorden— og da gjælder det at ruste sig med alle sine Vaaben. For, vinder Kjærligheden, bliver man gal, dum, blind, uretfærdig, den hører til i Mørket, den stjæler af Intelligens og Karakter, af Vilje.»

Se, se— dette er sandelig noget andet end ved en Kvindes Haand at stige til Himlen!

«Og til dette», vedbliver Hr. N. K., «siger *Julie* smilende: «Og jeg?» «En overmaade skøn og dyb Replik», tilføier han.

(«Og jeg?»— dyb— maaske! Skøn, overmaade skøn?— Lykkelige Heiberg!)

«For hende maa gjerne Intelligensen, Viljen, Karakteren bestjæles. Hun lader Aanden gaa sin rette og skjæve Gang her paa Jorden, hun vælger ikke, for *hun har intet Valg, hun hører hjemme i Mørket sammen med Kjærligheden.*»ⁿ³⁹

Vistnok finder Hr. N. K. Situationen i Heibergs sidste Arbeide ny, men «Kvinden er den samme».— «Sanseruseren og den syge Indbildningen, det er mig. Mig altsammen. For mig er dette Livet, det virkelige Liv, det eneste, som er værdt at leve» etc.

Dette er *Karens* Replik. Og hun er *Kvinden*. Og alle, som læser Heibergs Dramaer vil se, erkjende, forstaa og bifalde. Saaledes er *Kvinden*. Saaledes er *Kvindens* Kjærlighed. «Thi *Kvinden* hører hjemme i Mørket hos Kjærligheden.» Manden derimod, han har Valget! Han iler mod høiere Sfærer, mod Intelligens og Aand og Hjerte— *Hjerte* ogsaa— naar bare *Kvinden* ikke faar Tag i ham!

For hun, stakkar, hun *kan* ikke vælge engang. Hun hører uhjælpelig, fra Skabningens Begyndelse, for alle Tider *hjemme i Mørket hos Kjærligheden!*

Udtalt med mørk Klang i Stemmen, noget af en Gravrøst, lyder det saa uhyggelig dystert, saa profetisk og skjæbningsvangert— en udtalt Forbandelse: Ve— Ve!

Hu, ha, det formelig græsser i en, som dengang man som Barn hørte Spøgelseshistorier. Og saa er det saa orientalsk— saa muhamedansk— saa rent udenfor alle Land! *Kvinden*, en halvild, slap, blødagtig,

sanselig, uvidende Skabning, uden Ansvar– uden Sjæl!

Muhamedanerne tager bare Konsekvenserne helt ud, de. *Kvinden har ingen Sjæl*. Ja– mener Heiberg egentlig noget andet? Og alle hans Prester og Profeter– de knæler jo ogsaa ned, «Allah har talt– Allah er stor».

Jeg synes, der falder næsten et komisk Skjær over alt dette. Naar Solen rinder næste Morgen, saa er det bestemt kyset afvei som andet Troldskab. Og vi kan faa os en god Latter af vor egen blege Forskrækkelse!

*

Man kunde have Lyst til at indskyde et lidet, impertinent Spørgsmaal: «Men hører virkelig *Manden* aldrig hjemme i *Mørket*, ☉: Stedet, forladt af Aand og Ethik (konf. Abels Replik)– hos Kjærligheden?

Der *er* nemlig ogsaa et Mørke, hvor ikke Kjærligheden, men Kjærlighedens hæsligste Vrængebillede «hører hjemme». Hvem er det, man finder der? Er det *Kvinden*? Ja, visselig. Men kun den dybest sunkne, i sin mest fornødrede Skikkelse. Men *Manden*? Er det virkelig kun Samfundets mandlige Bærme, eller i bedste Fald en «Don Juan», en «Marquis Priola»,^{k50} som færdes der? Spørg Læger, Politi, Retsjournaler– spørg Ligaen mod den hvide Slavehandel. Nei– ikke den *civiliserede Kvinde*– og det maa da kun være en slem Spøg at ville paastaa, at hun ikke eksisterer– men vel nok den *civiliserede Mand*, ham, der har «valgt» «Aanden», «Kulturen», «Fremskridtet» og «Hjertet», møder man, og det slet ikke som nogen Overraskelse, i disse Samfundets mørke Dybder. Aa– I Orientalere!

Ikke destomindre, det *hænder*– vi negter det ikke– men «Undtagelsen beviser Regelen», som man siger– at en Slags Kulturkvinder (Exemplarer af Arten *Karen*) virkelig kan forville sig i *Mørket* med sin «Kjærlighed».

Man kunde endog tænke sig, at Heibergs «Kjærlighedstragedier», hvor de fremvises med en saa straalende Nimbus om sig, kunde komme til at skabe flere! Ordets og Kunstens Suggestion er en farlig Magt. Og Hr. Heiberg med sit beundrende Følge vil isaafald ikke være uden Ansvar.

For der *er* kanske nogle unge Kvinder, som forelsker sig i denne Rolle: At blive betragtet som et saadant mystisk, jordbundet Halvmenneske. En deilig Havfrue– uden Sjæl– men ogsaa uden Ansvar. Lokkende, interessant og– netop ved dette «urtypiske», der hænger ved hende, dette sansepirrende Mørke, der omgiver hende– eggende Mandens Nysgjerrighed og Attraa!

Det er jo ogsaa saa nemt. Hun behøver kun at være sig selv– sig selv *nok*. Alt klæder hende, alt kan hun tillade sig. Hun fortrolder, hun fortryller og dreier den sterke, intelligente Mand, han som er et *virkeligt* Menneske, om sine smaa hvide Fingre!

Hvis hun endda bare vilde forstaa, i hvilken kort og eneste Akt denne Rolle kan spilles. Og hvor forfærdeligt det bliver at være alene i *Mørket*, naar al bengalsk Ild er slukket og Teppet er gaaet ned! Alene– bundet til Jorden med Naturens egne, uløselige Lænker– alene i *Mørket uden* Kjærligheden!

*

Men– vi kan ikke engang lade Heiberg beholde Ærgen af at have «kreeret»– som Skuespillerne siger, naar det gjælder en ny Rolle– denne kvindelige depraverede Artstype «Julie» og «Karen» i den norske Tragedie.

Man kunde som et Exempel pege paa den kvindelige Hovedperson i Collett Vogts Drama «To Mennesker». Denne Megære,^{k51} der er saa kemisk ren for alt, hvad der heder Moral og Samvittighed, at hun synes mere at maatte henregnes til en patologisk Abnormitet end til et virkeligt *Menneske*, og som, uden at en Nerve dirrer i hende, ser den Mand, hun elsker, dyngede Mord paa Mord for hendes Skyld, «saa de endelig engang kan faa leve frit og helt ud deres Elskovsliv i Jubel og Lyst».

Da Hr. *Carl Nærup* imidlertid i sin Anmeldelse af «Kjærlighedens Tragedie» i «Urd» netop fremholder, at dette Drama er saa forskjelligt fra *Ibsen* som vel mulig. «Thi *Heiberg* vil give det, som *Ibsen* aldrig giver. Han prøver at finde Ord der, hvor *Ibsen* forstummer. *Heibergs* Tragedie naar ned til Menneskesindets stille Dybder– den tolker Lidenskabens og de inderligste Oplevelsers Sprog» etc.–

Saa forekommer det os, at det her maatte være paa rette Sted for *Ibsen* at indskyde den «overmaade dybe og skønne Replik: *Og jeg!*»

Den, der vil gjennemlæse første Akt af *Ibsens* Tragedie «Lille Eyolf»^{k52} vil blive høilig overrasket og slaæet af, hvilken paafaldende Lighed der er mellem de to Kvindeskikkelser *Rita Almers* og *Karen*. Ja, indtil hele Rækker af deres Repliker saa adskiller de sig ofte kun i Stil og Farve fra hinanden.

Saa langt fra at være enig med Hr. *Nærup* i, at *Ibsen* forstummer, hvor *Heiberg* prøver at finde Ord, finder vi, at *Rita* er en klarere, langt mere konsekvent udført Type af Arten end *Heibergs* *Karen*. Da *Rita* paa sin Side gjør den Opdagelse, at hendes Mands Kjærlighed *dør* («han havde Champagne, og rørte den ei»)^{k53} og det ganske paatageligt og uigjenkaldeligt ogsaa, proklameret af ham selv i asketisk Ekstase– saa er hendes Smerte og Forbitrelse saa grænseløs, at hun i sin sjælløse Egoisme, i sit graadige Krav paa Enehæredømme over hans Legeme og Sjæl, Sind og Sanser, som en rasende Furie ikke viger tilbage for at *ønske Livet af deres eget Barn*, der synes hende at staa imellem dem!

Maa ikke dette siges at «slaa Rekorden»? Saa lidet «stum» er *Ibsen*!

Herved er ogsaa at bemærke, at *Rita Almers* aldrig, selv paa Høidepunktet af sin Lidenskab, bliver saa kras, raa og simpel som *Karen*. *Rita* udtrykker sig dog, trods alt, som en mere «civiliseret Furie»– om man saa kan sige– end *Heibergs* *Karen*. Hvor, i Parenthes sagt, denne sidste Dames omtalte Dannelse og gode Familie, som vi dog synes at øine svage Spor af i hendes Sprog og Væsen i første Akt, trods hendes temmelig frie og «eiendommelige» Handlemaade, bliver af i de tre følgende Akter, ikke mindst i den midterste, det er og blir en uløselig Gaade!

*

En fransk Forfatter begynder fornylig en Artikel om en berømt og nobel historisk Personlighed med følgende Ord: «*Rien à vrai dire n'intéresse réellement l'âme que l'âme.*»^{k54}

Sjælen. Det er næsten lidt generet at bruge dette Ord. Det klinger ligesom saa underlig stille og blødt og gammeldags ligeoverfor disse voldsomme Ord og disse i sin utæmmede Lidenskab brutale

Sindstilstande, som vi har beskæftiget os med.

Der staar jo i *Genesis*:^{k55} «Og Mennesket blev til en levende Sjæl.»

Det er dette, som Heiberg med Vilje synes at vende sig bort fra, maaske fordi den ikke interesserer ham eller falder ham besværlig denne nye «Tilsats» af Sjæl, dette, der altid blander sig ind og foranstalter Uro og Møie og Strid og Samvittighedsplagerier af alle Slags. Paatrængende ogsaa med sin længselsfulde Flugt bort fra de kun animale Instinkter, med sine idelige Krav paa Omsætning af jordiske Realiteter i høiere, aandelige Værdier! Men derfor— ja derfor— en faar jo have *le courage de ses opinions*^{k56}— saa synes vi ikke heller, at hans Drama— hvor glimrende det end kan være bygget og udført— er netop saa særdeles *interessant*!

Det forekommer os endog, som om, hvis vi tog os til at rive ned og pille Stasen og Rosetterne af den Æreporten, som han selv og hans nidkjære og flittige Beundrere har opreist for det— og som maaske virker lidt imponerende og blendende til at begynde med— at naar vi fik de klingende og glitrende, hu—ha—haarreisende Sentenser om Kjærlighed og Elskov og Død og Løver og Stjerner og alt det der væk— saa vilde dets egentlige Indhold reducere sig til en noksaa almindelig Tragedie om et ulykkeligt Ægteskab, hvor Mand og Kone passer sammen som Ild og Vand— og slet ikke være noget overbevisende Indlæg for den meget omtalte: selve Kjærlighedens iboende Tragik!

At Kjærligheden mellem *Erling* og *Karen* «maa dø, hos den ene eller hos den anden», det er da slet ikke Kjærlighedens Skyld, «Stakkar», som *Hadeln*^{k57} siger. For den dør jo simpelthen af den Grund, at den ikke har noget at leve af eller leve paa— ikke saadan i Aarevis da!

For, naar nu *Erling* har levet tre samfulde Aar paa en «Elskovsrus» (som han selv udtrykker sig ligeoverfor *Karen* i anden Akt), saa maa han da se at skaffe sig noget andet ved Siden af. «En maa da være Menneske ogsaa,» som han selv, mindre delikat, føier til. Vi synes, vi, i Parenthes sagt, ser ham paa den noget langvarige Bryllupsreise sidde i Jernbanekupéen og smaagjespe og studere Togtabellerne (havde det endda været de Landes Historie, som de reiste igjennem!) med en dulgt Længsel i sin Barm efter en rigtig stor Mundfuld frisk, ren Skovluft igjen! Samlivet med *Karen* har tydeligvis haft en indskrumpende og ikke en udvidende Virkning paa ham. Hvilket hverken taler til Fordel for ham selv, eller er smigrende for den raske Vækst og Udvikling under hans «rationelle Behandling», som *Karen* saa stoltelig proklamerer hos sig selv.

Men saa har han jo heller aldrig behøvet som de fleste andre unge Mænd, i Kjærlighedens første Tid ialfald, for *Karens* Skyld, at prøve at samle lidt Forraad, han ogsaa, til deres «aandelige Fælleseie» for kommende Dage. Af saadant, som ikke netop hører direkte ind under deres «Elskov». Og *Karen*, paa sin Side, hun har sikkerlig aldrig, som i den yndige Scene mellem *Faust* og *Gretchen*,^{k58} plaget ham med endelig at ville gjøre ham delagtig i alle sine Tanker og alle sine smaa Glæder og Sorger— eller som *Gretchen* forbløffet ham med det lille simple Spørgsmaal: «Tror du paa Gud?»

Derfor har hun jo heller ikke, naar det gjælder hendes Liv og Lykke, andet at fængsle og lokke ham med— saa han kunde glemme Arbeidet og Skoven og Plantningerne— end dette ynkelig nedværdigende: «Jeg skal lete frem nye Ting i mit Legeme til dig.» Stakkels *Karen*, hun forlanger igrunden ikke mere af en Mands Kjærlighed end det, der hører Blodet og Sanserne til— det, som den første Kvinde, han møder paa

Gaden, kan tage fra hende!

Men lad os være fuldt retfærdige mod Karen. Det er ganske naturligt, at naar et Menneske, saa udisciplineret, saa vildt passioneret som hun er, gaar hen og gifter sig med en «Tørvetriller»– om end til sine Tider merkelig poetisk Tørvetriller– som Erling, saa *maa* deres Kjærligheds *lykke* være dødsdømt. Hendes ialfald. Og naar hun, da hun merker, han glider fra hende, «gjør Scene», med Opgjør og Udredning– og saa mødes, ikke alene af hans komplette Mangel paa Forstaaelse, men ogsaa af hans grænseløst naive og uheldige Repliker om «Æreporten» og «lille Karen» (en faar forresten altid saadan Lyst til at tage Erling i Frakkekraven og sige: «Nei, men Erling da– dette har du da aldrig i Verden sagt»! Men Heiberg ved jo bedre)– ja da vilde endog en ganske almindelig hyggelig Hustru, som var glad i sin Mand, «flyve i Flint», som man siger, ja maaske ønske sig «dybt ned i den sorte Jord». Men naar Erling saa videre, i samme Aandedræt som han i sit stille Sind lykønsker sig til som dygtig Pædagog at have redet Stormen af– ogsaa faar sig en god og sindsrolig Latter, fordi Johannes^{k59} derudenfor imedens er faldt i Søvn i Dumpen– at Karen da faar et Anfald og gjør Scene Nr. 2– meget værre end den første– det kan ingen fortænke hende i.

Men vi kommer uvilkaarlig til at tænke paa Ibsens «Forviklinger»: ^{k60}

«Se, al denne Jammer og Nød var spart,
Var Bien bleven Mus, da Blomsten blev Kart.»

Hvilket frit oversat vil sige saa meget som: «Hvis Karen ogsaa havde været en almindelig 'Tørvetrillerkone', saa vilde hun simpelthen, efterat hun havde pakket hans Niste og spist en koselig Middag med ham, og han saa i Afskedens Øieblik havde sagt hende alt det vakre, poetiske om 'Cellotonen' og 'Skoven' og 'Længselen' og om 'hendes Sind og Legeme, som synger sammen', og alt det der– saadant som nok ikke var daglig Kost for hende– ja, saa havde *hun* nok ikke provoceret 'Æreporten' og 'Pædagogen', men tvertimod syntes, hun havde oplevet et af sin Lykkes Høidepunkter. Og hun vilde kysset ham rørt til Afsked, og lovet ham, at hun i hans Fravær skulde passe godt paa Huset og Børnene (der vilde sandsynligvis været et Par Stykker af dem) samt nok greie at faa den «Styrten» repareret.

Thi det er det at merke ved Artstypen *Karen*, at der *gaar en hel Del Lediggang i dem!* (Derfor har vi vist saa faa af den mandlige Paralleltipe hos os.) «*Idleness is the root of all evil*», siger de praktiske Engelskmænd. Og det turde maaske være opportunt at henstille til Karens «beslægtede Sjæle» at tage disse enkle Ord under Overveielse. Thi én Ting tør vel paastaaes sikker: Skulde Karen som Videnskabsmand eller Doktor f. Ex. hver Dag til bestemt Klokkeslet sidde paa sit Kontor, tage mod Patienter, stille Diagnoser, operere etc.– hun vilde visselig ikke da blevet den Karen, som klæder sig af for Hadeln og stikker Jagtkniven i Hjertet.

*

Blev Indtrykket efter Læsningen af Heibergs nye Tragedie saaledes hverken dybt eller sterkt, og virker den heller ikke, trods alle de anvendte voldsomme Effektmidler, i nogen særlig Grad rystende og betagende– saa vil den dog altid fængsle og interessere ved det virkelige Alvor og den intense Potensering af sterke menneskelige Følelser, som den bæres af. Og skjønt vort naturlige Krav til *Kunst* om først og fremst at skjænke os Skjønhed og Aandsindhold her ingenlunde føler sig tilfredsstillet, saa maa dog hver

den, som elsker *Ordets Stilkunst*, bøie sig i Beundring og Taknemlighed for, hvad Heibergs Mesterhaand her har skabt.

Disse knappe, klingende Repliker, der er saa noble og faste i Rytmen, saa klare og funklende i sit Lysspil som en sleben Staalklinge, skjænker Læseren en stor Nydelse helt for sig. Selv de enkleste af disse Repliker kan derved faa en egen Art «Beaandelse» over sig, som man maa forundre sig over. Vor Literatur eier vel ingen elegantere Pen end Heibergs. Og hans Evne til at finde skjønne og poetiske Billeder, som vi af og til har kunnet beundre hos ham som Journalist og Korrespondent, kommer her endnu mere til sin Ret.

Kun synes vi, at her, hvor hvert Ord just er saa nøie afpasset og overveiet, og al Udenomsforklaring forsmaaet, burde man heller ikke støde paa en eneste falsk Tone eller vildledende Replik. Men af og til tvinger han os til at komme med Indvendinger, hentede fra de Forudsætninger, han selv giver os. Og det forekommer os, at endog Skuespillerne selv ved Opførelsen arbejdede med flere af disse som med noget modstridigt. Jeg har ovenfor pegt paa flere af Erlings Repliker i 3die Akt. At hans mere end naive Udbrud i 1ste Akt: «Nu elsker jeg– nu elsker jeg for første Gang– nu *igjen*ⁿ⁴⁰ elsker jeg for første Gang» maa være beregnet paa at overhøres ikke alene af Karen, men ogsaa af Publikum, anser vi utvilsomt– medens hans Slutningsreplik i samme Sekund, som han faar Vished om, at Karen vil blive hans: «Aa, jeg synes, vi maa bringe Glæde, hvor vi viser os i hele Verden– vi to» unegtelig virker noget forbløffende. Hans dunkle Tale i 3die Akt om, at han elsker hende, saa han «kunde rive Vingerne af den vilde Fuglen, som sidder paa Tomten af vort brændte Hus», der bringer Karen til at vente med spændt Forventning, hvad der *saa* skal komme– er temmelig uforstaaelig i sig selv, ogsaa derfor, at han jo slet ikke opfatter, at det er *saa* farligt med den Ildebranden– den, mener vi, skyldes mere Heibergs Kjærlighed til en pathetisk Replik end hans Ønske om at give Læseren en oplysende Forklaring. Og hvad angaar Karens berømte evig citerede Replik om «Ørkenen» og «Løver» og «Stjernerne»– saa finder vi den for det første slet ikke klar– og for det andet kan den meget godt virke i en helt modsat Retning end tiltænkt. Forsaaavdt som Heiberg vel ikke mener, at Karens sanseglødende Kjærlighed til Erling, den *ene*, dog egentlig kun er Hetærens^{k61} sansesyge Hunger efter Spænding, Livsnydelse– de *mange*– en Opfatning, der ogsaa kan støttes af et Par af hendes andre Repliker i samme Genre?

Heiberg har jo dog formaaet at indgyde os en vis Sympathi og Respekt for Karens Følelse for Erling, saa aandsforladt og gennemegoistisk som den er. Han bringer os endog til ikke at studse saa altfor meget, naar Erling kalder hende *sanddru*, endda hun ikke gjør andet end at smaalyve den hele Tid! Men til en Begyndelse *er* der virkelig, trods alt, noget friskt, varmt og umiddelbart over Karen. Ligesom om hun kunde være vokset op i en halvild Naturtilstand, hvor Begreberne Ondt og Godt kun befinder sig som svage Spirer under et Vildnis af kraftigt Ugræs!

«Løgn er jo noget lumpent det,» siger hun ganske fornærmet, lige efterat hun har løiet med sand Virtuositet. Det er en storartet Replik, der netop viser hendes moralske «Ukultur». Og da hun til Slutning siger til Hadeln om Erling:– «da han stod mod mig med Svepen i Haanden»– saa kunde Heiberg ikke skabe et mere sandfærdigt, mere glimrende Udtryk for at betegne den Tilstand, hun da er kommen i. Thi da er hun saa fuld af Uvederheftighed og Sensation og Elskov og Bitterhed og hysterisk Raseri, at hun ikke længer ved, hvad der er sandt, eller hvad der virkelig er skeet, men *optager* uden videre, hvad hun tror, hun har oplevet, eller skal opleve i sin egen opdrevne, opjagede Fantasi. Stakkels Karen!

*

Til slutning kun et Par Bemærkninger:

Man kan akceptere de menneskelige Urinstinkter, man kan endog tildels bøje sig for dem, som for Naturen selv. Og man kan godt have den Formening, at den Kunstner, der har sat sig til Opgave at efterspore dem selv midt inde i vort civiliserede Samfund, har løst sin Opgave til Fuldkommenhed.– Men, naar Hr. Konservator [Thiis^{k62}](#) i sin Tale paa Heibergfesten kalder Dramaet om den sanselige Kjærlighed for en *Helligdom* af Følelser, [n41](#) da maa vi bestemt protestere. Lad os ikke til den Grad forfuske Begreberne! Man kunde næsten smile. *Helligt!*– det er jo Ordet, der betegner, hvad der er rensset og sat tilside for en højere Tjeneste end den jordiske. Og– *her!*–!

Saameget mere som der endog i Heibergs Stykke er et Par Repliker, der, saa langt fra at være Udtryk for noget helligt, kun er en Spotten af det Hellige. *Hadelns* Svar til Karen om «Ordet, der er Gud» etc., er ikke det mindste træffende eller aandrigt. Enhver nogenlunde slagfærdig Pjølterdrikker, der engang har lært sin Barnelærdom, vil kunne præstere den Slags. Men, naar denne Person taler om at forelske sig i «et gammelt Skab ... eller et lidet, hvidt Lam, som bærer Verdens Skyld»– saa er det intet mindre end en blasfemisk Brug af den hele Kristenheds helligste og dyrebareste Symbol, som burde støde ethvert alvorligt Menneske uden alt Hensyn til religiøst Standpunkt.

*

Det synes næsten, som om Hr. Heiberg selv ikke finder ubetinget Behag i alle de noget hektiske og smagløst overdrevne Talemaader, der henvendes til ham i Anledning af hans sidste Arbejde, selv om de aander den dybeste Beundring. Han er ikke for intet den fine Ironiker, den skarpe Satiriker, ligesom han jo heller ikke er ganske uden en vis Portion af denne «Livsens Ondskab».

Thi, da Hr. Thiis umiddelbart efter sin høistemte Betegnelse af Dramaets «Helligdom» vender sig til «Mesteren» med de Ord: «Tag vel vare paa Deres dyrebare Helbred– for deres Skyld, der venter paa Deres nye Verker med Spænding og Længsel» (frit efter Avisreferat)– ja, saa svarer Heiberg med– en politisk «Speech» om den aktuelle Unionskonflikt med Sverige!

*

«Morgenbladet»s Anmelder af Førsteopførelsen af «Kjærlighedens Tragedie» slutter med at sige om dets Forfatter, at han er en Digter, som eier Sprogets og Tankens ypperlige Gaver, og at han benytter dem i saa «sterk Form, at svage Hoveder let kan forvirres derved».

Man spørger sig selv: Hvilke er de svage, forvirrede Hoveder– de, som knæler i Støvet med Ansigtet vendt mod Mekka og raaber: «Allah er stor!»– eller de, som stiller sig lidt skeptisk til Siden, lytter, spejder og overveier, og saa siger: «Allah synes os ikke at være saa *ubetinget* stor!»

Noter

- [n1.](#) Familien] *rettet fra*: Famllien (*trykkfeil*)
- [n2.](#) *Forfatternote*: Professorens billede, i sammenhæng hermed, om kvinderne som ægteskabets og kydskhedens præstinder, deres præstedømme svarende til mandens præstekald, er ret tiltalende, men ikke korrekt. Man kan ikke sammenstille *alle* kvinders livsstilling med hvad der, som et særegent livskald, vælges af *enkelte* mænd, som dertil føle sig særligt dragne.
- [n3.](#) De] *rettet fra*: de (*trykkfeil*)
- [n4.](#) anden] *rettet fra*: andeu (*trykkfeil*)
- [n5.](#) under] *rettet fra*: nnder (*trykkfeil*)
- [n6.](#) den] *rettet fra*: deu (*trykkfeil*)
- [n7.](#) De tre] *rettet fra*: Det re (*trykkfeil*)
- [n8.](#) tilfælles] *rettet fra*: tllfælles (*trykkfeil*)
- [n9.](#) for] *rettet fra*: far (*trykkfeil*)
- [n10.](#) underlægges] *rettet fra*: nnderlægges (*trykkfeil*)
- [n11.](#) romantik] *rettet fra*: romautik (*trykkfeil*)
- [n12.](#) selv.»] *rettet fra*: selv. (*trykkfeil*)
- [n13.](#) det.»] *rettet fra*: det. (*trykkfeil*)
- [n14.](#) mig.»] *rettet fra*: mig. (*trykkfeil*)
- [n15.](#) solskinsdage] *rettet fra*: solskinsdag (*trykkfeil*)
- [n16.](#) naaede.»] *rettet fra*: naaede. (*trykkfeil*)
- [n17.](#) menneskene] *rettet fra*: meneskene (*trykkfeil*)
- [n18.](#) ingen] *rettet fra*: inden (*trykkfeil*)
- [n19.](#) ægteskabets] *rettet fra*: ægteskadets (*trykkfeil*)
- [n20.](#) «Et dukkehjem»] *rettet fra*: Et dukkehjem (*trykkfeil*)
- [n21.](#) eux,] *rettet fra*: eux. (*trykkfeil*)
- [n22.](#) *Forfatternote*: Henri-Frédéric Amiel. Fragments d'un Journal Intime. Tome 2 pag. 144. Genève 1885.
- [n23.](#) ondt.] *rettet fra*: ondt (*trykkfeil, manglende tegnsetting*)
- [n24.](#) Egenskab,] *rettet fra*: Egenskab (*trykkfeil, manglende tegnsetting*)
- [n25.](#) følelse] *rettet fra*: ølelse (*trykkfeil*)
- [n26.](#) *Forfatternote*: Saaledes kan man nok tildels forstaa dette noget borgerligt indsnevrende formynderkrav til kunstneren om, at han bør have et rent hjerte, som lægen de rene hænder – der fornylig fremkom i en feide paa dette felt.
- [n27.](#) Beethoven] *rettet fra*: Bethoven (*trykkfeil*)
- [n28.](#) Sprüche] *rettet fra*: Spruche (*trykkfeil*)
- [n29.](#) *Forfatternote*: Gjennem hele Ibsens digtning, helt fra «Kjærlighedens komedie», hvor han midt i den blodigste satire dog finder hjertevarme og harmoniske strænge for at synge til «hjemmets» pris, og endnu mere positivt fra «Dukkehjemmet» af, er det som om han hver gang paa nyt, som en klog,

samvittighedsfuld bygmester, hensynsløst blotter og undersøger beskaffenheden af den *grund*, der hidtil er lagt under disse hjem, vi kalder vore. Enten det nu viser sig i de skrøbelige legetøistøtter under «Dukkehemmet», i «Gjengangernes» giftige sump, eller i «Fruen fra Havets» og «Hedda Gablers» mer eller mindre fornedrende handelsspekulationer.

[n30](#). *Forfatternote*: Udhævet her.

[n31](#). Han] *rettet fra*: han (*trykkfeil*)

[n32](#). hovedet.] *rettet fra*: hovedet (*trykkfeil, manglende tegnsetting*)

[n33](#). nu] *rettet fra*: un (*trykkfeil*)

[n34](#). Umwerthung] *rettet fra*: Umwerthen (*trykkfeil*)

[n35](#). Udtalelser] *rettet fra*: udtalelser (*trykkfeil*)

[n36](#). egen] *rettet fra*: eget (*trykkfeil*)

[n37](#). *Forfatternote*: Udhævet her.

[n38](#). *Forfatternote*: Udhævet her.

[n39](#). *Forfatternote*: Udhævet her.

[n40](#). *Forfatternote*: Udhævet her.

[n41](#). *Forfatternote*: Efter Avisreferat.

[k1](#). Trykt som egen pamflett på Aschehoug forlag i 1886. Foranledningen var prof. M. J. Monrads advarsel, trykt i *Luthersk Ugeskrift* i november 1886, mot budskapet i Bjørnstjerne Bjørnsons drama *En Handske* (1883). Dramaet hadde fått nye aktualitet gjennom en oppførelse på Christiania Theater høsten 1886.

[k2](#). Bjørnsons «En handske»] *En Handske* (1883), drama av Bjørnstjerne Bjørnson (1832–1910).

[k3](#). hr. pastor Færden] Michael Johan Færden (1836–1912), norsk teolog og medutgiver av det konservative *Luthersk Ugeskrift* 1881–1893.

[k4](#). Ullmann] Viggo Ullmann (1848–1910), norsk skolemann, grundtvigianer og Venstre-politiker. I de siste tiår av 1800-tallet var han en av landets mest markerte offentlige personer og en kjent taler.

[k5](#). Sædelighedsforeningen] Kristiania Forening til Fremme af Sædelighed, stiftet 1882.

[k6](#). timeo ... ferentes] Overs.: Jeg frykter grekerne, selv de som kommer med gaver. Sitat fra *Aeneiden*, II, 49 (ca. 29–19 f.Kr.), epos av Vergil (70–21 f.Kr.).

[k7](#). almindelige Prestedømme] Teologisk uttrykk for at alle troende er «et hellig presteskap».

[k8](#). Hoff] Figur i *En Handske* som røper overfor Sava at hennes forlovede har hatt et forhold til den kvinnen Hoff siden ble betalt for å gifte seg med.

[k9](#). navnløst barn] De castbergske barnelover, oppkalt etter initiativtakeren Johan Castberg, ble først vedtatt i 1915. De ga barn født utenfor ekteskap rett til arv og navn etter far.

[k10](#). Trykt som egen pamflett på Aschehoug forlag i 1889. Ibsens drama var kommet ut i 1888, og hadde urpremiere på Christiania Theater 12. februar 1889.

[k11](#). karudser] karuss: en karpefisk som ofte settes ut i små dammer eller tjern.

[k12](#). Trykt som egen pamflett på Aschehoug forlag i 1891. Ibsens drama *Hedda Gabler* kom ut i 1890, med urpremiere i Tyskland 31. januar 1891.

En kortversjon av essayet («Hedda Gabler», af Helene Dickmar) ble trykt i *Dagny. Tidskrift för sociala och litterära intressen*, utg. af Fredrika Bremer-förbundet, 1891:4, s. 124–133. Mathilde Schjøtt hadde anbefalt henne for redaktøren, Sophie Adlersparre.

[k13](#). «Ceux ... frivole»] Overs.: De som har den mest frivole idé om synden er nettopp de som mener at det er en avgrunn mellom pene mennesker og de andre.

[k14.](#) «To die ... Carlyle] Thomas Carlyle (1795–1881), britisk filosof og forfatter. Sitatet er fra hans *Heroes and Hero-Worship in History* (1840).

[k15.](#) Trykt i *Aftenposten* 29.10.1891 og 30.10.1891. Knut Hamsun holdt tre foredrag om den moderne litteraturen i Brødrene Hals' auditorium i Kristiania 7., 9. og 12. oktober 1891. Manuskriptene til foredragene ble først funnet høsten 1959 i forbindelse med en Hamsun-utstilling på det daværende Universitetsbiblioteket. Sønnen Tore Hamsun utga dem året etter, sammen med artikkelen «Paa Turné». (*Paa Turné. 3 foredrag om litteratur av Knut Hamsun*, utgitt ved Tore Hamsun, Gyldendal, Oslo 1960). Man kan se av Helene Dickmars omtale at hun har vært en god lytter. Hennes beskrivelse av Hamsuns mandige røst passer for øvrig godt med referater i Robert Fergusons biografi *Enigma. The Life of Knut Hamsun*, Hutchinson, London/Melbourne/Auckland/Johannesburg, 1987, s. 124 f.).

[k16.](#) Taines] Hyppolite Taine (1828–1893), fransk filosof, historiker og kritiker. Som tenker hadde han stor innflytelse på den franske naturalismen.

[k17.](#) Ole Glomstulen fra Solør] Refererer til den noe ironiske folkevisa om Ola Glomstuen, som skulle gifte seg. Den virkelige Ola Glomstulen skal ha vært en handelskar fra Gjerpen i Telemark, ifølge folkevisesamleren Rikard Berge.

[k18.](#) «Don Juan»] *Don Juan* (1787), opera buffa i to akter av Wolfgang Amadeus Mozart (1756–1791). Sitatet er feilskrevet, det skal være: «Wem trauert man nun hier». Overs.: hvem sørger man over her

[k19.](#) Viser-Knut] Knut Rasmussen Nordgaarden (1792–1876) fra Gausdal i Gudbrandsdalen, legpredikant og kvakksalver, fikk tilnavnet Vis-Knut og var viden kjent på grunn av sine helbredende evner og sin evne til å finne bortkomne mennesker og dyr.

[k20.](#) «Gjenboerne»] *Genboerne* (1844), komedie av den danske forfatteren J. Chr. Hostrup (1818–1892).

[k21.](#) «Ned med Vaabnene»] *Ned med Vaabnene* (1891), roman av Bertha von Suttner (1843–1914).

[k22.](#) «Paa Guds Veie»] *Paa Guds Veie* (1889), roman av Bjørnstjerne Bjørnson (1832–1910).

[k23.](#) Maupassant] Guy de Maupassant (1850–1893), fransk forfatter

[k24.](#) «Notre Coeur»] *Notre Coeur* (1890), roman av Guy de Maupassant (1850–1893)

[k25.](#) «Jean og Pierre»] *Pierre et Jean* (1887), naturalistisk eller realistisk-psykologisk roman av Guy de Maupassant (1850–1893)

[k26.](#) Heydenstam] Carl Gustav Verner von Heidenstam (1859–1940)

[k27.](#) «Endymeon»] *Endymion* (1889), roman av Carl Gustav Verner von Heidenstam (1859–1940), hvor han forherliget Østen med dets livsglede og nytelseslære og rettet et angrep mot 1880-årenes svenske realister. (SNL)

[k28.](#) Trykt som egen pamflett på Aschehoug forlag i 1895. Det første essayet er et angrep på den moderne litteraturen og de fremadstormende (unavngitte) unge forfatterne. Det andre handler om *Bygmester Solness*, som utkom i desember 1892, og hadde urpremiere i Berlin i januar 1893.

[k29.](#) bengalsk belysning] farvesprakende fyrverkeri, brukt bl.a. i teater i eldre tid.

[k30.](#) les extrêmes se touchent] Overs.: motsetningene møtes

[k31.](#) en nu] skal være *à nu*, overs.: nakent, utilsløret

[k32.](#) Charybdis] Henvisning til gresk mytologi om de to sjømonstrene Scylla og Charybdis, brukt av Homer i *Odysséen*. Å befinne seg mellom Scylla og Charybdis har etter hvert fått betydningen «å velge det minste av to onder».

[k33.](#) «Von allem ... ist»] Sitat fra *Also sprach Zarathustra. Ein Buch für Alle und Keinen* (1883–1885), filosofisk roman av Friedrich W. Nietzsche (1844–1900). Overs.: Av alt som er skrevet elsker jeg bare det som en har skrevet med sitt blod. Skriv med blod, og du vil erfare at blod er ånd.

- [k34.](#) «Aus meinen ... Lieder»] Sitat fra *Lyrisches Intermezzo* (1823), dikt av Heinrich Heine (1797–1856). Overs.: Av min store smerte skaper jeg de små sanger.
- [k35.](#) «Wer in Blut ... werden.»] Sitat fra *Also sprach Zarathustra. Ein Buch für Alle und Keinen* (1883–1885), filosofisk roman av Friedrich W. Nietzsche (1844–1900). Overs.: Den som skriver med blod (og aforismer), han vil ikke bli lest, men lært utenat.
- [k36.](#) kogleri] trolldom (*foreldet*)
- [k37.](#) Schumann] Robert Schumann (1810–1856), tysk romantisk komponist
- [k38.](#) «Umwertung aller Werthe»] Overs.: Omvurdering av alle verdier. Siste, oppsummerende setning i *Der Antichrist* (1888) av Friedrich W. Nietzsche (1844–1900)
- [k39.](#) Trykt som egen pamflett på Aschehoug forlag i 1905. Gunnar Heibergs drama *Kjærlighedens Tragedie* utkom i 1904; første spilledato var 16. januar 1905. Stykket vakte stor begeistring hos venstrefløyen i norsk kulturliv, til Hanna Butenschøns forargelse. Det frittstående essayet «Lidt om 'kjærlighed'» er en innledning til omtalen av Heibergs drama.
- [k40.](#) in salvo] Overs.: i sikkerhet
- [k41.](#) brøsthølden] (litterært/foreldet) som ikke har fått sin rett, som er blitt forfordelt
- [k42.](#) moderato non appassionato] Musikkterminologi for tempo og spillestil: moderat, ikke lidenskapelig
- [k43.](#) Tolstoj] Lev Tolstoj (1828–1910), russisk forfatter, best kjent for romanene *Krig og Fred* (1869) og *Anna Karenina* (1877).
- [k44.](#) «Kreutzeronaten»] roman (1890) av Lev Tolstoj (1828–1910)
- [k45.](#) Weiningers] Otto Weiniger (1880–1903), østerriksk filosof og forfatter, utga i 1903 den meget omdiskuterte boken *Geschlecht und Character*, hvor han bl.a. markerte seg som en kvinnehater.
- [k46.](#) Selv den ulykkelige ... hans Øine!] Henvisning til *Divina commedia* av Dante Alighieri (1265–1321)
- [k47.](#) Mérimée] Prosper Mérimée (1803–1870), fransk forfatter, dramatiker og arkeolog
- [k48.](#) «Das ewig Weibliche zieht uns hinan»] Sitat fra *Faust*, annen del (1832), drama av Johann Wolfgang von Goethe (1749–1832). Verselinjene har blitt oversatt ulikt til norsk. Kristen Gundelach (1957) oversetter det slik: «det evig kvindlige / drar oss mot Gud»; André Bjerke (1983) velger «alt evig-kvinnelig / løfter oss hjem»; i Åse-Marie Nesses gjendiktning til nynorsk (1999) heter det: «Eit Evig-Kvinneleg / ber oss i hamn». (Store norske leksikon)
- [k49.](#) «Balkonen»] drama (1894) av Gunnar Heiberg (1857–1929)
- [k50.](#) «Marquis Priola»] *Le Marquis de Priola*, skuespill (1902) av Henri Lavedan (1859–1940)
- [k51.](#) Megære] (foreldet) heks, hurpe
- [k52.](#) Ibsens Tragedie «Lille Eyolf»] utgitt 1894
- [k53.](#) «han havde Champagne, og rørte den ei»] Referanse til sluttrimet i Johan Sebastian Welhavens dikt «Republikanerne» (1832); egentlig: «de havde champagne, men rørte den ei»
- [k54.](#) «Rien à vrai ... l'âme.»] Overs.: I virkeligheten er det ingenting som interesserer sjelen mer enn sjelen. Åpningssetningen i Léon Lefebvres (1848–1916) artikkel «Montalembert. Une Âme de croyant au XIXe Siècle», *Revue des Deux Mondes*, tome 25, 1905
- [k55.](#) Genesis] Vanlig betegnelse for 1. Mosebok i Det gamle Testamente.
- [k56.](#) le courage de ses opinions] Overs.: sine meningers mot
- [k57.](#) Hadeln] En viktig person i Heibergs drama.
- [k58.](#) i den yndige Scene mellem Faust og Gretchen] Henvisning til *Faust*, drama av Johann Wolfgang von Goethe (1749–1832)
- [k59.](#) Johannes] En tjenestegutt i Heibergs drama.

[k60](#). Ibsens «Forviklinger»] dikt fra 1871

[k61](#). Hetærens] Betegnelse på en kurtisane, kvinnelig ledsager eller kvinnelig prostituert i det antikke Hellas.

[k62](#). Thiis] Jens Peter Thiis (1870–1942), kunsthistoriker og museumsdirektør.

Helene Dickmars *Litterære essays* er lastet ned gratis fra bokselskap.no